

**DIE INVLOED VAN
KAPITAALINVESTERINGSVERANDERLIKES
OP DIE WINSGEWENDHEID VAN KORING- EN
MIELIEVERBOUING LANGS DIE ORANJERIVIER**

HENDRIK MARAIS

**Skripsie goedgekeur as gedeeltelike nakoming van die vereistes
vir die graad Magister in Bedryfsadministrasie
in die Fakulteit van Ekonomiese en Bestuurswetenskappe
van die Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys**

Leier: Prof. J.G. Kotzé

Potchefstroom

1991

VOORWOORD EN BEDANKINGS

Wat die inhoud van hierdie skripsie betref, vertrou ek dat die poging wat hier aangewend is daartoe sal bydra dat die aandag meer gerig sal word op finansiële bestuur as hulpmiddel vir finansiële sukses van 'n besproeiingsboerdery-eenheid.

Graag wil ek my dank uitspreek teenoor die volgende persone en instansies:

- My studieleier, prof. J.G. Kotzé vir die hulp wat ek van hom ontvang het.
- Prof. N.P. du Preez (direkteur van die Nagraadse Skool vir Bestuurswese, PU vir CHO) vir sy besondere geduld met die afhandeling van die skripsie.
- Mnr Wynand du Plessis (bestuurder: Trustbank, Kimberley) vir sy vertroue in my asook die hulp wat hy altyd bereid was om aan te bied.
- Pretorius McArthur & Cavanagh en Coopers Theron Du Toit, Kimberley wat my behulpsaam was met die tikwerk asook die tyd wat tot my beskikking gestel is om die skripsie te voltooi.
- Anmag Uitgewers vir die tegniese versorging en finale afronding van die skripsie.
- Die personeel van die Ferdinand Postma biblioteek vir hulle vriendelikheid en hulpvaardigheid.

Aan die volgende persone is ek besondere dank verskuldig omdat die hulp wat ek van hulle ontvang het my in staat gestel het om die skripsie te voltooi.

- My moeder vir haar voorbidding en aanmoediging. Sy het altyd die vertroue behou dat ek die skripsie suksesvol sou voltooi.
- My vrou, Marietha, vir haar geduld, vertroue en grootmoedigheid asook die offerings wat sy gemaak het. Haar belangstelling het miskien meer as enigiets anders as aansporing gedien tot die voltooiing van die skripsie.
- Bo alles en almal aan my Skepper en Saligmaker, Jesus Christus, al die eer en dank. Sonder die krag wat ek van Hom ontvang het, sou die skripsie nie 'n werklikheid geword het nie.

Hendrik Marais

ABSTRACT

THE INFLUENCE OF CAPITAL INVESTMENT CHANGES ON THE PROFITABILITY OF MAIZE AND WHEAT PRODUCTION ALONG THE ORANGE RIVER

1. PROBLEM SPECIFICATION

□ Research methodology

The study will be completed by investigating the following:

- Cost and investment changes: Compiling a study of the capital investment changes in irrigation farming along the Orange River.
- Gathering of information: Collection of information regarding the changes in investment patterns by interviews and discussions with agricultural cooperatives, suppliers of capital goods, banks and other interested parties.
- Literature study: Compiling a literature study to increase profit margins with financial management.

□ Purpose of the research

Although profit margins are decreasing the study will highlight the fact that a farmer can farm profitably along the Orange River especially with tight financial management and control.

- Break-even point and gross profit margins: The determining of the break-even point and gross profit margins for the years 1983 to 1986.
- The influence of:
 - ✧ cost of capital goods,
 - ✧ fixed and variable cost,
 - ✧ the influence of finance cost.

- Recommendations and possible models/guide lines: The gross profit margins have declined over the past few years because of the rise in cost and the below average price increases of maize and especially wheat.

The percentage increases for capital goods and variable cost items were as follows over the period 1983 to 1986:

CAPITAL GOODS	%
Motorcars	108,23
Light delivery vans	140,02
Tractors	84,03
Implements	93,15
Irrigation equipment	132,52
Water rights	37,89

VARIABLE COST ITEMS	%
Diesel	17,22
Petrol	33,87
Fertilizer	110,31
Packing material	74,16
Repair cost	109,00
Wheat	47,81
Maize	107,22

Although the percentages could be misleading the fact remains that the rise in cost of especially capital goods is alarming and the profit margins decrease rapidly.

It becomes more and more difficult for farmers to meet their commitments especially the farmers with relative high loans and those who do not practice sound farming management.

2. PRESENT SITUATION

The irrigation area along the Orange River from the PK le Roux Dam to Douglas is a young irrigation area except for Douglas.

The area is irreversibly connected to the Orange River for water supply for irrigation. Because of the high cost of capital goods and input costs it becomes very difficult to increase profitability. Especially in the light that some farmers make use to a large extend of borrowed capital. This influences the financial leverage negatively especially with the high interest rates.

The problem increased when the farmers borrowed money on the market value of the farm and not on the productive value. It required a great deal of financial discipline not to borrow money on the market value of a farm.

Because a great portion of the irrigation equipment is imported the exchange rate is a major factor in price increases. The De Kock report also led to the implementation of GST (General Sales Tax) which increased capital cost.

The high percentage of fixed cost as a percentage of total cost is also a worrying development especially with the low price increase of maize and wheat. This influences the break-even point negatively.

Because of the seasonal income of this type of farming financial control is of the utmost importance. (The farmer must keep a good set of books.)

3. SOLUTIONS/PROPOSED SITUATION

There is a way to run an irrigation farm profitably in spite of all these negative circumstances.

Sound financial management and planning form the basis of profitability. Knowing the output potential of the farm and what you can expect from it goes hand in hand with profitability because only then, can you plan and manage for profit.

There are a few financial aids the irrigation farmer must utilize to plan for optimum profitability. The most important is the budget in all its contexts. To manage money properly one of the most reliable budgets to use is the cashflow budget. The farmer must be realistic in the preparation of a budget and always keep in mind the potential of the farm.

The keeping of farm records are essential for the farmer to know the farm's heartbeat. The comparison of the records in the form of management accounts with the budgets are necessary to know exactly where he stands financially and where he is going. Budgets without the comparison with management accounts are futile. The one without the other is only "half-backed" financial management. A very effective financial tool to use is the break-even analysis. It is however essential to know the difference between fixed and variable cost. (Fixed cost is the cost that must be paid in respect of any output or not.) At a glance the farmer can see if it is worth while to apply a certain cost or not. The calculation of the break-even point is:

$$\text{Break-even in Rands} = \frac{\text{Fixed cost}}{\text{Gross profit \%}}$$

$$\text{Break-even point in units} = \frac{\text{Break-even point in Rands}}{\text{Unit price}}$$

The above mentioned aids or tools are most important for sound financial management, planning and control together with financial discipline.

4. CONCLUSION

It is possible with sound financial management and control to farm profitably along the Orange River although cost are increasing. With tight control over input- and fixed costs the farmer could plan for profit but must always remember what the output potential of the farm is. A farmer could also with the aid of capable advisors increase the output potential of the farm to its maximum potential and thereby increase the gross profit margin and the total profitability of the farm.

INHOUDSOPGAWE

Voorwoord en bedankings	i
Abstract	ii
Lys van bylaes, figure, grafieke en tabelle	xii
 HOOFSTUK 1 : AARD EN OMVANG VAN DIE STUDIE	1
1.1 INLEIDING	1
1.2 PROBLEEMSTELLING EN HIPOTESE	2
1.3 DOEL VAN DIE STUDIE	3
1.4 VERWYSINGSRAAMWERK	4
1.4.1 Besproeiing langs die Oranjerivier	4
1.4.2 Omvang van die studie	4
1.5 NAVORSINGSMETODIEK	5
1.6 BEPERKINGS VAN DIE STUDIE	5
1.7 BEGRIPSOMSKRYWING	5
1.8 SAMEVATTING	6
 HOOFSTUK 2 : KOUSALE FAKTORE TOT DIE STUDIE	7
2.1 INLEIDING	7
2.2 DIE ORANJERIVIER VANAF DIE PK LE ROUXDAM TOT PRIESKA AS STUDIETERREIN	8
2.2.1 Oriëntering	8
2.2.2 Vergelyking van winsmarges	9

HOOFSTUK 3 : HISTORIESE OORSIG VANAF 1982 TOT 1986	11
3.1 INLEIDING	11
3.2 HISTORIESE GEGEWENS/OORSIG	12
3.2.1 Motors	12
3.2.2 Bakkies	13
3.2.3 Vragmotors	14
3.2.4 Trekkers	19
3.2.5 Werktuie en besproeiingstoerusting	21
3.2.6 Diesel- en petrolpryse	22
3.2.7 Kunsmis	23
3.2.8 Verpakkingsmateriaal, onderhoud en herstelwerk	24
3.2.9 Rentekoerse	26
3.2.10 Wisselkoerse	30
3.2.11 Koringpryse	31
3.2.12 Jaarlikse prysstygings van mielies	31
3.3 SAMEVATTING	32
 HOOFSTUK 4 : TEORETIESE AGTERGROND	 34
4.1 INLEIDING	34
4.2 MAKSIMALE WINSGEWENDHEID EN OPTIMALE OPBRENGS OP KAPITAAL	35
4.3 FINANSIËLE BESTUUR EN BEPLANNING	37
4.4 FINANSIËLE BEPLANNING	38

4.4.1	Omvang van 'n finansiële plan	39
4.4.2	Vereistes van 'n finansiële plan	40
4.4.2.1	Berekeninge gebaseer op akkurate gegewens	40
4.4.2.2	Reëlmatige kontantvloei	40
4.4.2.3	Toekomsbeplanning	40
4.4.2.4	Die stel van duidelik meetbare doelwitte	40
4.4.2.5	Maksimum wins na belasting moet nagestreef word	40
4.4.3	Rekordhouding	41
4.4.3.1	Finansiële rekordhouding	42
4.4.3.2	Bestuursrekordhouding	42
4.4.3.3	Die rekenaar as hulpmiddel	43
4.4.4	Begrotings en begrotingsbeheer	44
4.4.4.1	Gedeeltelike begroting	46
4.4.4.2	Omvattende begroting	46
4.4.4.3	Kapitale begroting	47
4.4.4.4	Bedrywigheidsbegroting	48
4.4.4.5	Kontantvloei-begroting	48
4.4.4.6	Finansiële begroting	49
4.4.4.7	Aankope, verkope en kostebegroting	49
4.4.4.8	Gelykbreekbegroting	50
4.4.4.9	Winsmargebegroting	50

4.5	OPTIMALE WINS	51
4.5.1	Die berekening van boerdery-inkomste	51
4.5.2	Die bepaling en vasstelling van vaste en veranderlike koste	53
4.5.3	Inflasie	56
4.6	WINGEWENDHEID	56
4.6.1	Winsmarges	56
4.6.2	Bepaling van die gelykbreekpunt	58
4.6.3	Wingewendheidsverhouding as hulpmiddel	59
4.7	OPBRENGS OP KAPITAAL	60
4.7.1	Bestuur van risiko's	60
4.7.2	Finansiële en skuldverhoudings	61
4.7.2.1	Likiditeitsverhoudings	61
4.7.2.2	Skuldverhoudings (struktuurverhoudings)	63
4.7.3	Finansiering	63
4.7.3.1	Finansieringsvorme en finansiële hefboom	63
4.7.3.1.1	Korttermynfinansiering	67
4.7.3.1.2	Mediumtermynfinansiering	67
4.7.3.1.3	Langtermynlenings	68
4.7.3.2	Die optimale finansieringstruktuur van 'n boerdery- onderneming	69
4.7.3.3	Aansoek om finansiering	73
4.7.4	Waardasie en bepaling van produktiewe waarde van kapitaal	73

4.7.4.1	Grondwaarde	74
4.7.4.2	Vaste verbeteringswaarde	76
4.7.4.3	Voertuig-, masjinerie en implementwaarde	76
4.8	SAMEVATTING	77

HOOFSTUK 5 : INVLOED VAN KOSTEVERANDERINGS OP DIE BRUTO WINSMARGE EN GELYKBREEKPUNT 79

5.1	INLEIDING	79
5.2	VERGELYKING VAN BRUTO WINSMARGES VANAF 1983 TOT 1986	81
5.3	DIE INVLOED VAN SEKERE VASTE KOSTEKOMPONENTE OP DIE GELYKBREEKPUNT	82
5.4	INVLOED VAN VERANDERING VAN DIE VERANDERLIKE KOSTE OP DIE BRUTO WINSMARGE EN GELYKBREEKPUNT	83
5.5	DIE INVLOED VAN RENTEKOERSE OP DIE BRUTO WINSMARGE EN GELYKBREEKPUNT	85
5.6	SAMEVATTING	86

HOOFSTUK 6 : SUKSESVOLLE BESTUUR VAN KAPITAAL 87

6.1	INLEIDING	87
6.2	VERBETERING VAN OPBRENGS OP KAPITAAL DEUR WINSGEWEND TE BOER	89
6.3	DIE BEREIKING VAN 'N FINANSIËLE SUKSESVOLLE BOERDERYONDERNEMING	89
6.3.1	Finansiële bestuur en beplanning	90
6.3.2	Optimale wins en winsgewendheid	91

6.3.3	Optimale benutting van finansiering	92
6.3.4	Die bepaling van die produktiewe waarde van kapitaal	93
6.4	SAMEVATTING	93
BYLAES		95
BIBLIOGRAFIE		165

LYS VAN BYLAES, FIGURE, GRAFIEKE EN TABELLE

Lys van bylaes

BYLAE 2.1

Spesifikasies van spilpuntstelsels 95

BYLAE 3.1

Motorvoertuigspesifikasies: pryse en jaarlikse persentasiestygings 96

BYLAE 3.2

Bakkiespesifikasies: pryse en jaarlikse persentasiestygings 98

BYLAE 3.3

Vragmotorspesifikasies: pryse en jaarlikse persentasiestygings 100

BYLAE 3.4

Trekkerspesifikasies: pryse en jaarlikse persentasiestygings 102

BYLAE 3.5

Prysindekse van werktuie en besproeiingstoerusting 105

BYLAE 3.6

Spilpuntgroottes en pryse asook jaarlikse persentasiestygings 106

BYLAE 3.7

Diesel- en petrolprysgeskiedenis 107

BYLAE 3.8

Prysindeks van intermediêre goedere 109

BYLAE 3.9	
Rentekoersgeskiedenis: prima uitleenkoerse	111
 BYLAE 3.10	
Wisselkoers van die Rand	113
 BYLAE 3.11	
Koringverkooppryse	114
 BYLAE 3.12	
Mielieverkooppryse	115
 BYLAE 4.1	
Werksprogram en bruto winsmarge begroting	116
 BYLAE 4.2	
Werksprogram vir boerderybeplanning	117
 BYLAE 4.3	
Staat van uitstaande skulde: 1.7.80 tot 30.6.81	119
 BYLAE 4.4	
Kontantvloei	120
 BYLAE 4.5	
Kontantvloeiëbegroting: 1.7.80 tot 30.6.81	122
 BYLAE 4.6	
Aankope en verkopebegroting	123
 BYLAE 4.7	
Kosteëbegroting: 19	124
 BYLAE 4.8	
Gross margin summary	126
 BYLAE 4.9	
Voorbeeld van 'n opgesomde balansstaat	127

BYLAE 4.10	
Vloei van fondsestaat vir Maart 86 tot Februarie 87	129
BYLAE 4.11	
Management summary	130
BYLAE 4.12	
Die beperkings van rekeningkundige verhoudings	132
BYLAE 4.13	
Analysis and interpretation of financial statements: Du Pont model	133
BYLAE 4.14	
Sleutelverhoudings as 'n sisteem	134
BYLAE 5.1	
Werking van die <i>COMBUD</i> (Bedryfstakbegrotings) van die Departement Landbou-ontwikkeling: Direktoraat Landbou-ekonomie	135
BYLAE 5.2	
Pryse van waterreg vir bespoeiingsgrond langs die Oranjerivier	138
BYLAE 5.3	
Toedeelbare produksiekoste en gemiddelde verkoopprijs vir koring onder spilpuntbesproeiing te Douglas vir 1983/84	139
BYLAE 5.4	
Toedeelbare produksiekoste en gemiddelde verkoopprijs vir koring onder spilpuntbesproeiing te Van der Kloof vir 1983/84	141
BYLAE 5.5	
Toedeelbare produksiekoste en gemiddelde verkoopprijs vir koring onder spilpuntbesproeiing te Douglas vir 1984/85	143
BYLAE 5.6	
Toedeelbare produksiekoste en gemiddelde verkoopprijs vir koring onder spilpuntbesproeiing te Ramah vir 1984/85	145

BYLAE 5.7

**Toedeelbare produksiekoste en gemiddelde verkoopprijs vir koring
onder spilpuntbesproeiing te Douglas vir 1985/86 147**

BYLAE 5.8

**Toedeelbare produksiekoste en gemiddelde verkoopprijs vir koring
onder spilpuntbesproeiing te Ramah vir 1985/86 149**

BYLAE 5.9

**Toedeelbare produksiekoste en gemiddelde verkoopprijs vir mielies
onder spilpuntbesproeiing te Van der Kloof vir 1983/84 151**

BYLAE 5.10

**Toedeelbare produksiekoste en gemiddelde verkoopprijs vir vroeë mielies
onder spilpuntbesproeiing te Ramah vir 1984/85 153**

BYLAE 5.11

**Toedeelbare produksiekoste en gemiddelde verkoopprijs vir laat mielies
onder spilpuntbesproeiing te Ramah vir 1984/85 155**

BYLAE 5.12

**Toedeelbare produksiekoste en gemiddelde verkoopprijs vir mielies
onder spilpuntbesproeiing te Douglas vir 1985/86 157**

BYLAE 5.13

**Toedeelbare produksiekoste en gemiddelde verkoopprijs vir vroeë mielies
onder spilpuntbesproeiing te Ramah vir 1985/86 159**

BYLAE 5.14

**Toedeelbare produksiekoste en gemiddelde verkoopprijs vir laat mielies
onder spilpuntbesproeiing te Ramah vir 1985/86 161**

BYLAE 6.1

Reëls by kredietverkryging 163

BYLAE 6.2

Die profiel van die finansiële suksesvolle boer 164

Lys van figure

FIGUUR 2.1	
SARB-indeks van die Rand se waarde	7
FIGUUR 3.1	
Koste per kilometer vir 'n 7-ton vragmotor	15
FIGUUR 3.2	
Verkope van twee- en vierwielaangedrewe trekkers vanaf 1977 tot 1985	20
FIGUUR 4.1	
Die invloed van finansiële faktore onderling	35
FIGUUR 4.2	
Die finansiële bestuursbeplanningsproses	38
FIGUUR 4.3	
Die nut van 'n boerderybestuursinligtingstelsel	43
FIGUUR 4.4	
Rekordhouding van verskillende uitgawes	45
FIGUUR 4.5	
Skematiese voorstelling van berekening van boerdery-inkomste	52
FIGUUR 4.6	
Grafiese voorstelling van koste	54
FIGUUR 4.7	
Vaste koste per hektaar	55
FIGUUR 4.8	
Bruto winsmarge	57
FIGUUR 4.9	
Gelykbreekpunt	58

FIGUUR 4.10
Effek van rentekoerse op die bate: lasteverhouding van die onderneming
by konstante inkomste 71

FIGUUR 4.11
Vergelyking van grond se mark- en produktiewe waarde 74

Lys van grafieke

GRAFIEK 3.1
Gemiddelde persentasie prysstygings van motors vanaf 1982/1983 tot 1985/1986 12

GRAFIEK 3.2
Gemiddelde persentasie prysstygings van bakkies vanaf 1982/1983 tot 1985/1986 13

GRAFIEK 3.3
Gemiddelde persentasie prysstygings van vragmotors vanaf 1982/1983 tot 1985/1986 14

GRAFIEK 3.4
Gemiddelde persentasie prysstygings van trekkers vanaf 1982/1983 tot 1985/1986 ... 20

GRAFIEK 3.5
Gemiddelde persentasie prysstygings van werktuie vanaf 1982/1983 tot 1985/1986 ... 21

GRAFIEK 3.6
Gemiddelde persentasie prysstygings van besproeiingstoerusting
vanaf 1982/1983 tot 1985/1986 21

GRAFIEK 3.7
Gemiddelde persentasie prysstygings van diesel vanaf 1982/1983 tot 1985/1986 22

GRAFIEK 3.8
Gemiddelde persentasie prysstyging van petrol vanaf 1982/1983 tot 1985/1986 23

GRAFIEK 3.9

Gemiddelde persentasie prysstyging van kunsmis vanaf 1982/1983 tot 1985/198623

GRAFIEK 3.10

**Gemiddelde persentasie prysstyging van verpakkingsmateriaal
vanaf 1982/1983 tot 1985/198624**

GRAFIEK 3.11

**Gemiddelde persentasie prysstyging van onderhoud en herstelwerk
vanaf 1982/1983 tot 1985/198625**

GRAFIEK 3.12

Hoogste rentekoers in die jaar29

GRAFIEK 3.13

Aantal kere wat rentekoerse verander het29

GRAFIEK 3.14

Wisselkoers: Rand geweegde gemiddelde30

GRAFIEK 3.15

Jaarlikse prysstygings van koring31

GRAFIEK 3.16

Jaarlikse prysstygings van wit mielies32

GRAFIEK 3.17

Jaarlikse prysstygings van geel mielies32

GRAFIEK 3.18

Vaste kostekomponent prysstygings teenoor koring en mielies33

GRAFIEK 3.19

Veranderlike kostekomponent prysstygings teenoor koring en mielies33

GRAFIEK 5.1

**Prysstygings van waterregte vanaf 1980 tot 1983 en
vanaf 1983 tot 1985 vir 60 hektaar 80**

Lys van tabelle

TABEL 3.1

Voertuigkosteskedule vir ses gewilde vragmotors16

TABEL 3.2

Die invloed van jaarlikse prysstygings van vragmotors op die totale koste per kilometer vanaf 1983 tot 1986 vir 7,5-10 ton en 10-15 ton vragmotors onderskeidelik17

TABEL 3.3

'n Vergelyking van onderdelepryse (Oktober 1987) van enkele gewilde trekkefabrikate (2-wiel-krag, 55-65 kw-klas)26

TABEL 3.4

Die invloed van jaarlikse rentekoersstygings van vragmotors op die totale koste per kilometer vanaf 1983 tot 1986 vir 7,5 - 10 ton en 10 - 15 ton onderskeidelik27

TABEL 4.1

Positiewe finansiële hefboom65

TABEL 4.2

Negatiewe finansiële hefboom66

TABEL 4.3

Korrekte finansieringstermyn66

TABEL 4.4

Effek van rentekoerse op die bate: lasteverhouding van die onderneming by konstante inkomste71

TABEL 4.5

Kontant beskikbaar by wisselende inkomste72

TABEL 5.1

Bruto winsmarges vanaf 1983 tot 1986 asook bruto winspersentasies81

TABEL 5.2

Vaste kostekomponente	82
-----------------------------	----

TABEL 5.3

Verandering in die veranderlike koste	84
---	----

TABEL 5.4

Die invloed van rentekoerse	85
-----------------------------------	----

HOOFSTUK 1

AARD EN OMVANG VAN DIE STUDIE

1.1 INLEIDING

Die gebied weswaarts van die PK le Rouxdam is uiters geskik vir besproeiing. Die min bergagtige gedeeltes wat voorkom en die benutting van rivieroewergrond vir besproeiing is opvallend wanneer per motor langs die Oranjerivier vanaf die PK le Rouxdam weswaarts tot by Prieska gereis word. Tot by die PK le Rouxdam word besproeiing deur bergagtige gedeeltes belemmer.

Besproeiing is 'n intensiewe boerderymetode wat hoë kapitaal- en bedryfsuitgawes vereis. (Hierdie kapitaal- en bedryfsuitgawes sal in latere hoofstukke breedvoeriger bespreek word.) Die prys van veral kapitaalgoedere wat vinniger as die verkoopprijs van koring en mielies styg, het 'n krimpemde invloed op die winsmarges van die besproeiingsboere langs die Oranjerivier. Die probleem word vererger deurdat daar hoofsaaklik van spilpuntbesproeiing gebruik gemaak word wat 'n hoë aanvanklike kapitaalinset vereis.

Die besproeiingsboere plant hoofsaaklik koring en mielies aan. Die hoë vervoerkoste beperk die aanplant van ander gewasse deurdat die gebied ver vanaf die tradisionele groot varshoofmarkte soos Johannesburg, Durban en Kaapstad geleë is. Graansilo's vir die lewering van koring en mielies is geleë te Hopetown en Douglas (wat in die afgebakende studieterrein geleë is.) Hierdie feit vergemaklik die verbouing van koring en mielies.

Die huidige tendens is dat heelwat jonger boere tot die besproeiingsboerdery toetree en dat van hierdie boere oor naskoolse kwalifikasies beskik (Bo-Karoo Ontwikkelingsvereniging, 1983:3). Weens die hoë aanvanklike kapitaalkoste en die finansiering van kapitaalgoedere, veral spilpunte, word die jonger boere egter vanaf 1981 deur hoë rentekoerse gekniehalter. Genoemde feite is veral van belang as in ag geneem word dat die gebied vanaf 1979 hoofsaaklik as besproeiingsgebied ontwikkel het.

1.2 PROBLEEMSTELLING EN HIPOTESE

Die besproeiingsgebied is 'n jong besproeiingsgebied wat in 'n groot mate selfonderhoudend is. Verder is die gebied onlosmaaklik gekoppel aan die doeltreffende en produktiewe aanwending van die Oranjerivierwater vir besproeiingsdoeleindes op sodanige wyse dat winste gemaksimaliseer word en koste besnoei word. Weens die hoë pryse van kapitaalgoedere en die verdere koste-effek van algemene verkoopbelasting is die vraag na krediet relatief hoog en het die hoë rentekoerse eroderend ingewerk op die winsmarges van die besproeiingsboere in die gebied. Die finansiële hefboom is met die gebruikmaking van 'n groot persentasie vreemde kapitaal benadeel.

Die probleem word vererger deurdat boere krediet kan bekom op die markwaarde van die eiendom wat hoër is as die produktiewe waarde. (Hierdie tendens word volledig in latere hoofstukke bespreek.) Die verskil tussen die markwaarde en die produktiewe waarde van besproeiingsgrond teen die Oranjerivier is groot en dit verg streng finansiële dissipline van die boer om die benutting van vreemde kapitaal te beperk tot die produktiewe waarde van die grond. Daar moet deurgaans gepoog word om die aangaan van finansiering en die aankoop van kapitaalgoedere tot die inkomstepotensiaal van die grond te beperk.

Aangesien groot gedeeltes van veral besproeiingstoerusting en toebehore ingevoer moet word, is die besproeiingsboerdery uiters gevoelig vir monetêre beleid. Die vrystelling van die De Kock-verslag in 1979 en die uitwerking daarna op die ekonomie, veral die ekonomie van die besproeiingsboere langs die Oranjerivier, kan nie gering geskat word nie. Een van die belangrikste veranderinge wat deur die De Kock-verslag aanbeveel is, was die aanpassing van die monetêre beleid tot 'n meer markgerigte beleid wat in die proses aanleiding gegee het tot die verslapping van wisselkoersbeheer en valutabeheer. Naas die monetêre beleidsveranderinge en die invloed wat dit veral op rentekoerse gehad het, is fiskale beleidsaanpassings ook aanbeveel. Die instelling van AVB (Algemene Verkoopbelasting) is die vernamste wysiging wat in hierdie verband plaasgevind het (SALU, 1985:1).

'n Verdere faktor wat in latere hoofstukke bespreek word, is die hoë persentasie wat vaste koste van totale koste vorm. Met die lae styging van pryse vir mielies en veral koring word die probleem van toenemende styging in vaste koste vererger, wat 'n remmende invloed op winsmarges het, en word die gelykbreekpunt negatief beïnvloed. Weens die beheerde prysbepaling van hierdie twee bedrywe is die prysverhoging wat die boer kan beding gering. Weens die korporatiewe stelsel is die invloed wat 'n boer kan uitoefen op veranderlike koste minimaal. Wat wel beheer kan word en korrek bestuur moet word, is vaste koste en die optimale ekonomiese uitset/opbrengs per hektaar.

Weens die seisoenale inkomste van hierdie soort boerdery is beheer en kontrole van belang. Die kontantvloeiëbegroting is een van die belangrikste hulpmiddels van die moderne besproeiingsboerderyonderneming. Die sukses van 'n kontantvloeiëbegroting sal afhang van akkurate boekhouding, die vermoë van die boer om akkuraat vooruit te beplan en die werklike inkomste en uitgawes akkuraat te kontroleer.

Die besproeiingsboer kan met daadwerklike en voorkomende optrede en korrekte finansiële bestuur winste maksimaliseer en beheerbare koste/insette minimaliseer. (Deur die verhoging van winsmarges kan die mees ekonomiese uitset, nie noodwendig maksimum uitset nie, verkry word wat van belang is om winsmarges vir 'n bepaalde besproeiingsplaas te maksimaliseer.) Goeie bestuur en finansiële beheer en dissipline is onderliggend aan die behaling van maksimum wins per hektaar. Verder moet risiko deur die oordeelkundige gebruikmaking van versekering geminimaliseer word.

1.3 DOEL VAN DIE STUDIE

Alhoewel faktore daartoe bydra dat winsmarges krimp, word in die studie gepoog om te bewys dat daar wel winsgewend op besproeiingsgrond langs die Oranjerivier geboer kan word deur middel van die korrekte finansiële bestuur toe te pas. Ten einde die doelwit te bereik, sal verskeie newedoelwitte bereik moet word, naamlik:

- Gelykbreekpunt en bruto winsmarges: die bepaling van die gelykbreekpunt en bruto winsmarges vir koring- en mielieverbouing onder besproeiing.
- Gelykbreekpunte: die bepaling van gelykbreekpunte vir die jare 1983 tot 1986 en ooreenstemmende bruto winsmarges.
- Invloed van sekere faktore: die bepaling van die invloed van die volgende faktore op wins
 - ✧ die koste van kapitaalgoedere,
 - ✧ vaste en veranderlike koste,
 - ✧ die invloed van finansieringskoste.
- Aanbevelings: aanbevelings en die daarstelling van moontlike modelle/riglyne.

1.4 VERWYSINGSRAAMWERK

1.4.1 Besproeiing langs die Oranjerivier

Die besproeibare gebied langs die Oranjerivier word hoofsaaklik aangetref op die oewers van die Oranjerivier tot ongeveer 'n tien kilometerradius van die rivier volgens 'n mededeling van Mnr. J. Coetzee, die Streekverteenwoordiger van Agrico Masjinerie te Kimberley op 18 Julie 1988.

Daar word hoofsaaklik van spilpuntbesproeiingstelsel gebruik gemaak vir besproeiing. Vloedbesproeiing as besproeiingsvorm word as 'n uitsondering gebruik.

Behalwe vir Douglas is die besproeiingsgebied 'n jong besproeiingsgebied wat hoofsaaklik vanaf 1979 ontwikkel het.

Die koöperasies wat produksiemiddele aan die boere verskaf, is Sentraal-Wes te Luckhoff, Hopetown Koöperasie en Douglas Koöperasie. Kapitaalgoedere word hoofsaaklik by plaaslike handelaars in die gebied aangeskaf, maar besproeiingstoerusting word meestal vanaf Sentraal-Wes te Luckhoff, Hopetown Koöperasie, Douglas Koöperasie, handelaars in Kimberley en Bloemfontein aangekoop.

Graansilo's is te Petrusburg, Douglas en Hopetown (wat in 1986 opgerig is) beskikbaar.

Hopetown is op die hoofroete vanaf Transvaal oor Kimberley na Kaapstad geleë. Verder is die dorpe in hierdie gebied per teerpad met Kimberley en Bloemfontein verbind en is die dorpe ook per spoor met hierdie sentra verbind.

1.4.2 Omvang van die studie

Die studie word beperk tot koring- en mielieverbouing met behulp van spilpuntbesproeiing langs die Oranjerivier vanaf die PK le Rouxdam tot waar Douglas se distrikgrens dié van Prieska langs die Oranjerivier ontmoet.

Die studie is verder beperk tot koste- en investeringsveranderinge wat vanaf 1983 tot 1986 plaasgevind het. Die bepaling van winsmarges en kosteberekenings word beperk tot 'n besproeiingseenheid van 60 hektaar.

1.5 NAVORSINGSMETODIEK

Die metode wat gevolg is om die studie te doen, is die volgende:

- Koste- en investeringsveranderings: 'n studie is gemaak van die koste- en investeringsveranderings in die besproeiingsbedryf met spesiale verwysing na besproeiing langs die Oranjerivier.
- Insameling van gegewens en inligting: die veranderings ten opsigte van koste en investering is nagevors deur middel van samesprekings, skriftelike versoeke en onderhoud met persone by landboukoöperasies, voorsieners van kapitaalgoedere, banke en ander belangegroepe.
- Literatuurstudie: om te bepaal hoe winsmarges verhoog kan word met die oog op maksimum winsgewendheid deur die korrekte finansiële bestuur toe te pas, is die literatuur bestudeer met inagneming van die bogenoemde studie-inligting.

1.6 BEPERKINGS VAN DIE STUDIE

In die lig van die uniekheid van hierdie bedryf asook die besproeiingsopset en ligging van die besproeiingsgebied, sal die riglyne wat gestel word nie noodwendig van toepassing wees op enige ander bedryf of besproeiingsgebied nie.

1.7 BEGRIPSOMSKRYWING

- Spilpuntbesproeiing: die gebruikmaking van 'n spilpunt vir besproeiingsdoeleindes
- Kapitaalgoedere: boerderywerktuie, besproeiingstoerusting, trekkers, vragmotors, bakkies en motors.
- Veranderlike koste: wisselkoerse van die rand, rentekoerse, kunsmis, pakmateriaal, onderhoud en herstelkoste, diesel en petrol.
- Finansiële hefboom: dit is die effek wat verkry word wanneer van buite finansiering in die vorm van vreemde kapitaal gebruik gemaak word.
- Vreemde kapitaal: alle kort- en langtermynlenings wat aangegaan word met buite instansies.
- Markwaarde: die premie wat 'n koper bereid is om addisioneel vir 'n plaas te betaal.
- Produktiewe waarde: die waarde van 'n plaas wat op die opbrengspotensiaal van die plaas gegrond is.
- Monetêre beleid: die *geld*-beleid van die Republiek van Suid-Afrika.

- Bruto winsmarge: verskil tussen bruto inkomste en geallokeerde koste.
- Gelykbreekpunt: die punt waar die koste gelyk is aan die inkomste en geen wins of verlies gemaak word nie.
- Eienaarsvergoeding: die vergoeding wat die eienaar neem vir privaatdoeleindes. Dit sluit die neem van voorrade vir eie gebruik in.
- Winsgewendheid: dit is om 'n punt te bereik waar inkomste oorbly en nie aangewend hoef te word vir uitgawes nie.
- Begrotings: 'n vooruitskatting van hoe die finansiële toekoms gaan uitsien; dus om vooruit te skat.
- Vaste koste: dit is die koste wat aangegaan moet word rakende produksie.

1.8 SAMEVATTING

In die bestudering van hierdie besproeiingsgebied kom 'n mens onder die besef van die kompleksiteit en uiteenlopendheid van faktore wat die boerdery in hierdie gebied dinamies maak en hoë eise stel aan die kwaliteit boer wat in hierdie boerderymilieu wil oorleef.

Die invloed van kostefaktore soos die hoë rentekoerse vanaf 1981, insetkoste en ander faktore sal eers in later jare besef word. Wat die invloed van hierdie faktore verontrustend maak, is dat dié gebied as besproeiingsgebied eers vanaf 1979 sterk ontwikkel het.

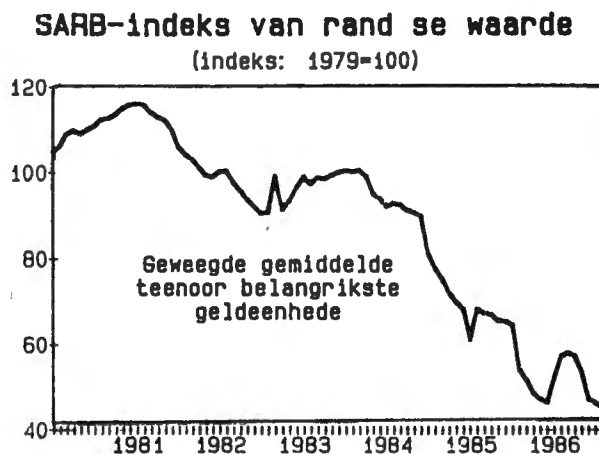
HOOFSTUK 2

KOUSALE FAKTORE TOT DIE STUDIE

2.1 INLEIDING

Die gebied vanaf die PK le Rouxdam tot by Prieska het as besproeiingsgebied in die laat sewentigerjare met die koms van die spilpunt as besproeiingsmiddel sterk ontwikkel (Bo-Karoo Ontwikkelingsvereniging, 1983:29,32,35). Die spilpunt is 'n baie groot hulpmiddel, maar die prys van sodanige besproeiingstelsel het die afgelope paar jaar skerp gestyg weens die verswakking van die rand as geldeenheid teenoor die dollar (kyk figuur 2.1). Die wisselkoers het 'n effek gehad omdat 'n groot gedeelte van die komponente van die spilpunt ingevoer moet word (kyk bylae 2.1 vir persentasie gewig van spilpunt wat ingevoer moet word). Verder is die gebied langs die Oranjerivier uniek omdat dit die eerste besproeiingsgebied was waar besproeiing op so 'n groot skaal met behulp van spilpunte aangepak is.

FIGUUR 2.1 SARB-INDEKS VAN DIE RAND SE WAARDE

BRON: Trustbank, 1986

Bogenoemde gegewens tesame met die styging in insetkoste en ander kapitaalgoedere soos byvoorbeeld trekkers, vragmotors en bakkies het daartoe bygedra dat finansiële be-

planning en bestuur al hoe belangriker geword het. (Die persentasie prysstygings van die kapitaalgoedere en ander koste word volledig in hoofstuk drie en vyf bespreek).

Weens die Oranjerivier se lae sout- en vreemde materiaalinhoud is dit 'n goeie waterbron vir besproeiing. Die gevaar bestaan egter dat, indien besproeiing onoordeelkundig toegepas gaan word op groot skaal, gifstowwe vir plaagbestryding en kunsmis na die Oranjerivier kan uitloop en dit besoedel (SOAK, 1988:51,62).

Deurdat besproeiingsboerdery 'n intensiewe vorm van boerdery is, verg dit dissipline van die boer om in die kompleksiteit van die soort boerdery genoegsame aandag aan finansiële beplanning en bestuur te skenk. Die huidige tendens is dat jonger boere tot die besproeiingsboerdery toetree en dat dieselfde boere in 'n meerdere mate naskoolse opleiding ondergaan het.

2.2 DIE ORANJERIVIER VANAF DIE PK LE ROUXDAM TOT PRIESKA AS STUDIETERREIN

2.2.1 Oriëntering

Die identifisering van 'n streek of substreek as studieterrrein is 'n komplekse aktiwiteit. Om sodanige bepaling te doen, moet bepaalde behoeftes asook uitstaande kenmerke van sodanige streek uitgelig word.

In die bepaalde studie gaan hoofsaaklik van onlangse bronne gebruik gemaak word omdat spilpuntbesproeiing langs die Oranjerivier eers die afgelope jare sterk na vore getree het. Weens die hoë insette en geweldige styging van kapitaalgoedere en besproeiingsgrond se pryse asook die hoë rentekoerse die afgelope paar jaar, is die boer genoodsaak om beter finansiële beplanning en bestuur toe te pas. Dit is eers die afgelope paar jaar dat daar indringend aandag gegee word aan finansiële beplanning en bestuur in die boerdery. Daar is in die boerderysektor 'n behoefte aan leiding in hierdie verband.

Die keuse van die gebied tussen die PK le Rouxdam en Prieska as studieterrrein is gedoen op grond van die feit dat die besproeiingsgebied hoofsaaklik van kapitaalgoedere gebruik maak vir besproeiing en die gebied 'n jong ontwikkelende gebied is. Ander besproeiingsgebiede in die omgewing soos Vaalharts en Rietrivier is reeds gevestigde gebiede en doen hoofsaaklik vloedbesproeiing

Daar sal in die studie op die koring- en mielieverbouing gekonsentreer word. In hierdie gebied word hoofsaaklik koring en mielies verbou. Aartappels, katoen, lusern en ander gewasse word in 'n mindere mate verbou. Om die winsmarges te bepaal en te vergelyk, is eenvoudig omdat die produkte koring en mielies teen vasgestelde pryse verhandel word. Die pryse van die produkte word jaarliks deur die Koring- en Mielieraad onderskeidelik aanbeveel, maar die prys word deur die regering vasgestel en deur die Minister van Landbou aangekondig, aldus Mnr. Nel (1988).

2.2.2 Vergelyking van winsmarges

Weens die homogeniteit van die area met betrekking tot die klimaat en watervoorsiening, is die vergelyking van verskillende jare se winsmarges 'n goeie aanduiding van die verandering in die finansiële posisie van die boere oor die afgelope aantal jare.

As beginpunt gaan eerstens gekyk word na die verandering in die gelykbreekpunt asook die bruto boerdery-inkomste vir koring- en mielieverbouing vanaf 1983 tot 1986. Die bruto boerdery-inkomste is dié wat aangewend kan word vir onder andere rentebetalings, die aankoop van kapitaalgoedere en lewenskoste. Die gelykbreekpunt is belangrik, want dit gee 'n aanduiding van die verbetering of verswakking van die potensiaal van die boere se bruto boerdery-inkomste.

Die pryse van kapitaalgoedere het die afgelope aantal jare skerp gestyg. Dit het 'n erosie-effek gehad op die boere se inkomste. Dit het al hoe moeiliker geword om kapitaalgoedere te vervang of om uit te brei of om te meganiseer.

Die styging van veral besproeiingsgrond se pryse het 'n invloed op die vaste koste van diesulke boere gehad. Alhoewel die grondpryse in die afgelope jaar gestabiliseer het op R5, 000 tot R7, 000 per hektaar vir reeds ontwikkelde grond volgens Mnr. H. Hamman (1988) het die rentekoerse en ander koste nadelig ingewerk op die boere se vaste koste. Die hoër insette, styging in lone en ander koste het 'n styging in die veranderlike koste van die boere teweeg gebring. Met doeltreffende beplanning en bestuur van uitgawes kan bogenoemde nadelige effek op die boerdery wel verminder word. In die studie word sterk klem gelê op die invloed van veranderings van vaste en veranderlike koste op die winsmarges van besproeiingsboere.

Die koste van bedryfskapitaal het die afgelope twee jaar ook skerp gestyg veral waar boere van produksieleningen of 'n oortrokke bankrekening gebruik gemaak het. Die koste

van bedryfskapitaal het dus in finansiële beplanning en beheer 'n faktor geword waarmee rekening gehou moet word.

Kontantvloeï het al hoe belangriker geword vir die boer, maar ook vir die finansiële instellings en koöperasies. Daar sal in die studie vasgestel word hoe 'n kontantvloeibegroting tot voordeel van alle partye aangewend kan word. Die kontantvloeibegroting het leemtes, maar die leemtes kan verbeter word en in sekere gevalle selfs uitgeskakel word. (Die kontantvloeibegroting word volledig in hoofstuk vier bespreek.)

In die studie word bepaal of finansiële bestuur kan bydra om die besproeiingsboer langs die Oranjerivier se toekomstige posisie te verbeter. Banke en die koöperasies kan 'n wesenlike bydrae lewer tot die boer se finansiële beplanning deurdat hierdie instansies oor kundige persone beskik om professionele advies rakende landboukundige, finansiële en finansierings-aangeleenthede te gee.

Die studie let op maniere waarop hierdie instellings 'n bydrae kan lewer en daarom is onderhoude met persone by koöperasies, banke en voorsieners van kapitaalgoedere gevoer.

HOOFSTUK 3

HISTORIESE OORSIG VANAF 1982 TOT 1986

3.1 INLEIDING

Om 'n bepaling te kan doen van die kostekomponente vir 'n besproeiingsboer moet oorsigtelik gelet word op die historiese kostegegewens van kapitaalgoedere¹, veranderlike koste² en koring- en mieliepryse. Die doel van hierdie hoofstuk is om vas te stel wat die tendens van genoemde faktore was vanaf 1983 tot 1986. Om hierdie doel te bereik, is die jaarlikse persentasie prysstygings van 'n aantal boerderykomponente vasgestel asook die gemiddelde persentasie prysstygings oor die periode vanaf 1983 tot 1986. Om hierdie gegewens te versamel, is van verskeie bronne gebruik gemaak waarvan sommige daaglik as barometer in die algemene handel gebruik word.

Om hierdie gegewens in 'n beter perspektief te plaas, is hierdie gegewens grafies voorgestel. Die doel van hierdie hoofstuk is nie om die bydrae van die kostekomponente ten opsigte van 'n besproeiingsboerdery aan te toon nie, maar om 'n oorsig daarvan te gee vanaf 1983 tot 1986 vir die boerderysektor.

Die bydrae van hierdie kostekomponente tot die kosterekening van 'n besproeiingsboer langs die Oranjerivier word in besonderhede behandel in hoofstuk vyf.

Sekere kostekomponente word nie aangedui in hierdie hoofstuk nie, naamlik arbeid, elektrisiteitskoste, waterregkoste, grondpryse en oesopbrengste van koring en mielies. Hierdie faktore verskil van boerderysoort tot boerderysoort. Hierdie faktore is slegs onderling van toepassing in die studieterrein onder bespreking, maar nie op enige ander boerderygebied of boerderysoort nie. (Hierdie faktore word breedvoerig in hoofstuk vyf bespreek.)

1 Kapitaalgoedere: boerderywerktuie, besproeiingstoerusting, trekkers, vragmotors, bakkies en motors

2 Veranderlike koste en ander faktore: wisselkoers van die rand, rentekoerse, kunsmis, pakmateriaal, onderhoud en herstelkoste, diesel en petrol

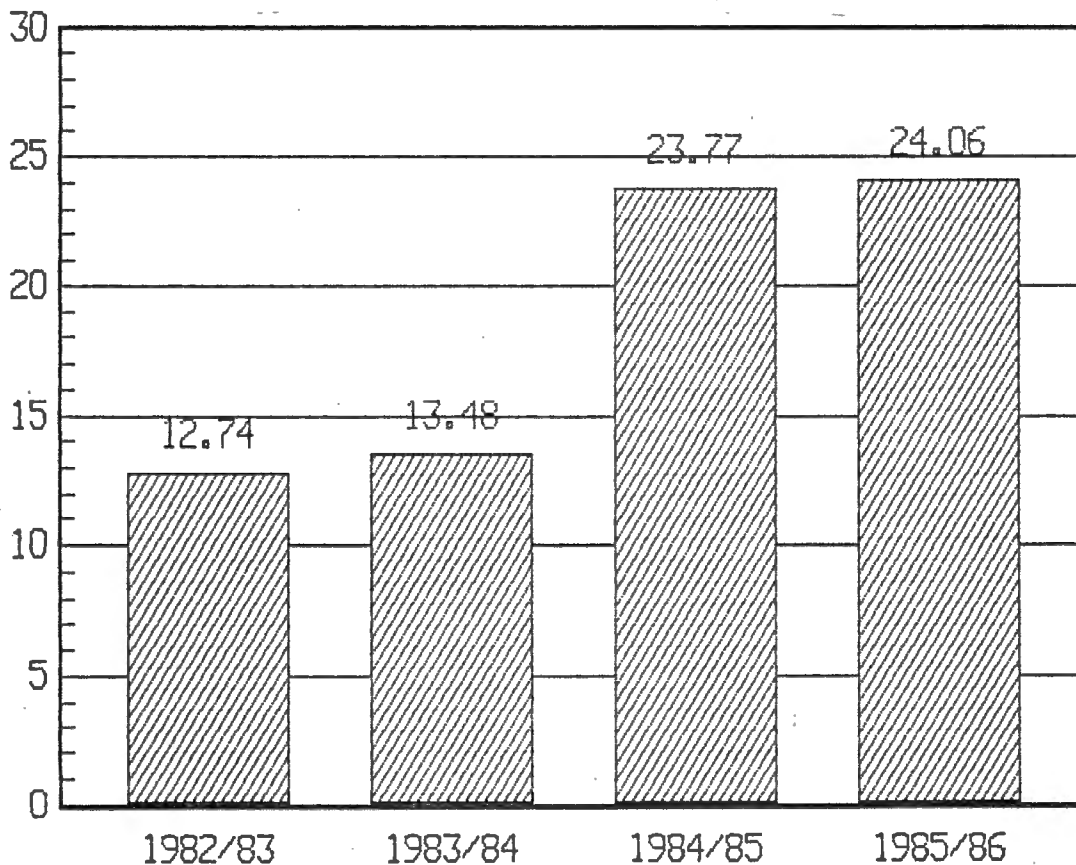
Alle persentasies en grafieke wat vermeld word in hierdie hoofstuk is gegrond op die berekenings van die gegewens soos vervat in bylaes 3.1 tot 3.12. Die jaarlikse persentasie verhogings wat in hierdie bylae bereken is, is bereken vanaf die vorige jaar.

3.2 HISTORIESE GEGEWENS/OORSIG

3.2.1 Motors

Alhoewel 'n motor nie 'n integrale deel van 'n boerderyonderneming uitmaak nie is dit wel 'n kostekomponent waarmee rekening gehou moet word. Die uitgawes daaraan verbonde vorm deel van die boer se eienaarvergoeding en dra 'n motor nie noodwendig direk by tot die inkomstegenerering nie, maar word die koste deur die boerderyonderneming gedra. Die persentasie verhogings op 'n jaarlikse basis word in grafiek 3.1 aangedui. Die grafiek toon duidelik die prysverhoging vanaf 1984.

*GRAFIEK 3.1 GEMIDDELDE PERSENTASIE PRYSSTYGINGS VAN MOTORS
VANAF 1982/1983 TOT 1985/1986*

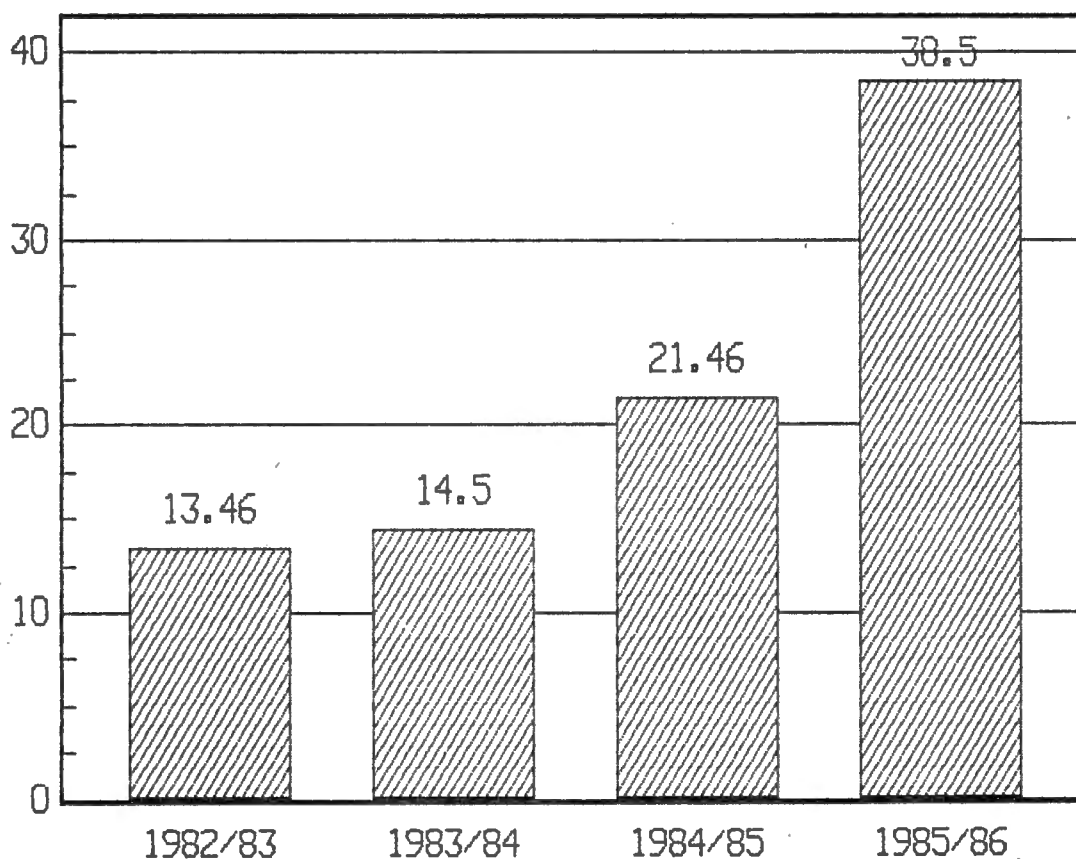
3.2.2 Bakkies

'n Bakkie is noodsaaklik vir die effektiewe en doeltreffende hantering van 'n boerdery. Verskeie goedere asook arbeiders word daagliks met 'n bakkie vervoer.

Die koste van 'n bakkie is nie noodwendig toedeelbaar aan 'n sekere boerderybedryfstak nie, derhalwe word die koste gehanteer as deel van die oorhoofse koste van 'n boerderyonderneming.

Die tendens van prysstygings het vanaf 1984 'n versnelling getoon en word grafies in grafiek 3.2 voorgestel. Hierdie tendens is verontrustend veral as in gedagte gehou word dat 'n bakkie na 'n aantal jare vervang moet word.

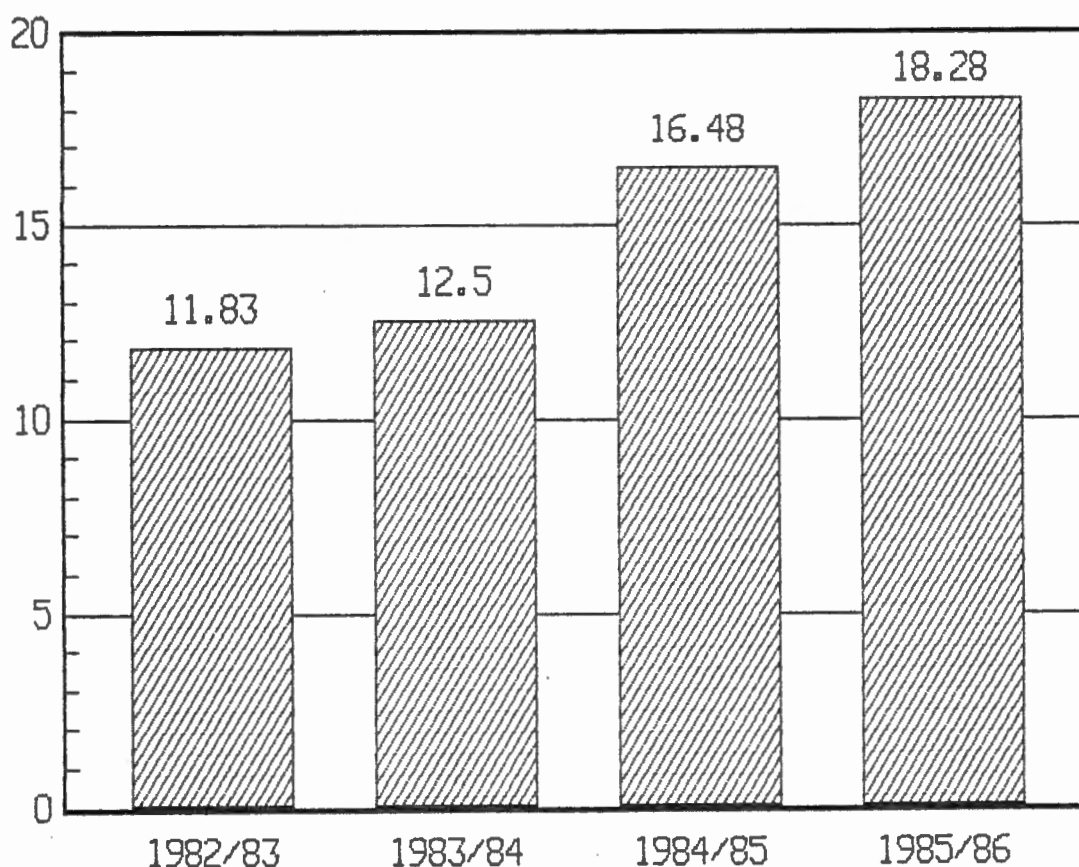
*GRAFIEK 3.2 GEMIDDELDE PERSENTASIE PRYSSTYGINGS VAN BAKKIES
VANAF 1982/1983 TOT 1985/1986*

3.2.3 Vragmotors

Die koste van vragmotors het 'n versnelling getoon vanaf 1984. (Hierdie tendens word in grafiek 3.3 grafies weergegee.) Hierdie kostekomponent beïnvloed die vaste koste komponent van 'n boerderyonderneming geweldig. 'n Vragmotor se aankoopprys het in 1982 gewissel van R20 000 tot R40 000. 'n Ford Cargo 1517 se aankoopprys het gestyg vanaf R37 090 in 1982 tot R62 585 in 1986. Om hierdie addisionele kapitaal vanuit 'n boerderyonderneming te verhaal, het al hoe moeiliker geword.

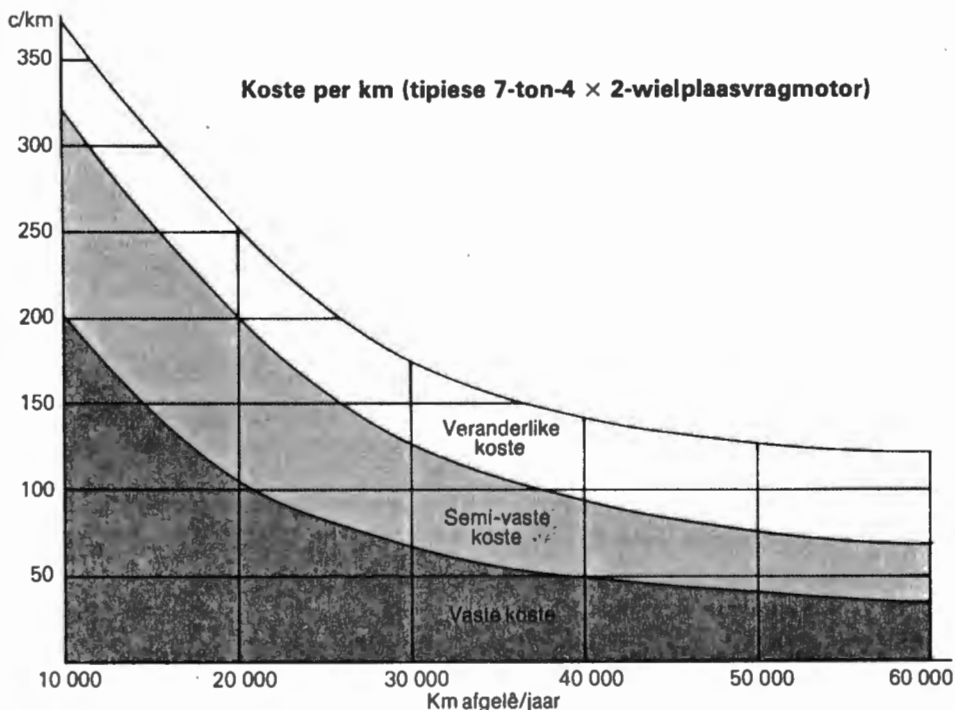
**GRAFIEK 3.3 GEMIDDELDE PERSENTASIE PRYSSTYGINGS VAN VRAGMOTORS
VANAF 1982/1983 TOT 1985/1986**

In enige besproeiingsboerdery word 'n vragmotor benodig om produkte en goedere na of vanaf die plaas na die markte en/of graansilo's te vervoer. Indien 'n vragmotor slegs seisoenaal aangewend word, is dit teoreties meer lonend om van 'n vervoerkontrakteur gebruik te maak, maar vir die seisoenale spits tyd is die dienste van 'n vervoerkontrakteur nie altyd beskikbaar nie. Hierdie tendens asook die addisionele voordeel om 'n vragmotor te besit en die kritiese invloed van reën op gewasse tydens strooptyd lei daartoe dat boere hulle

eie vragmotors aankoop. Hierdie aankope word nie altyd oordeelkundig gedoen met inagneming van alle kostekomponente nie. Indien 'n vragmotor onoordeelkundig aangekoop word, kan dit die winssituasie van 'n boer negatief beïnvloed. Die effek van vaste en veranderlike koste oor kilometers afgelê, word in figuur 3.1 aangedui.

FIGUUR 3.1 KOSTE PER KILOMETER VIR 'N 7-TON VRAGMOTOR

BRON: Anon., 1987a

By die aanskaf van 'n vragmotor moet al die faktore soos addisionele lone, waardevermindering, lisensiegelde, versekeringsgelde en algemene onderhoudskoste in ag geneem word. Verder moet die besluit om die vragmotor kontant of met behulp van finansiering aan te koop, deeglik oorweeg word.

Die keuse van 'n vragmotor met 'n sekere dra vermoë is 'n komplekse besluit. Die onderstaande berekenings in tabel 3.1 moet gedoen word vir 'n aantal vragmotors alvorens 'n keuse van 'n vragmotor gemaak word.

TABEL 3.1 VOERTUIGKOSTESKEDULE VIR SES GEWILDE VRAGMOTORS³

Soort voertuig	Bakkie	Vragmotor	Vragmotor	Vragmotor
Aantal asse	2	2	2	3
Soort onderstel	vas	vas	vas	vas
Vragvermoë	2,5-5t	5-7,5t	7,5-10t	tot 15t
Koopprys (R)	26 880	38 080	54 288	143 848
Minus reswaarde (R)	6 720	9 520	13 572	35 962
Minus bande (R)	580	2 400	2 076	6 080
Bedrag vir waardevermindering (R)	19 580	26 160	38 640	101 806
Jaarlikse vaste (staande) koste				
Waardevermindering @ 20% (R)	3 916	5 232	7 728	20 361
Huurkoopkoste @ 19% per jaar (R)	2 419	3 427	4 886	12 946
Lisensiegeld (R)	135	203	426	1 762
Versekering (R)	2 660	3 556	4 853	12 018
Bestuurderslone (R)	8 942	9 184	10 701	13 376
Aanboordpersoneel:	1	1	1	1
Aantal en lone elk (R)	5 736	5 736	5 736	5 736
Vaste onderhoud (R)	2 033	2 339	2 937	5 625
Gebeurlikhede (R)	300	400	500	500
Administrasie (R)	2 905	3 342	4 196	8 036
Totale jaarlikse vaste (staande) koste (R)	29 047	33 420	41 964	80 361
Bedryfskoste (225 dae per jaar)				
Vaste koste per dag (R)	129,10	148,53	186,51	357,16
Kilometer per jaar (km.)	22 500	45 000	45 000	67 500
Vaste koste per kilometer (R/km.)	1,29	0,74	0,93	1,19
Veranderlike bedryfskoste (R/km.)				
Brandstofverbruik (1/100 km.)	15,00	22,00	26,00	41,00
Brandstof (R/l)				

3 Gegewe s verkry van die Vereniging vir Openbare Vervoer se Voertuigkosteskedule

Soort voertuig	Bakkie	Vragmotor	Vragmotor	Vragmotor
Diesel (80c/l)				
Petrol (83c/l)	0,12	0,18	0,21	0,33
Smering/olie (R/km.)	0,01	0,01	0,01	0,02
Bande (versoling ingesluit R/km.)	0,01	0,02	0,02	0,06
Wisselende onderhoud (R/km.)	0,03	0,04	0,04	0,11
Totale veranderlike bedryfskoste (R/km.)	0,17	0,25	0,28	0,52
Totale koste (vaste en veranderlike - R/km.)	1,46	0,99	1,21	1,71

BRON: Anon., 1987n

Aanname per soort voertuig: Bande (grootte, soort, leeftyd); lisensiegeld; vaste onderhoud en administrasie teen sewe persent en tien persent onderskeidelik van die totale jaarlikse staande koste; veranderlike onderhoud teen 15,4 persent van die totale veranderlike bedryfskoste (Anon., 1987n).

Die effek van die prysstygings vanaf 1983 tot 1986 het 'n negatiewe invloed gehad op die totale koste van vragmotors en derhalwe op die boer se algehele vaste koste.

Tabel 3.1 is gebruik om die effek van die prysstygings te illustreer, soos wat dit in tabel 3.2 uiteengesit word. Slegs die aankoopprys, reswaarde en bedrag vir waardevermindering is gewysig om die invloed van die toename in die jaarlikse aankooppryse op die totale koste aan te toon.

TABEL 3.2 DIE INVLOED VAN JAARLIKSE PRYSSTYGINGS VAN VRAGMOTORS OP DIE TOTALE KOSTE PER KILOMETER VANAF 1983 TOT 1986 VIR 7,5-10 TON EN 10-15 TON VRAGMOTORS ONDERSKEIDELIK

	1983	1984	1985	1986	1983	1984	1985	1986
Soort voertuig	Vrag-motor	Vrag-motor	Vrag-motor	Vrag-motor	Vrag-motor	Vrag-motor	Vrag-motor	Vrag-motor
Aantal asse	2	2	2	2	3	3	3	3
Soort onderstel	vas	vas	vas	vas	vas	vas	vas	vas

	1983	1984	1985	1986	1983	1984	1985	1986
Vragvermoë	7,5-10t	7,5-10t	7,5-10t	7,5-10t	tot 15t	tot 15t	tot 15t	tot 15t
Koopprijs (R)	30,875	35,026	39,404	45,898	75,727	85,907	98,180	117,553
Minus reswaarde (R)	7,719	8,756	9,851	11,474	18,932	21,477	24,545	29,388
Minus bande (R)	2,076	2,076	2,076	2,076	6,080	6,080	6,080	6,080
Bedrag vir waarde-vermindering (R)	21,080	24,193	27,477	32,347	50,716	58,351	67,555	82,084
Jaarlikse vaste (staande) koste								
Waarde-vermindering @ 20% (R)	4,216	4,839	5,495	6,469	10,143	11,670	13,511	16,417
Huurkoopkoste @ 19% per jaar (R)	5,866	6,655	7,487	8,721	14,388	16,322	18,654	22,335
Lisensiegeld (R)	426	426	426	426	1762	1762	1762	1762
Versekering (R)	4853	4853	4853	4853	12 018	12 018	12 018	12 018
Bestuurderslone (R)	10 701	10 701	10 701	10 701	13 376	13 376	13 376	13 376
Aanboord-personeel: aantal	1	1	1	1	1	1	1	1
Aanboord-personeel: lone elk (R)	5736	5736	5736	5736	5736	5736	5736	5736
Vaste onderhoud (R)	2937	2937	2937	2937	5625	5625	5625	5625
Gebeurlikhede (R)	500	500	500	500	500	500	500	500
Administrasie (R)	4196	4196	4196	4196	8036	8036	8036	8036
Totale jaarlikse vaste (staande) koste (R)	39,432	40,844	42,332	44,540	71,585	75,047	79,219	85,806
Bedryfskoste (225 dae per jaar)								
Vaste koste per dag (R)	175,26	181,53	188,14	197,96	318,16	333,54	352,09	381,36
Kilometer per jaar (km.)	45 000	45 000	45 000	45 000	67 500	67 500	67 500	67 500
Vaste koste per kilometer (R/km.)	0,88	0,91	0,94	0,99	1,06	1,11	1,17	1,27

	1983	1984	1985	1986	1983	1984	1985	1986
	Veranderlike bedryfskoste (R/km,)							
Brandstofverbruik (1/100 km,)	26	26	26	26	41	41	41	41
Brandstof (diesel 80c/l; petrol 83c/l)	0,21	0,21	0,21	0,21	0,33	0,33	0,33	0,33
Smering/olie (R/km,)	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02	0,02
Bande (versoling ingesluit R/km,)	0,02	0,02	0,02	0,02	0,06	0,06	0,06	0,06
Wisselende onderhoud (R/km,)	0,04	0,04	0,04	0,04	0,11	0,11	0,11	0,11
Totale veranderlike bedryfskoste (R/km,)	0,28	0,28	0,28	0,28	0,52	0,52	0,52	0,52
Totale koste (vaste en veranderlike - R/km,)	1,16	1,19	1,22	1,27	1,58	1,63	1,69	1,79

BRON: Eie

Die effek van prysstygings op die boer se koste kom duidelik na vore uit die gegewens van hierdie tabel.

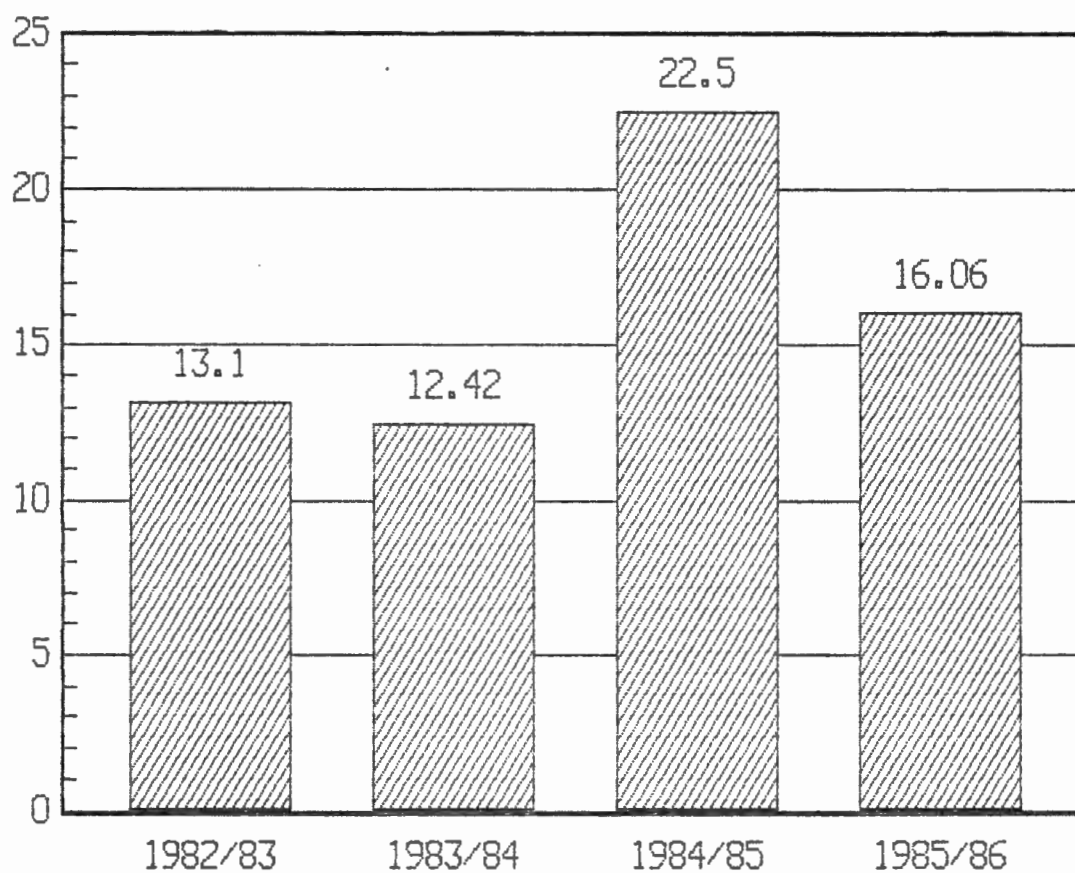
3.2.4 Trekkers

Trekkers het soos motors, bakkies en vragmotors 'n versnelling in pryse getoon in 1984, maar 'n afname in 1985 getoon (kyk grafiese uiteensetting in grafiek 3.4).

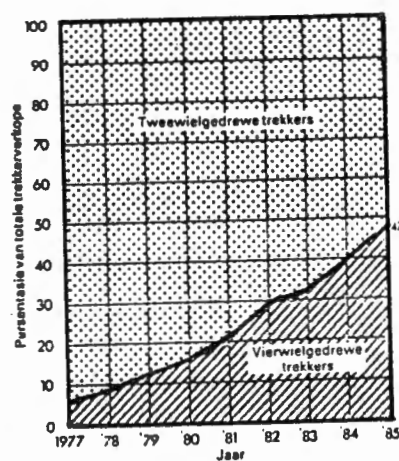
'n Hoë-koste item wat die afgelope jare belangriker geword het, is die vervanging en herstel van trekkers en implemente. Die toename in pryse van trekkers is grotendeels veroorsaak deur die hoër gesofistikeerdheid van trekkers wat onnodig en oorbodig is vir Suid-Afrikaanse toestande. Trekkers wat nie so gesofistikeerd is nie kan dieselfde werkverrigting lewer omdat toebehore soos lugreëling en ander toevoegings onnodig en duur is (mnr A.S. van der Merwe, 1988).

Die gebruikmaking van vierwiel- in plaas van tweewielaandrywing vir trekkers toon 'n toenemende tendens. Die vierwielaandrywing verhoog 'n trekker se doeltreffendheid met vyf tot tien persent en bring 'n brandstofbesparing van vyf tot tien persent mee. Verder is die aanwending van 'n vierwielaangedrewe trekker onder nat en sanderige toestande, soos in 'n besproeiingsboerdery, meer voordelig (Anon, 1986a).

**GRAFIEK 3.4 GEMIDDELDE PERSENTASIE PRYSSTYGINGS VAN TREKKERS
VANAF 1982/1983 TOT 1985/1986**

**FIGUUR 3.2 VERKOPE VAN TWEE- EN VIERWIELAANGEDREWE TREKKERS
VANAF 1977 TOT 1985 (UITGEDRUK AS PERSENTASIE)**

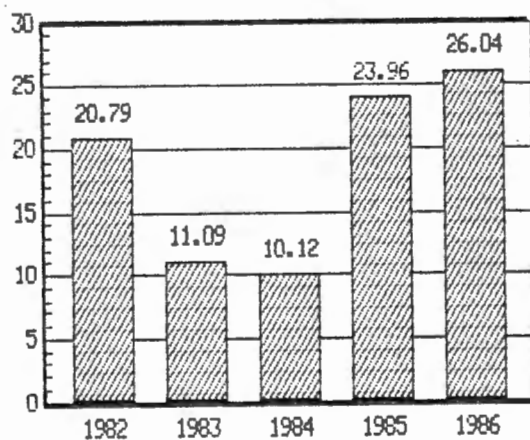

BRON: Anon., 1986a

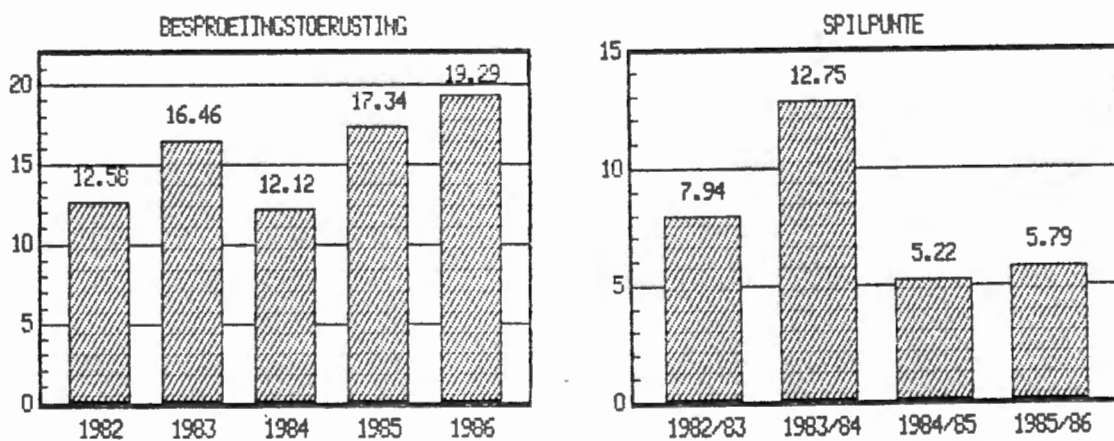
3.2.5 Werktuie en besproeiingstoerusting

Werktuie en besproeiingstoerusting het net soos ander kapitaalgoedere 'n versnelling in pryse getoon vanaf 1984. Grafiek 3.5 en 3.6 gee 'n voorstelling van die persentasie prysstygings.

**GRAFIEK 3.5 GEMIDDELDE PERSENTASIE PRYSSTYGINGS VAN WERKTUIE
VANAF 1982/1983 TOT 1985/1986**

**GRAFIEK 3.6 GEMIDDELDE PERSENTASIE PRYSSTYGINGS VAN
BESPROEIINGSTOERUSTING VANAF 1982/1983 TOT 1985/1986**

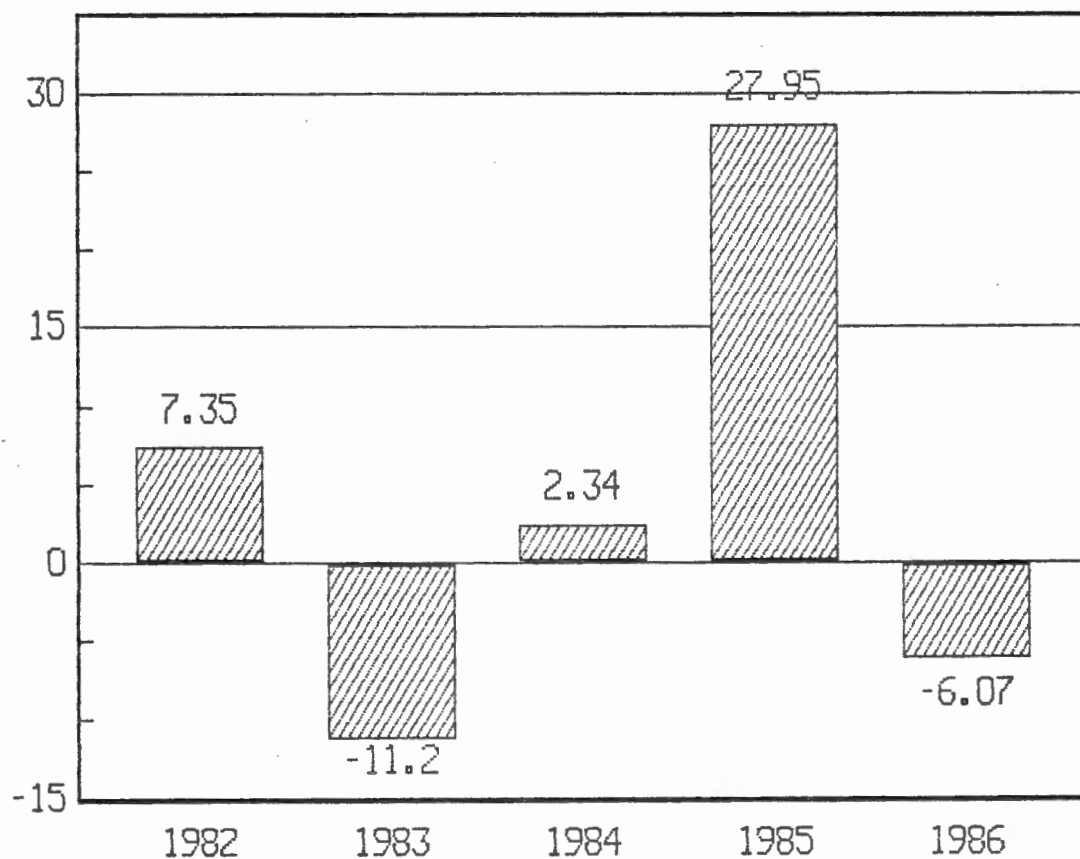
Alhoewel die koste van werktuie en besproeiingstoerusting skerp gestyg het vanaf 1983 tot 1986 moet in gedagte gehou word dat die gebruikmaking van hierdie hulpmiddele bestuur verbeter en dat arbeidsprobleme grotendeels uitgeskakel word. Verder kan water ook meer dikwels in kleiner hoeveelhede toegedien word wat effektiwiteit verhoog. Om die tipe werktuie en toerusting ekonomies regverdigbaar te maak, moet dit maksimaal aangewend word (Anon., 1986a).

3.2.6 Diesel- en petrolpryse

Diesel- en petrolpryse het vanaf 1983 tot 1986 gefluktueer soos wat in grafiek 3.7 en 3.8 aangetoon word. Hierdie tendens bemoeilik enige vooruitskatting en begroting.

Weens die invloed van die brandstofpryse op die koste van boerderyuitgawes moet gepoog word om 'n besparing teweeg te bring deur middel van doeltreffende bestuur. Negentig persent van alle energiebenodigdhede op die plaas is van dieselbrandstof afhanklik en dertig tot veertig persent van 'n trekker se totale koste word verteenwoordig deur brandstof (Anon., 1987a).

GRAFIEK 3.7 GEMIDDELDE PERSENTASIE PRYSSTYGINGS VAN DIESEL
VANAF 1982/1983 TOT 1985/1986

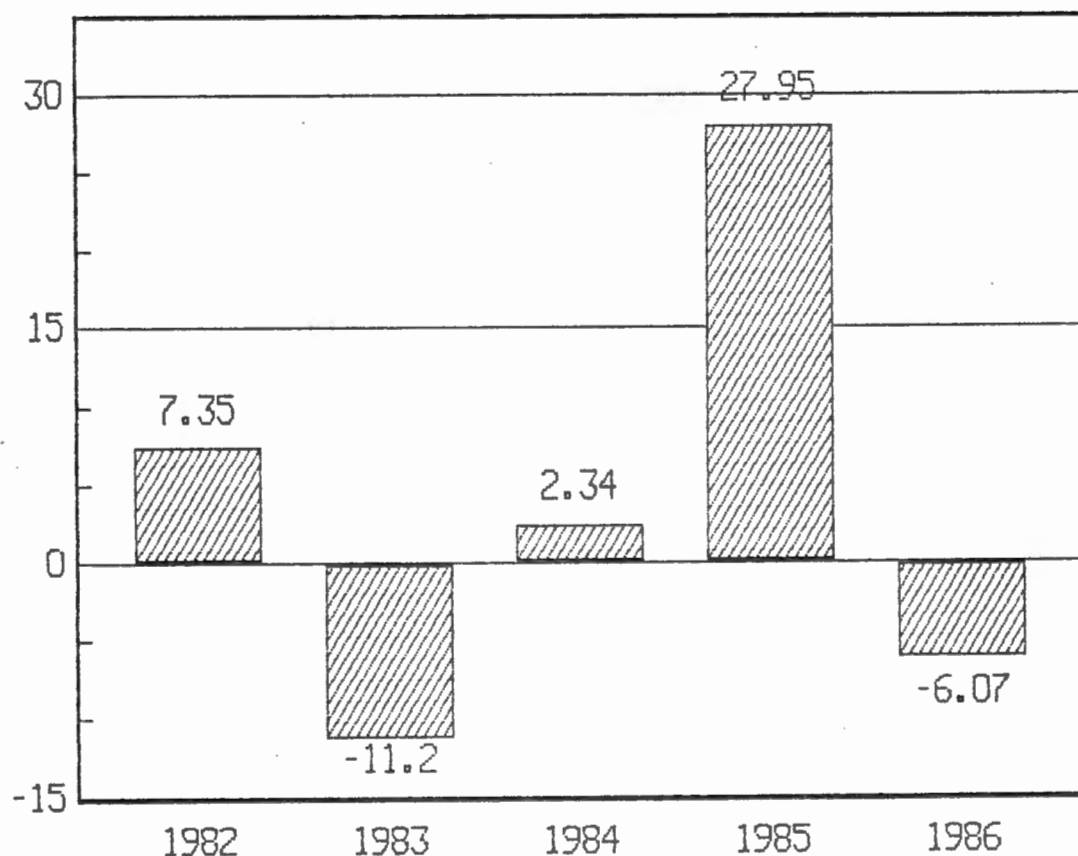
Alhoewel die koste van werktuie en besproeiingstoerusting skerp gestyg het vanaf 1983 tot 1986 moet in gedagte gehou word dat die gebruikmaking van hierdie hulpmiddele bestuur verbeter en dat arbeidsprobleme grotendeels uitgeskakel word. Verder kan water ook meer dikwels in kleiner hoeveelhede toegedien word wat effektiwiteit verhoog. Om die tipe werktuie en toerusting ekonomies regverdigbaar te maak, moet dit maksimaal aangewend word (Anon., 1986a).

3.2.6 Diesel- en petrolpryse

Diesel- en petrolpryse het vanaf 1983 tot 1986 gefluktueer soos wat in grafiek 3.7 en 3.8 aangetoon word. Hierdie tendens bemoeilik enige vooruitskatting en begroting.

Weens die invloed van die brandstofpryse op die koste van boerderyuitgawes moet gepoog word om 'n besparing teweeg te bring deur middel van doeltreffende bestuur. Negentig persent van alle energiebenodigdhede op die plaas is van dieselbrandstof afhanklik en dertig tot veertig persent van 'n trekker se totale koste word verteenwoordig deur brandstof (Anon., 1987a).

GRAFIEK 3.7 GEMIDDELDE PERSENTASIE PRYSSTYGINGS VAN DIESEL
VANAF 1982/1983 TOT 1985/1986

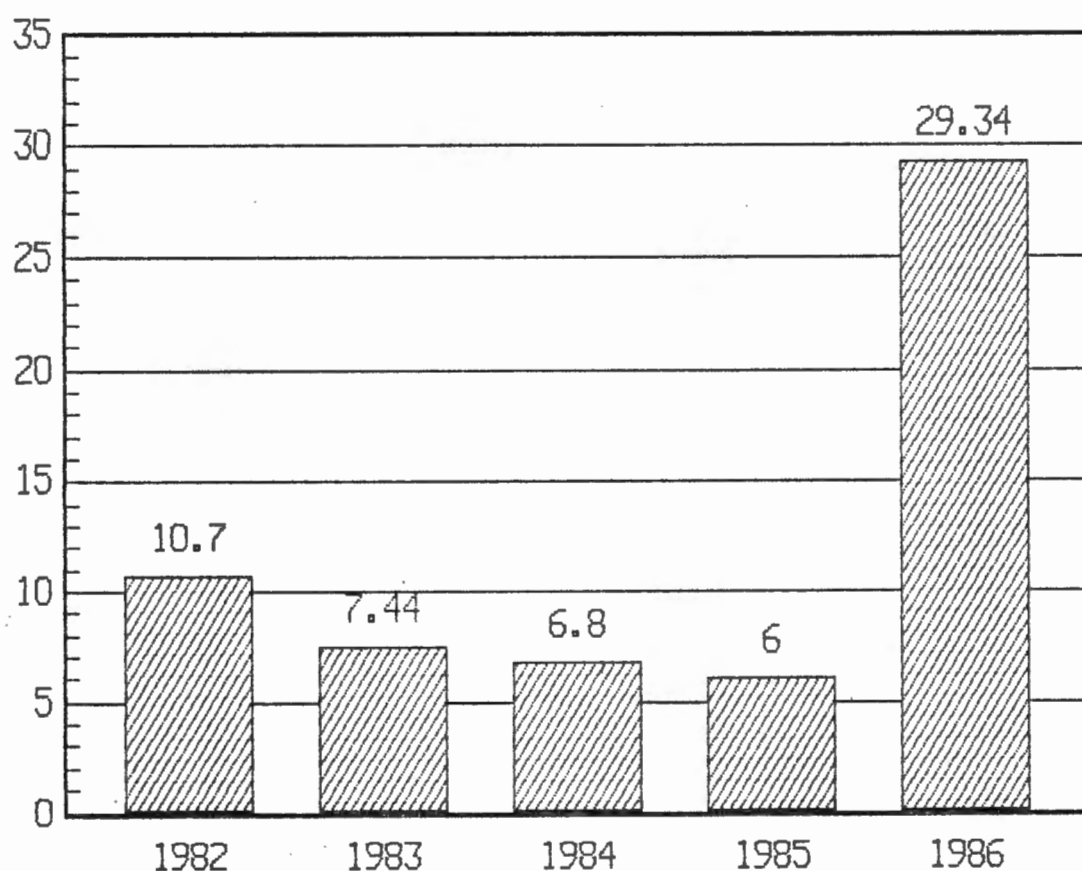

Kunsmishantering sal in die toekoms al hoe groter kundigheid van die boer verg om dit oordeelkundig aan te wend, aangesien voortdurende navorsing in hierdie veld bydra tot 'n groter gesofistikeerdheid in die toedieningshoeveelhede en die metode van toediening. Die korrekte toediening van 'n soort kunsmis het 'n wesenlike invloed op die winsgewendheid van 'n boerderyonderneming (Anon., 1988).

3.2.8 Verpakkingsmateriaal, onderhoud en herstelwerk

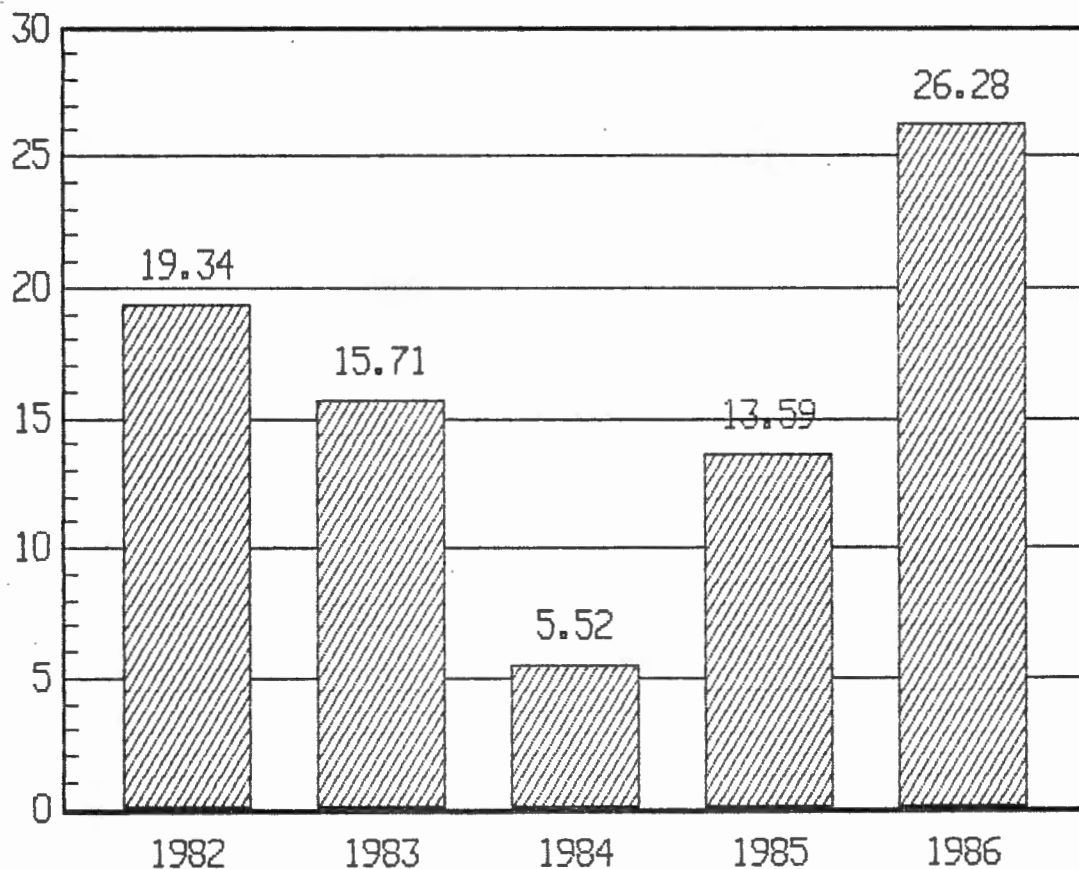
Verpakkingsmateriaal het 'n gelykmatige daling getoon tot 1985 waarna daar 'n toename in die prys plaasgevind het (kyk grafiek 3.10). Boere het al hoe meer oorgeskakel van die lewering van koring en mielies in sakke na massalewering (Gouws, 1971). Alhoewel verpakkingsmateriaal se invloed afgeneem het as kostekomponent kan dit nie geïgnoreer word nie.

**GRAFIEK 3.10 GEMIDDELDE PERSENTASIE PRYSSTYGING
VAN VERPAKKINGSMATERIAAL VANAF 1982/1983 TOT 1985/1986**

Onderhoud en herstelwerk het 'n afname getoon totdat dit in 1983, maar veral in 1986 skerp gestyg het. Die tendens word in grafiek 3.11 grafies voorgestel.

**GRAFIEK 3.11 GEMIDDELDE PERSENTASIE PRYSSTYGING
VAN ONDERHOUD EN HERSTELWERK VANAF 1982/1983 TOT 1985/1986**

Wanneer 'n trekker aangekoop word, word die invloed wat onderhoud en herstelwerk in die toekoms op die koste van 'n boerderyonderneming gaan hê grotendeels buite rekening gelaat. Bogenoemde is veral van belang omdat trekkers nie meer so gereeld vervang word nie, of tweedehands aangekoop word. Wanneer 'n boer 'n berekening van herstel- en onderhoudskoste doen, moet die unieke faktore van daardie boerderybedryf in gedagte gehou word (Anon., 1987n).

Die persentasie variasie in die onderdelepryse tussen verskillende fabrikate word in tabel 3.3 aangetoon.

**TABEL 3.3 'N VERGELYKING VAN ONDERDELEPRYSE (OKTOBER 1987)
VAN ENKELE GEWILDE TREKKERFABRIKATE (2-WIEL-KRAG, 55-65 KW-KLAS)**

Fabrikaat en model	Oliefilter	Waaier- bande	Knal- demper	Brandstof- pomp	Koppelaar- plaat	Agterwiel- naaf	Totale pryspakket
	R	R	R	R	R	R	R
Case-Ih 685	15,35	11,57	129,50	48,53	272,80	387,46	865,21
Deutz-fahr 7207	11,00	8,60	70,00	74,00	460,00	400,00	1023,60
John Deere 2541	9,21	18,61	331,28	61,73	613,29	676,95	1711,07
Ford 5010	14,51	24,59	131,00	108,68	221,92	697,18	1197,52
Massey Ferguson 290	12,39	10,97	56,80	96,63	125,48	1105,51	1452,78
Same Mercury 85	38,72	33,06	270,53	175,79	622,75	871,04	2051,89
Verskil tussen laagste en hoogste pryse	320,4%	284,4%	483,2%	262,2%	396,3%	196,9%	137,2%

BRON: Anon., 1987n

3.2.9 Rentekoerse

Die insetkoste van akkerbougebiede het vir baie jare diesel en kunsmis as hoofkomponent gehad. Die laaste aantal jare het rentekoerse eers as gevolg van hoë rentekoerse en daarna as gevolg van hoë skuldverpligtinge die grootste insetkomponent geword (mnr A.S. van der Merwe, 1988).

Die effek van rentekoersveranderings op die koste van 'n vragmotor word in tabel 3.4 aangetoon. Hierdie tipe verandering het 'n groot invloed op 'n boerderyonderneming se vaste koste.

**TABEL 3.4 DIE INVLOED VAN JAARLIKSE RENTEKOERSSTYGINGS VAN VRAGMOTORS
OP DIE TOTALE KOSTE PER KILOMETER VANAF 1983 TOT 1986
VIR 7,5 - 10 TON EN 10 - 15 TON ONDERSKEIDELIK**

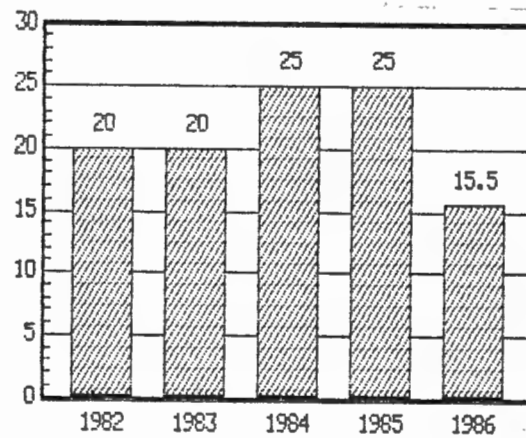
	1983	1984	1985	1986	1983	1984	1985	1986
Soort voertuig	Vrag-motor	Vrag-motor	Vrag-motor	Vrag-motor	Vrag-motor	Vrag-motor	Vrag-motor	Vrag-motor
Aantal asse	2	2	2	2	3	3	3	3
Soort onderstel	vas	vas	vas	vas	vas	vas	vas	vas
Vragvermoë	7,5-10t	7,5-10t	7,5-10t	7,5-10t	tot 15t	tot 15t	tot 15t	tot 15t
Koopprys (R)	30,875	30,875	30,875	30,875	66,753	75,727	75,272	75,272
Minus reswaarde (R)	7,719	7,719	7,719	7,719	16,688	18,932	18,818	18,818
Minus bande (R)	2,076	2,076	2,076	2,076	6,080	6,080	6,080	6,080
Bedrag vir waarde-vermindering (R)	21,080	21,080	21,080	21,080	43,985	50,715	50,374	50,374
Jaarlikse vaste (staande) koste								
Waarde-vermindering @ 20% (R)	4,216	4,216	4,216	4,216	9,797	10,143	10,075	10,075
Huurkoopkoste @ 19% per jaar (R)	6,175	7,719	7,719	4,786	13,351	18,932	18,818	11,667
Lisensiegeld (R)	426	426	426	426	1762	1762	1762	1762
Versekering (R)	4853	4853	4853	4853	12018	12018	12018	12018
Bestuurderslone (R)	10701	10701	10701	10701	13376	13376	13376	13376
Aanboord-personeel: aantal	1	1	1	1	1	1	1	1
Aanboord-personeel: lone elk (R)	5736	5736	5736	5736	5736	5736	5736	5736
Vaste onderhoud (R)	2937	2937	2937	2937	5625	5625	5625	5625
Gebeurlikhede (R)	500	500	500	500	500	500	500	500
Administrasie (R)	4196	4196	4196	4196	8036	8036	8036	8036
Totale jaarlikse vaste (staande) koste (R)	39,741	41,285	41,285	38,352	69,202	76,129	75,947	68,796

	1983	1984	1985	1986	1983	1984	1985	1986
	Bedryfskoste (225 dae per jaar)							
Vaste koste per dag (R)	176,63	183,49	183,49	170,45	307,56	338,35	337,54	305,76
Kilometer per jaar (km)	45 000	45 000	45 000	45 000	67 500	67 500	67 500	67 500
Vaste koste per kilometer (R/km)	0,88	0,92	0,92	0,85	1,03	1,13	1,13	1,02
	Veranderlike bedryfskoste (R/km)							
Brandstofverbruik (1/100 km)	26	26	26	26	41	41	41	41
Brandstof (diesel 80c/l; petrol 83c/l)	0,21	0,21	0,21	0,21	0,33	0,33	0,33	0,33
Smering/olie (R/km)	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02	0,02
Bande (versoling ingesluit R/km)	0,02	0,02	0,02	0,02	0,06	0,06	0,06	0,06
Wisselende onderhoud (R/km)	0,04	0,04	0,04	0,04	0,11	0,11	0,11	0,11
Totale veranderlike bedryfskoste (R/km)	0,28	0,28	0,28	0,28	0,52	0,52	0,52	0,52
Totale koste (vaste en veranderlike - R/km)	1,16	1,20	1,20	1,13	1,55	1,65	1,65	1,54

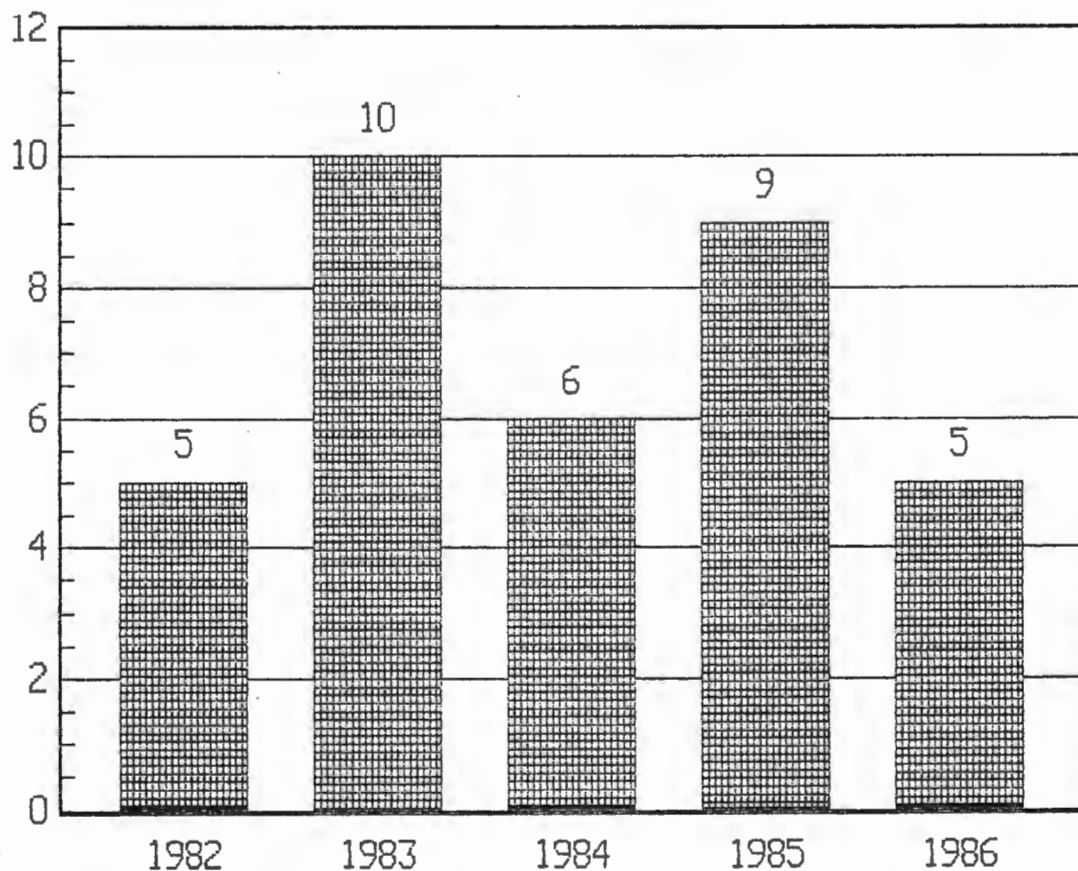
BRON: Eie

Rentekoerse het die hoogste vlakke in die geskiedenis bereik in 1984 en 1985 met 'n prima uitleenkoers van 25 persent (kyk grafiek 3.12). Verder het die fluktuasie in rentekoerse finansiële bestuur bemoeilik met rentekoerse wat tot tien keer verander het in 1983 en nege keer in 1985 (kyk grafiek 3.13).

GRAFIEK 3.12 HOOGSTE RENTEKOERS IN DIE JAAR

GRAFIEK 3.13 AANTAL KERE WAT RENTEKOERSE VERANDER HET

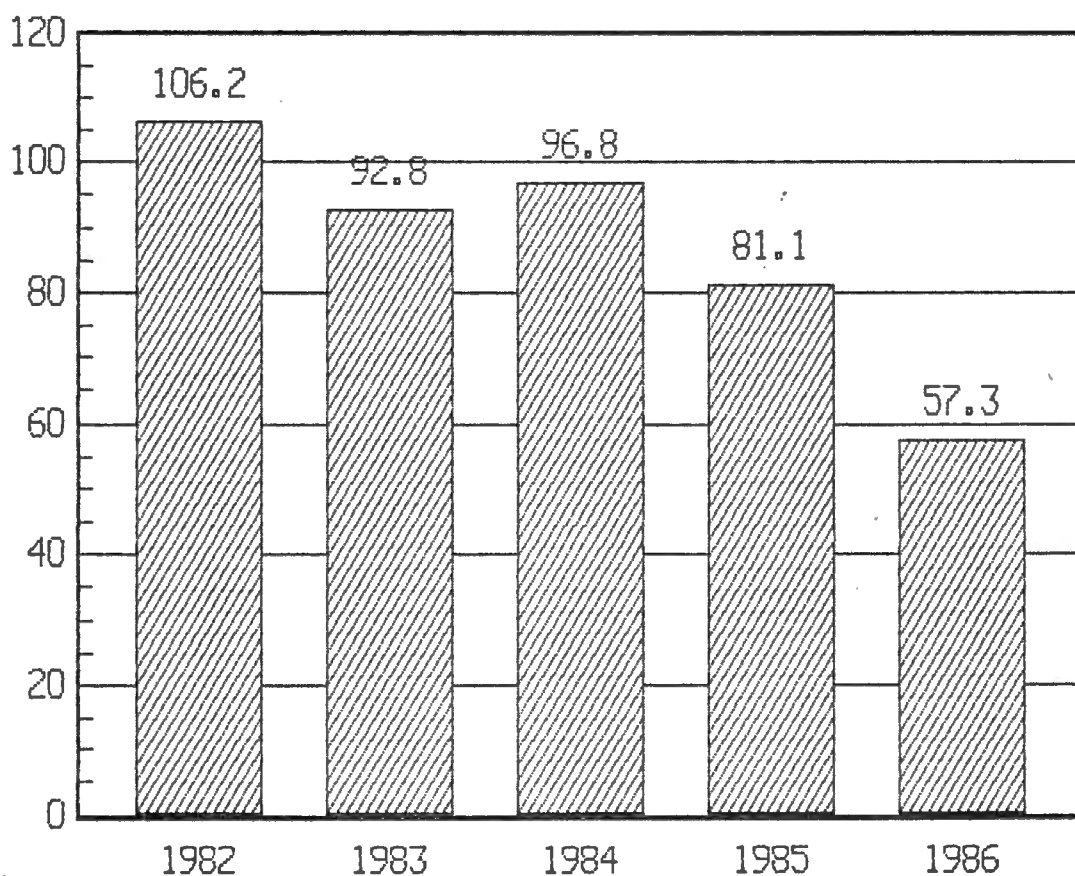
Wat die invloed van rentekoerse meer verontrustend maak, is dat die prima uitleenkoerse net van toepassing is vir prima kliënte vir finansiering. Sekere boere se vlak van rentekoerse was so hoog as dertig persent in 1984 en 1985. Die keuse van die regte finansiering het belangrik geword omdat die keuse daarvan die likiditeit van 'n boerdery direk beïnvloed. Verder kon die boerderysektor nie die hoër rentelas afwentel nie, omdat die pryse van koring en mielies beheer en vasgestel word (Anon., 1988h).

Die Landbank se uitleenkoerse aan die boerderysektor het toegeneem na aanbevelings deur die De Kock-kommissie se ondersoek na die monetêre stelsel van Suid-Afrika in 1985. Een persentasiepunt styging van rentekoerse beteken 'n toevoeging van ongeveer R133 miljoen tot die totale koste van die landbou (Anon., 1988h).

3.2.10 Wisselkoerse

Wisselkoerse het 'n geleidelike negatiewe tendens getoon, maar het die tendens versnel vanaf 1984 (kyk grafiek 3.14).

GRAFIEK 3.14 WISSELKOERS: RAND GEWEEGDE GEMIDDELDE

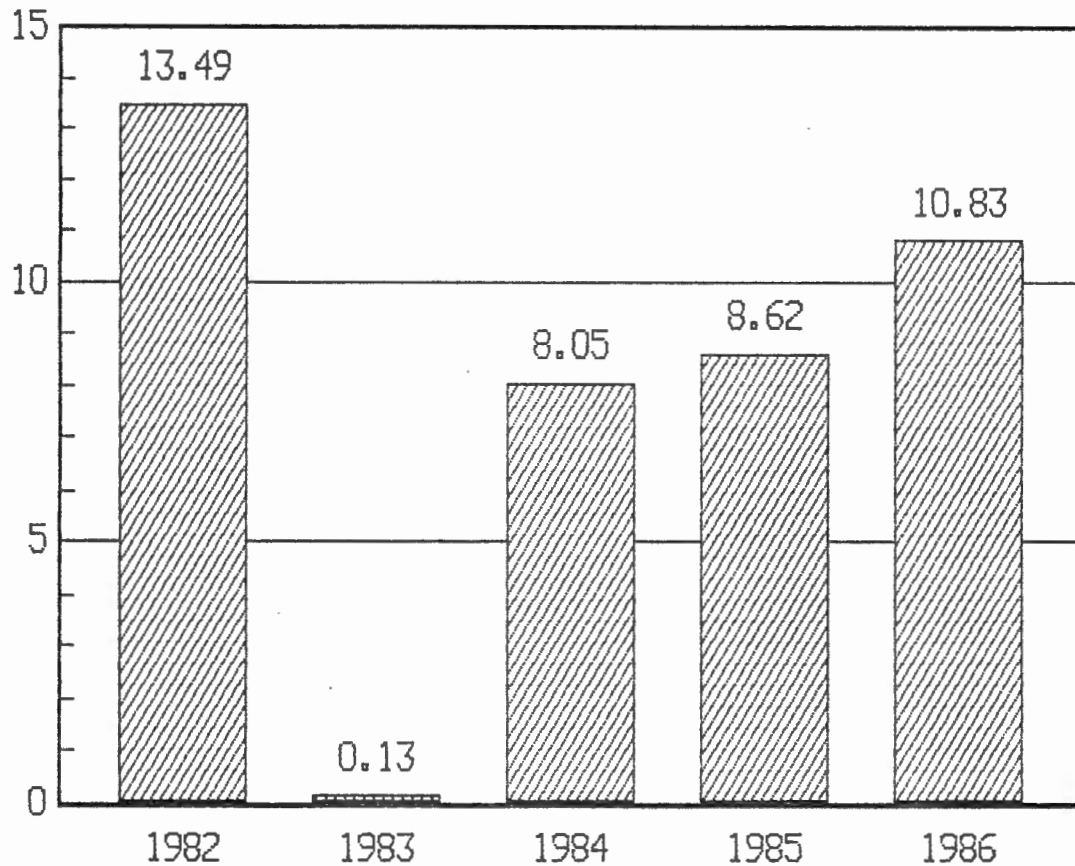

Die verswakking van die wisselkoers het nadelig ingewerk op die invoerpryse van kapitaalgoedere soos trekkeronderdele. Dit het egter voordelig ingewerk op die pryse wat op oorsese markte beding kon word vir koring en mielies.

3.2.11 Koringpryse

Koringpryse het vanaf 1984 geleidelik gestyg met byna geen prysaanpassing in 1983 nie en 'n bogemiddelde aanpassing in 1982.

GRAFIEK 3.15 JAARLIKSE PRYSSTYGINGS VAN KORING

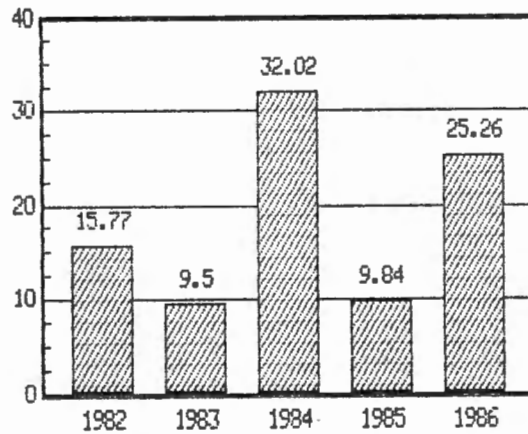

Die persentasie prysaanpassings was egter laer as die aanpassings van vaste en veranderlike kostekomponente. Die invloed hiervan op die winsgewendheid van 'n besproeiingsboer langs die Oranjerivier word in hoofstuk vyf volledig uiteengesit.

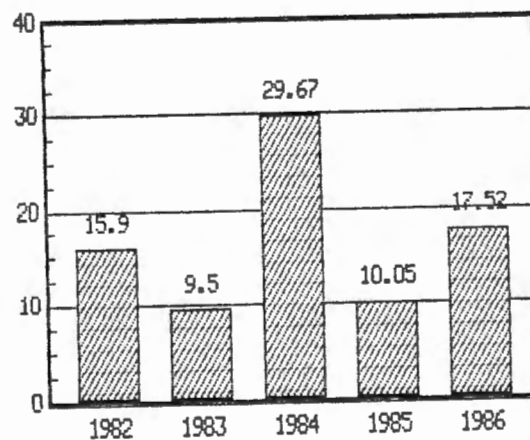
3.2.12 Jaarlikse prysstygings van mielies

Mielies se prysaanpassings het skerp gewissel vanaf 1983 tot 1986, soos geïllustreer in grafiek 3.16 en 3.17. Hierdie fluktuasies maak vooruitbeplanning moeilik omdat die prys aangekondig word wanneer mielies gereed is om geoes te word. 'n Boer gaan die koste aan sonder dat hy weet wat die mielieprys gaan wees tydens oestyd.

GRAFIEK 3.16 JAARLIKSE PRYSSTYGINGS VAN WIT MIELIES

GRAFIEK 3.17 JAARLIKSE PRYSSTYGINGS VAN GEEL MIELIES

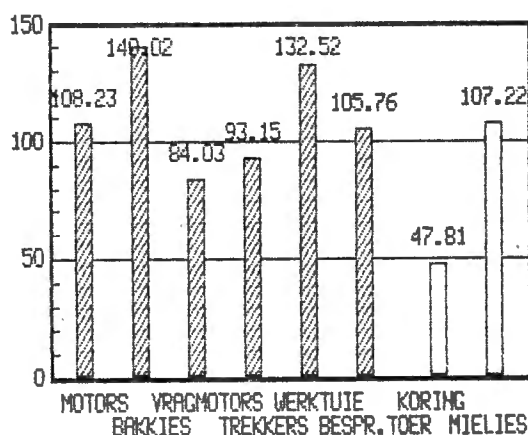

3.3 SAMEVATTING

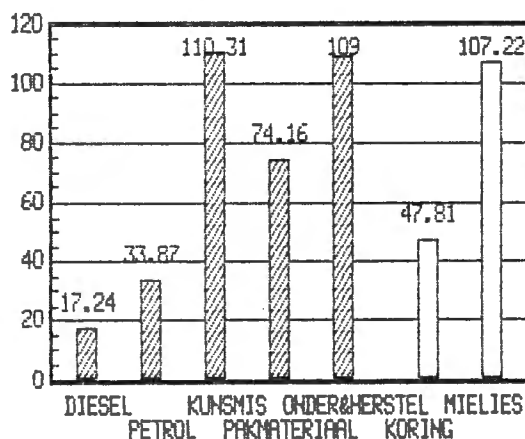
Uit die voorafgaande gegewens kan duidelik waargeneem word dat komponentpryse versnel het vanaf 1984 terwyl veral koring se prys nie tred gehou het met die verandering in kostefaktore nie. Finansiële bestuur het essensieel geword veral in die lig van die hoë rentekoerse.

Die persentasie toename in prys van koring en mielies teenoor vaste koste- en veranderlike kostekomponente onderskeidelik word in grafiek 3.18 en 3.19 uiteengesit.

**GRAFIEK 3.18 VASTE KOSTEKOMPONENT PRYSSTYGINGS
TEENOR KORING EN MIELIES (UITGEDRUK AS PERSENTASIE)**

**GRAFIEK 3.19 VERANDERLIKE KOSTEKOMPONENT PRYSSTYGINGS
TEENOR KORING EN MIELIES (UITGEDRUK AS PERSENTASIE)**

Om grafiek 3.18 en 3.19 voor te berei, is geen waardes in volgorde van belangrikheid toegeken aan die komponente nie, maar is slegs gemiddelde persentasie veranderings aangetoon.

Uit die grafiek is dit duidelik dat slegs mielies tred gehou het met die toename in kostekomponente, maar dat koring se styging merkbaar laer was as dié van mielies. Ten spyte van die prysstygings in mielies was dit persentasiegewys laer of gelyk aan die toename in vaste kostekomponente se pryse. Hierdie tendens is verontrustend omdat die vaste kostekomponente die hoogste bydrae lewer tot die jaarlikse verpligtinge van 'n boerderyeenheid.

HOOFSTUK 4

TEORETIESE AGTERGROND

4.1 INLEIDING

Die opbrengs op kapitaal en winsgewendheid is van belang vir enige boerderyonderneming, maar nog meer vir die besproeiingsboer. Die hoë kapitale koste van besproeiingstoerusting plaas 'n groter bestuursverantwoordelikheid op die besproeiingsboer.

Om maksimale winsgewendheid na te streef, moet deurgaans die doelwit wees. Maksimale winsgewendheid op sy beurt sal die opbrengs op kapitaal bepaal wat 'n aanduiding is van die doeltreffendheid van die boerderyonderneming.

Maksimale winsgewendheid en 'n aanvaarbare opbrengs op kapitaal kan slegs bereik word deur gesonde finansiële bestuur en beheer.

Om die kapitaal wat in 'n boerderyonderneming aangewend word doeltreffend te bestuur, vereis grondige kennis van alle faktore wat wins beïnvloed asook doeltreffende rekordhouding. Dit is byvoorbeeld sinloos om kapitaal beter te probeer benut voordat die ander drie produksiefaktore - grond, arbeid en bestuur - nie ook op die beste manier ingespan word nie (De Swardt, 1982:1). Alhoewel die produksiefaktore belangrik is, word daaraan nie aandag gegee in hierdie hoofstuk nie behalwe sover as wat dit finansiële bestuur aangaan. Die doeltreffende aanwending van kapitaal stel besondere hoë eise aan die besproeiingsboer se kundigheid oor besproeiingspraktyke.

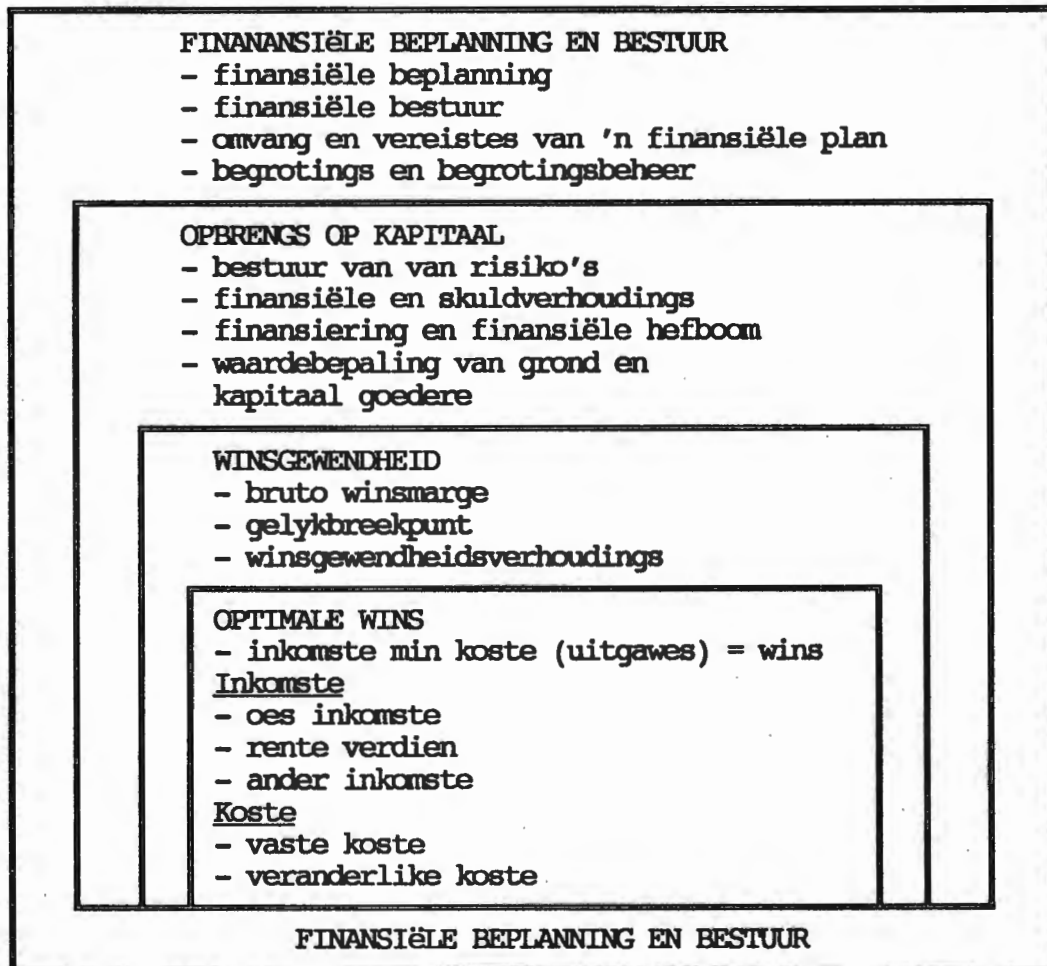
Elk van die aspekte wat in hierdie hoofstuk bespreek word, dra by tot die winsgewendheid en optimale opbrengs op kapitaal van 'n besproeiingsboerderyonderneming. Die hulpmiddele wat aangewend en toegepas kan word, word volledig bespreek aan die hand van 'n skematiese voorstelling.

4.2 MAKSIMALE WINGEWENDHEID EN OPTIMALE OPBRENGS OP KAPITAAL

Soos waargeneem kan word uit die skematiese voorstelling wat in figuur 4.1 gegee word, is dit moontlik om maksimale wingewendheid te bereik deur middel van finansiële beplanning en bestuur. So word optimale opbrengs op kapitaal verseker.

Wanneer aan al die faktore, soos in die skematiese voorstelling uiteengesit en in die hoofstuk bespreek word, aandag gegee word, sal 'n besproeiingsboerderyonderneming wingewend en tot die optimum bedryf kan word. Die persoonlike kwaliteite van die boer en sy ingesteldheid op die faktore wat bespreek gaan word, bly egter die deurslaggewende faktor aangesien dit slegs die boer is wat finansiële beplanning en bestuur kan toepas.

FIGUUR 4.1 DIE INVLOED VAN FINANSIËLE FAKTORE ONDERLING

Alhoewel die opbrengs op kapitaal die barometer is wat die doeltreffendheid van 'n boerderyonderneming aantoon, kan die doelwit nie bereik word indien maksimale winsgewendheid nie bereik word nie. As basis tot die optimale opbrengs op kapitaal en maksimale winsgewendheid is die behaling van optimale wins. Geen van die genoemde doelwitte kan bereik word indien gesonde finansiële beplanning en bestuur nie toegepas word nie.

Elk van die genoemde doelwitte en hulle onderafdelings word in hierdie hoofstuk volledig bespreek onder die volgende hoofde:

☐ **Finansiële bestuur en beplanning**

- finansiële bestuur,
- finansiële beplanning,
- omvang van 'n finansiële plan,
- vereistes van 'n finansiële plan,
- begrotings en begrotingsbeheer.

☐ **Optimale wins**

- die berekening van boerdery-inkomste,
- bepaling en vasstelling van vaste en veranderlike koste,
- die invloed van inflasie.

☐ **Winsgewendheid**

- winsmarges,
- bepaling van die gelykbreekpunt,
- winsgewendheidsverhoudings.

☐ **Opbrengs op kapitaal**

- bestuur van risiko's,
- finansiële en skuldverhoudings,
- finansiering en die finansiële hefboom,
- waardasie en die bepaling van die produktiewe waarde van kapitaal.

Indien al die genoemde finansiële doelwitte en hulpmiddele doeltreffend toegepas word, sal dit tot 'n gesonde en winsgewende boerderyonderneming lei wat op sy beurt tot die mees optimale opbrengs op kapitaal sal bydra.

4.3 FINANSIËLE BESTUUR EN BEPLANNING

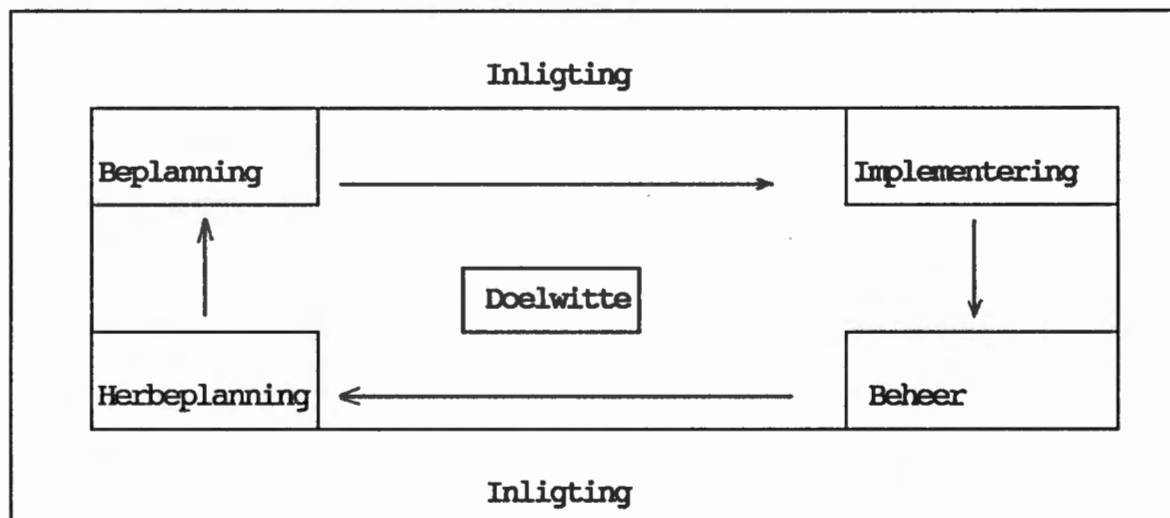
Finansiële bestuur is van belang by die verbetering van winsgewendheid in 'n boerderyonderneming. Om finansiële bestuur suksesvol toe te pas, is volgehoue waaksaamheid nodig asook die regte ingesteldheid.

Volgens Van Reenen (1986:12) behels finansiële bestuur die volgende:

- Die waardering van bates by die aankoop en verkoop daarvan; ook by die waardering daarvan in die boerderyonderneming vir koste- en winsberekeningsdoeleindes.
- Investerings- en beleggingsalternatiewe waaruit gekies moet word ten opsigte van 'n sekere belegging.
- Die onttrekkingsbeleid van die boer (winsinvestering).
- Die finansiering van die boerderyonderneming waar dit gaan oor die verkryging van kapitaal deur middel van finansiering te wete eie of leningskapitaal: kort-, medium- of langtermynleningskapitaal teen sodanige koste dat dit aan die behoeftes van die boerderyonderneming voldoen en winsvooruitsigte verbeter.
- Finansiële ontleding, dit wil sê die beweging van kapitaal, finansiële verhoudingsgetalle, die verhouding tussen koste, opbrengs- en produksieomvang asook begrotings.
- Die beskerming van die boerderybates deur onder andere versekering, belasting- en boerderybeplanning en veral goeie investeringsbesluite.

Die boerderyonderneming is in volgehoue interaksie met die omgewing en sinvolle besluite moet in 'n dinamiese omgewing geneem word. Finansiële bestuur bestaan uit beplanning, implementering en beheer. Aangesien boerderybestuur 'n kontinue proses is, kan die bestuursproses deur middel van 'n diagram voorgestel word. Figuur 4.2 gee die diagram weer.

FIGUUR 4.2 DIE FINANSIËLE BESTUURSBEPANNINGSPROSES

BRON: Van Reenen, 1987:14

Wat ook in ag geneem moet word, is die eiesoortige risiko's verbonde aan 'n boerdery-onderneming. Alle risiko's moet in ag geneem en bestuur word.

4.4 FINANSIËLE BEPLANNING

Finansiële beplanning moet as 'n onderdeel van boerderybeplanning gesien word wat daarop toegespits is om die kapitale bydrae tot winsgewendheid te verhoog (De Swardt, 1982:3). Om die genoemde doelwit te bereik, moet finansiële beplanning 'n integrale deel van die totale boerderyonderneming vorm.

Die wyse waarop finansiële beplanning gedoen word, is nie van soveel belang as die resultate wat daarmee bereik word nie. Alhoewel genoemde stelling waar mag wees, is sekere finansiële beplanningstegnieke meer suksesvol bewys.

Die doeltreffende toepassing en verfyning van die tegnieke is die verantwoordelikheid van elke besproeiingsboer. Die suksesvolle toepassing van die tegnieke sal uiteraard tot die maksimalisering van die winsgewendheid van 'n boerderyonderneming bydra. Finansiële beplanning is 'n hulpmiddel om finansiële bestuur te vergemaklik.

Wanneer die basiese finansiële beplanningsbeginsels toegepas word, sal dit noodwendig tot die identifisering van leemtes lei en moet alternatiewe ondersoek word om die gewenste

doelwitte te bereik. Laasgenoemde kan bereik word indien die volgende in aanmerking geneem word by finansiële beplanning:

- die omvang van 'n finansiële plan,
- die vereistes van 'n finansiële plan,
- rekordhouding,
- begrotings en begrotingsbeheer,
- gebruikmaking van finansiële hulpmiddele om winsgewendheid en opbrengs op kapitaal te maksimaliseer.

(Finansiële beplanning moet 'n kontinue proses wees.)

4.4.1 Omvang van 'n finansiële plan

Die opstel van 'n weldeurdagte finansiële plan is van belang vir enige onderneming. Om sodanige plan op te stel, kan alle risiko's nie in ag geneem word nie. Alle redelike en bekende risiko's kan wel in ag geneem word. Om die risiko's te beheer, is makliker wanneer dit reeds ingebou is in 'n finansiële plan.

Oordeelkundige beplanning is van belang sodat alle faktore in ag geneem kan word. Die beplanning sal riglyne daarstel wat winsgewendheid sal verhoog. Die meting van resultate kan aangewend word in beplanning om doeltreffendheidsmaatstawwe daar te stel.

Finansiële beplanning is 'n veel breër begrip as wat algemeen aanvaar word. Afgesien van rekordhouding wat betrokke is, het die boer 'n funksie om te vervul ten opsigte van ontledings, beheer oor sy geldvoorraad, die verbetering van produktiwiteit van die kapitaalbronne, die aanvulling van bestaande kapitaalvoorraad, die doeltreffende aanwending van kapitaal en die verpligtinge teenoor die gesin.

'n Finansiële plan sal op so 'n wyse ontwerp moet word dat alle funksies met die minste inspanning en risiko, asook die grootste doeltreffendheid uitgevoer kan word om tot die maksimum wins te kan bydra (De Swardt, 1982:6).

Die gebruikmaking van spesialiste vir die opstel en ontleding van 'n finansiële plan kan nie onderskat word nie veral waar die boer nie oor genoegsame kundigheid beskik ten opsigte van risiko's, versekeringsbehoefte en kredietverskaffing deur koöperasies en handelsbanke nie (Anon., 1987f:29).

4.4.2 Vereistes van 'n finansiële plan

4.4.2.1 Berekeninge gebaseer op akkurate gegewens

Om maksimum wins te behaal, moet die boer oor die nodige kennis beskik om te weet watter faktore bygedra het tot die winsgewendheid. 'n Praktiese rekordstelsel wat alle onnodige reken- en skryfwerk sal voorkom, moet ontwerp word om die boer positief en met die minste moontlike moeite tot die beste resultate te lei (De Swardt, 1982:7).

4.4.2.2 Reëlmatige kontantvloei

Die byhou van rekeningkundige rekords sal daartoe bydra dat afwykings betyds opgespoor kan word voordat die tekort aan kapitaal nadelig kan inwerk op die kontantvloei. Sodanige byhou van finansiële rekords kan toekomstige kontantvloeitekorte vroegtydig uitwis en dan kan daaraan aandag gegee word om die tekorte betyds reg te stel.

4.4.2.3 Toekomsbeplanning

'n Finansiële plan moet voorsiening maak vir toekomsbeplanning van elke produksiefaktor wat benut word en elke ontwikkeling wat in die vooruitsig gestel word. Dit sal baie help om alle knelpunte wat vooruit in die produksieproses mag ontstaan as gevolg van kontantvloei probleme tot die minimum te beperk. Doeltreffende begrotings kan een van die nuttigste hulpmiddels in die beplanning van die boerderybedrywighede wees (De Swardt, 1982:8).

4.4.2.4 Die stel van duidelik meetbare doelwitte

Die produktiwiteit van kapitaal moet maksimaal aangewend word en duidelik meetbare doelwitte moet gestel word. Om dit te bereik, moet doeltreffendheid en winsnorme doeltreffend deur 'n boer aangewend word. Die finansiële plan moet so doeltreffend en goedkoop as moontlik wees en doeltreffend geïmplementeer kan word. 'n Grondige kennis van finansiële en produktiewe ekonomiese beginsels is nodig.

4.4.2.5 Maksimum wins na belasting moet nagestreef word

Belastingpligtigheid moet tot die minimum beperk word, maar sonder om enige belastingwetgewing te oortree. Finansiële beplanning moet rekening hou met alle vorme van

belasting wat die boerderyonderneming mag raak insluitende boedelbelasting en skenkingsbelasting.

4.4.3 Rekordhouding

Historiese gegewens is na bewering van weinig waarde en derhalwe is die op datum hou van rekords van weinig belang vir die boer. Hoe meer bekend is in die vorm van historiese gegewens veral waar die bestuurskundigheid van die boer van kardinale belang is, hoe beter kan beplanningsfoute uitgeskakel word. Boekhouding, rekordhouding, beplanning en begroting is 'n kontinue proses van finansiële bestuur en beheer en is van weinig waarde indien enige deel daarvan onvolledig is (Kerr, 1968:2).

Die hoofrede waarom rekords gehou en ontleed moet word is om te help vasstel wanneer, waar en waarom sekere doelwitte nie behaal is of onderpresteer is. Die berekening van potensiële verbeteringe op operasionele vlak sal die vorm aanneem van 'n reeks kort *voor* en *na* begrotings waarvan die meeste op bruto margevergelykings gegrond sal wees (Anon., 1988d:9). Die bruto marge word later in hierdie hoofstuk volledig bespreek onder 4.5.1.

Die gebruikmaking van 'n eenvoudige boekhoustelsel waaruit sinvolle afleidings gemaak kan word, is die basiese vereiste vir rekordhouding. Hierdie rekordhouding lê die fondament vir kontinue ontledings, vooruitbeplanning en begrotingsbeheer wat noodsaaklik is vir gesonde bestuursbeplanning.

Die ses belangrikste doelstellings van 'n rekordstelsel is die volgende:

- Om die netto wins van 'n boerdery as eenheid te bepaal en verdere afleidings te kan maak van faktore wat die winsgewendheid bepaal.
- Om die winsgewendheid en/of produksiekoste van elke individuele vertakking te bepaal.
- Om 'n studie en inventaris van gespesialiseerde aspekte soos verskillende soorte grond, implemente, masjinerie, besproeiingstelsels en bemestingsprogramme te maak.
- Om die belasbare inkomste van 'n boerderyonderneming te bepaal en alle vrae te beantwoord wat op die inkomstebelastingvorm gestel word (De Swardt, 1982).
- Die byhou van fisiese sowel as finansiële en produksierekords van die boerdery.
- Die verskaffing van inligting wanneer dit nodig is (Trustbank, 1985).

Dit dien geen doel om rekord te hou ter wille van die hou van rekords nie. Rekords behoort die resultate aan te toon wat benodig word vir belasting- en bestuursdoeleindes.

Die rekords ondersteun ook die aansoek om finansiering. Die doel is om voldoende inligting te hê vir die opstel van 'n boerderybestuurswaardering.

Die byhou van boerderyrekords is om finansiële rekords by te hou, maar ook om bestuursbesluite te neem. Derhalwe kan tussen finansiële en bestuursrekordhouding onderskei word.

4.4.3.1 Finansiële rekordhouding

Finansiële rekordhouding is 'n voorvereiste vir die byhou van 'n bestuursinligtingstelsel wat gebruik kan word om bestuursbesluite te neem.

Die finansiële rekordhouding bestaan uit die volgende (Marais, 1987:16):

□ Balansstaat

Die balansstaat toon onder meer die solvabiliteitsposisie van die onderneming aan, dit wil sê in watter mate die waarde van die bates die laste oorskry.

□ Inkomstestaat

Die inkomstestaat verskaf die inligting om die rentabiliteitsposisie te bereken aangesien hierdie staat die wins aantoon.

□ Vloei van fondse staat (kontantvloeistaat)

Hierdie staat toon die likiditeitsposisie aan. Die boer sal hieruit kan bepaal of die korttermynverpligtinge nagekom kan word of nie.

4.4.3.2 Bestuursrekordhouding

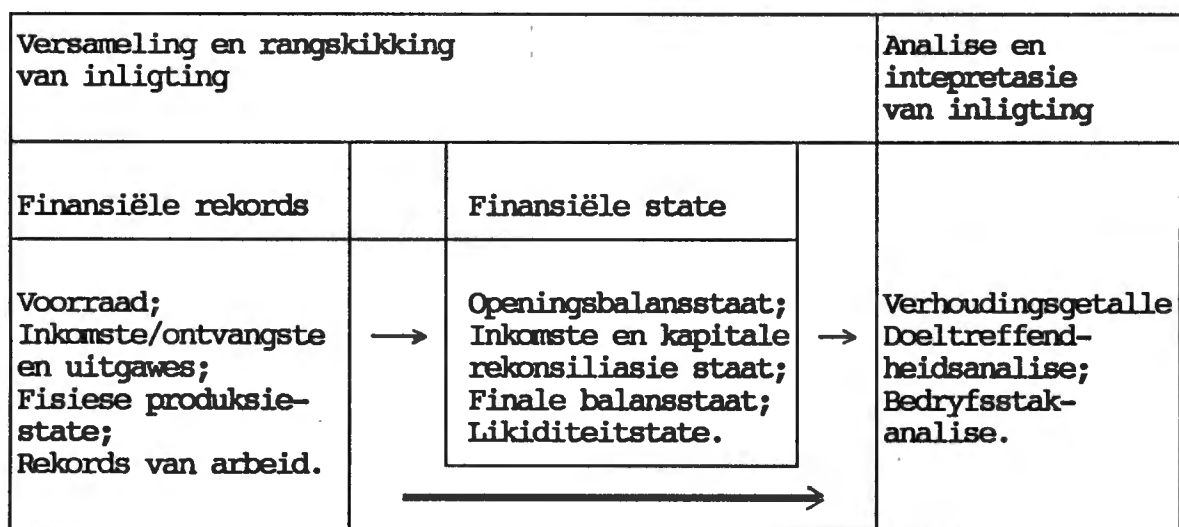
Wanneer finansiële rekordhouding sodanig aangepas word dat elke bedryfstak se gegewens aangetoon word sodat sinvolle bestuursbesluite met hierdie inligting geneem kan word, staan dit bekend as 'n bestuursinligting- of bestuursrekordstelsel.

Om die stelsel volledig te maak, moet die inligting vergelyk word met die begroting wat vir elk van die bedryfstakke opgestel is. Verder moet die inligting tegelykertyd ontleed word om sinvolle bestuursbesluite te kan neem. Die totale produksie-eenhede moet ook

ontleed word om die ontleding volledig te maak. ('n Voorbeeld van 'n bestuursopsomming is aangeheg as bylae 4.11).

Die nut van 'n bestuursrekordstelsel word in die skema in figuur 4.3 voorgestel.

FIGUUR 4.3 DIE NUT VAN 'N BOERDERYBESTUURSINLIGTINGSTELSEL

BRON: Van Reenen, 1987:14

Verdere faktore wat na vore getree het ter ondersteuning van die byhou en aanwending van boerderyrekords is die bekostigbaarheid van rekenaars en die invloed van inflasie.

(Inflasie het 'n invloed op reële wins en word bespreek onder 4.4.3.)

4.4.3.3 Die rekenaar as hulpmiddel

Die rekenaar het al hoe meer na vore getree as 'n nuttige hulpmiddel om die volgende redes (Cronje, 1987:24):

- die spoed waarmee getoonde inligting teruggevra kan word,
- die beskikbaarheid en korrektheid van die inligting,
- die spektrum van inligting wat in ag geneem kan word,
- die verwerkingspoed van inligting en die weergee daarvan in 'n korrekte vorm,
- die korrekte vertolking daarvan,
- die bekostigbaarheid van 'n rekenaar.

Die koste-effektiwiteit van 'n rekenaarsisteem moet die totale behoefte van die boerderyonderneming in ag neem alvorens 'n rekenaar aangekoop word.

4.4.4 Begrotings en begrotingsbeheer

Begrotings is die mees algemene metode wat gebruik word in finansiële beplanning. Begrotings is 'n hulpmiddel tot finansiële bestuur eerder as 'n metode (Barnard & Nix, 1982:314).

Die doel van begrotings is om vir die toekoms te beplan. Begrotings kan aangewend word vir 'n totale nuwe boerderybesigheidsplan of om die huidige finansiële beplanning gedeeltelik te verander (Sturrock, 1982:119).

Om die volle nut te verkry uit 'n begroting moet alle koste (vaste en veranderlike koste) in ag geneem word asook die tydstip waarop die inkomste realiseer en uitgawes aangegaan word.

Wanneer 'n besluit geneem moet word alvorens 'n sekere verandering aangebring word, is dit van nut om die volgende bepaling te doen:

VOOR	NA
Verhoogde koste	Verhoogde inkomste
plus	plus
Inkomste wat verbeur word	Kostebesparing

Wanneer die regterkantste syfer hoër is as die aan die linkerkant is dit die moeite werd om die verandering aan te bring.

BRON: Kerr, 1968:20

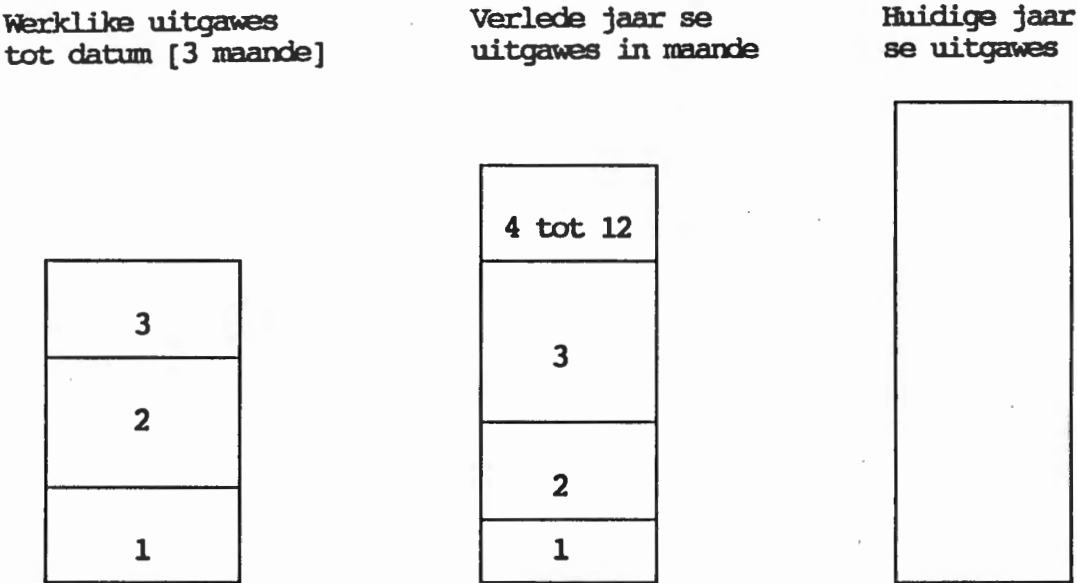
Die begroting word opgestel vanaf historiese inligting, vooruitskattings, aannames en persoonlike ervaring. Begrotings se grootste nut is dat die boer leer om te beplan. Die voordele van 'n goed deurdagte begroting is die volgende:

- Dit is goedkoper om foute op papier reg te stel as in die praktyk - dit spaar dus geld.

- Dit is 'n hulpmiddel vir die verkryging van krediet.
- 'n Begroting noodsaak die bestuurder om alle faktore in ag te neem by die opstel van 'n begroting.
- Werklike resultate kan voortdurend met die begroting vergelyk word.
- Die begroting kan aangepas en die veranderings geantisipeer word (Trustbank, 1985:52).
- Die verwagte wins wat gerealiseer wil word kan bepaal word en aanpassings kan vooraf aangebring word om die wins te verbeter (Giles, 1964:5).
- Voorsiening kan vooraf gemaak word vir enige moontlike afwyking soos prysstygings, inflasie en vervangingskoste (De Swardt, 1982:31).

Om 'n begroting doeltreffend op te stel moet die begroting opgestel word in eenhede wat gebruik word en verkry gaan word asook die uitdrukking daarvan in geldwaarde. Begrotings op sigself is van geen nut indien die resultate wat in die praktyk behaal word nie vergelyk word met die begroting nie. 'n Eenvoudige verduideliking word in figuur 4.4 uiteengesit.

FIGUUR 4.4 REKORDHOUDING VAN VERSKILLENDSE UITGAWES

BRON: Giles, 1964:22

In die volgende gedeelte word aandag gegee aan die ondergenoemde begrotings:

- gedeeltelike begroting,
- omvattende begroting,
- kapitale begroting,
- bedrywigheidsbegroting,
- kontantvloei-begroting,
- finansiële begroting,
- aankope, verkope en kostebegroting,
- gelykbreekbegroting,
- winsmargebegroting.

4.4.4.1 Gedeeltelike begroting

Om winsgewendheid van ('n) enkele bedryfstak(ke) te bepaal wat nie die hele boerdery omsluit nie word gebruik gemaak van 'n gedeeltelike begroting. In hierdie begroting word die verandering in netto bedryfsinkomste en die koste van die bepaalde bedryfstak(ke) gemeet. Hierdeur word die effek op die totale boerderyeenheid bepaal.

Die bepaling van vaste en veranderlike koste is van belang vir hierdie begroting. Slegs die inkomste en koste wat op die verandering van toepassing is, moet in ag geneem word. Die basiese toets of 'n koste in 'n begroting opgeneem behoort te word is die vraag of die verandering 'n effek op die inkomstestadiums sal hê. Die effektiwste vorm van gedeeltelike begroting is die bepaling van die effek wat die verandering teweeg gaan bring in die bruto winsmarge. (Bruto winsmarge word onder 4.5.1 verder bespreek.)

4.4.4.2 Omvattende begroting

'n Volledige begroting word gewoonlik opgestel wanneer die totale boerdery heeltemal gereorganiseer word soos om te skakel van suiwelboerdery na vleisboerdery of 'n nuwe boerdery aangekoop word. In sulke gevalle sal byna elke aspek van die boerdery geraak word en sal 'n omvattende verandering nodig wees (De Swardt, 1982:32). Wanneer 'n boer nie van begrotings gebruik gemaak het nie, sal 'n omvattende begroting opgestel moet word. Vaste koste sal uiteraard van groter belang wees by hierdie begroting as by die gedeeltelike begroting.

Die prosedure om 'n omvattende begroting op te stel behels die volgende (Barnard & Nix, 1982:317-321).

- Stel alle beskikbare bronne volgens 'n lys op en stel duidelike doelwitte. 'n Volledige bate en voorraadopname is nodig. Verder moet die doelwitte haalbaar wees.
- Bepaal die oesopbrengste en alle ander inkomste. Om die oesopbrengste te bepaal, moet eerstens bepaal word of alle bewerkbare grond bewerk word en alle bekombare water benut word. Waar grond nie ploegbaar is nie kan byvoorbeeld vee aangehou word. Daar moet bepaal word of die grondtipe nie dalk 'n hoër opbrengs met 'n ander soort gewas kan lewer nie.
- Bepaal die totale fisiese insette en uitsette. Die bepaling sluit die totale omvang van die veranderlike koste in.
- Bepaal faktor- en produkpryse, dit wil sê bereken die koste-opbrengs. Die uitset moet in eenhede sowel as in prys bepaal word. Hierdie bepaling is nodig om realisties te wees rakende die eenhede wat per hektaar behaal kan word.
- Bepaal die totale vaste koste. Eienaarsvergoeding moet by bepaling van die vaste koste nie buite rekening gelaat word nie omdat alle koste in berekening gebring moet word.
- Bereken die totale uitset en uitleg. 'n Begroting is van weinig nut indien dit nie aantoon wat die netto resultaat is en die uitleg maklik verstaanbaar en toegepas kan word nie.

Die volgende punte moet ook in ag geneem word by die opstel van 'n omvattende begroting (Warren, 1982:54).

- 'n Begroting moet nie net vir een jaar opgestel word nie. Sekere aannames van jaar een kan na jaar twee oorgedra word. Hierdie wyse van begroting word veral gebruik waar die effek oor meer as een jaar strek.
- Wees so akkuraat en realisties moontlik in die vooruitskattings.
- Vermoed te veel besonderhede aangesien dit eerder verwarring veroorsaak as duidelikheid.
- Werk volgens 'n program. (Voorbeelde van sodanige hulpmiddele word aangeheg as bylaes 4.1 en 4.2.)

4.4.4.3 Kapitale begroting

Kapitale begrotings word hoofsaaklik opgestel om die kapitale koste wat benodig gaan word te bepaal. Tydwaarde van geld en inflasie word nie in ag geneem nie; slegs die fondse wat vir kapitale uitbreidings benodig word en om te bepaal of dit die moeite werd is om die belegging te maak (Barnard & Nix, 1982:324).

'n Verdere aanwending van die kapitale begroting is om die fondse te bepaal wat benodig word vir kapitale uitbreidings om die onderneming aanvanklik winsgewend te maak. Wanneer van een tipe boerdery na 'n ander tipe oorgeskakel word, sal 'n kapitale begroting vir die nuwe kapitale uitgawes nodig wees. Vaste koste speel dus 'n kardinale rol in kapitale begrotings (Sturrock, 1984:129).

Bylae 4.3 is 'n voorbeeld van 'n kapitale begroting.

4.4.4.4 Bedrywigheidsbegroting

'n Bedrywigheidsbegroting is nodig aangesien dit bepaal of 'n plan uitvoerbaar is of nie, dit wil sê of die boer met sy beskikbare produksiefaktore en tyd 'n vooropgestelde plan kan uitvoer (De Swardt, 1982:32,33).

Die boer se aandag moet nie deur die nuwe of veranderende aktiwiteit so verdeel word dat daar nie aandag aan alle aspekte van die boerdery gegee kan word nie. 'n Verdere aspek is of die nodige kundigheid en arbeid beskikbaar is. Die tydsberekening vir elke aktiwiteit moet ook bepaal word.

4.4.4.5 Kontantvloei-begroting

Wanneer vaste paaieremente betaalbaar is asook ander vaste betalings gedoen moet word, is 'n kontantvloei-begroting van belang. Wanneer 'n drastiese verandering aan die boerdery aangebring word, moet 'n kontantvloei-begroting wat oor meer as een jaar strek opgestel word.

'n Kontantvloei-begroting word volgens Kerr (1968:22) om die volgende redes opgestel:

- om die punt van maksimum tekort aan korttermynfondse te bepaal,
- om te bepaal hoe betalings op aankope gemanipuleer kan word asook dié van verkope om eersgenoemde behoefte af te skaal,
- om as barometer te dien van die inkomste en uitgawes tydens die verloop van 'n projek.

Bylaes 4.4 en 4.5 word as voorbeelde van kontantvloei-begrotings aangeheg.

Die kontantvloei-begroting moet aangepas word wanneer sekere onsekerhede bekend word soos wanneer die nuwe mielieprys aangekondig word. Die kontantvloei-begroting gee nie

'n aanduiding van die winsgewendheid van die boerdery nie, maar is 'n weerspieëling van die kontant- en skuldposisie van die boerderyonderneming (Trustbank, 1985:54).

4.4.4.6 Finansiële begroting

Die kontantvloeibegroting tesame met die geprojekteerde skuldposisie staan bekend as die finansiële begroting (Trustbank, 1985:53).

Die finansiële begroting word gebruik om die totale finansiële posisie van die boer aan te toon. Dit word gedoen om die totale skuldposisie vir 'n jaar vorentoe te projekteer. Sodoende word die totale behoefte aan fondse bepaal. Die totale skuldposisie moet aangetoon word as kort-, medium en langtermynskuld.

Die finansiële begrotingstate behoort voorsiening te maak vir 'n *verwagte* sowel as 'n werklike kolom om sodoende 'n beeld oor jare op te bou wat noodsaaklik is vir toekomstige beplanning (Trustbank, 1985:57).

4.4.4.7 Aankope, verkope en kostebegroting

Die volgende uiteensetting geskied met die vergunning van *Midland Bestuurs- en Ontwikkelingsdienste*.

Om 'n duidelike maandelikse uiteensetting te hê om die bruto wins asook die netto wins voor belasting te vergelyk met historiese gegewens moet die totale inkomste asook uitgawes op 'n maandelikse basis vooruit begroot word. Om hierdie doelwit te bereik, moet 'n verkope, aankope en kostebegroting op 'n maandbasis opgestel word.

☐ Verkopebegroting

Hierdie begroting word opgedeel in elke boerderybedryfstak op 'n maandbasis en daarna vergelyk met historiese verkope. Daaruit kan duidelik gesien word of die aannames en groei in verkope realisties en haalbaar is. Daar moet absolute duidelikheid wees wanneer die verkope sal plaasvind en die geld ontvang gaan word omdat dit uiteindelik van belang is vir die opstel van die kontantvloeibegroting. Die verkope moet aangetoon word in die maand waarin dit plaasvind en nie wanneer dit ontvang word nie, want hierdeur kan 'n bepaling van die verwagte belastingaanspreeklikheid gedoen word.

□ Aankopebegroting

Die aankopebegroting sluit alle aankope in wat van toepassing is op die verkope. Die aankope moet ook aangetoon word in die maand waarin dit gaan plaasvind en dit moet vergelyk word met historiese gegewens om te bepaal of dit realisties opgestel is. Vir kontantvloei doeleindes moet die maand waarin die uitgawes betaal gaan word bekend wees. Die uitgawes rakende die aankope wat gaan plaasvind, moet in hierdie begroting aangetoon word aangesien hierdie inligting gebruik word om pro-forma finansiële state op te stel om die verwagte belastingaanspreeklikheid te bereken.

□ Kostebegroting

'n Kostebegroting moet realisties wees. Hierdie begroting word op 'n maandbasis opgestel en die kostes moet in die maand waarin dit gaan plaasvind, aangetoon word. Die maand waarin die werklike betaling gaan plaasvind moet ook bekend wees. Alle vaste en veranderlike koste moet hierin aangetoon word asook die nie-kontantvloeiuitgawes soos waardevermindering.

Bylaes 4.6 en 4.7 is voorbeelde van elk van die bespreekte begrotings.

4.4.4.8 Gelykbreekbegroting

Die bepaling van die gelykbreekpunt word onder 4.5.2 volledig bespreek. 'n Gelykbreekpunt word bereik wanneer die inkomste en die uitgawes gelyk is en geen wins gerealiseer het nie.

'n Gelykbreekbegroting word hoofsaaklik gebruik wanneer die boer nie seker is van 'n item nie en die risiko wil bepaal; veral wanneer van een gewas na 'n ander besproeiingsgewas oorgeskakel word. Wanneer daar vir elk van die gewasse 'n gelykbreekbegroting opgestel is, kan die risiko's met mekaar vergelyk word. Hierdie begroting is 'n rowwe vorm van begroting en moet nie as standaardbegroting gebruik word nie (Warren, 1982:233).

4.4.4.9 Winsmargebegroting

Om die winsgewendheid van verskillende gewasse te vergelyk, behoort bruto winsmargebegrotings vir elke gewas opgestel te word (vergelyk 4.5.1). Daar behoort vir 'n aanvaarbare maar realistiese wins begroot te word. Derhalwe is dit noodsaaklik om 'n begroting op te stel wat die bruto winsmarge sal aantoon.

Dit is nuttig om by die opstelling van 'n gelykbreekbegroting 'n minimum aanvaarbare wins, wat prysstygings en onvoorsiene uitgawes sal kan akkommodeer by te voeg bo en behalwe die vaste en veranderlike koste. Op hierdie wyse sal die risiko geminimaliseer word en realistiese besluite geneem kan word. Die toevoeging van die wins sal van gewas tot gewas verskil na gelang van die risikoprofiel van die boer.

'n Voorbeeld van 'n bruto winsmargebegroting word as bylae 4.1 aangeheg.

4.5 OPTIMALE WINS

4.5.1 Die berekening van boerdery-inkomste

Die gebruikmaking van begrotings asook die byhou van rekords het weinig waarde indien die rekords nie gereeld gebruik word om finansiële en/of bestuurstate op te stel nie. Om doeltreffende en sinvolle finansiële bestuur en beplanning te kan toepas moet tydige en resente gegewens beskikbaar wees.

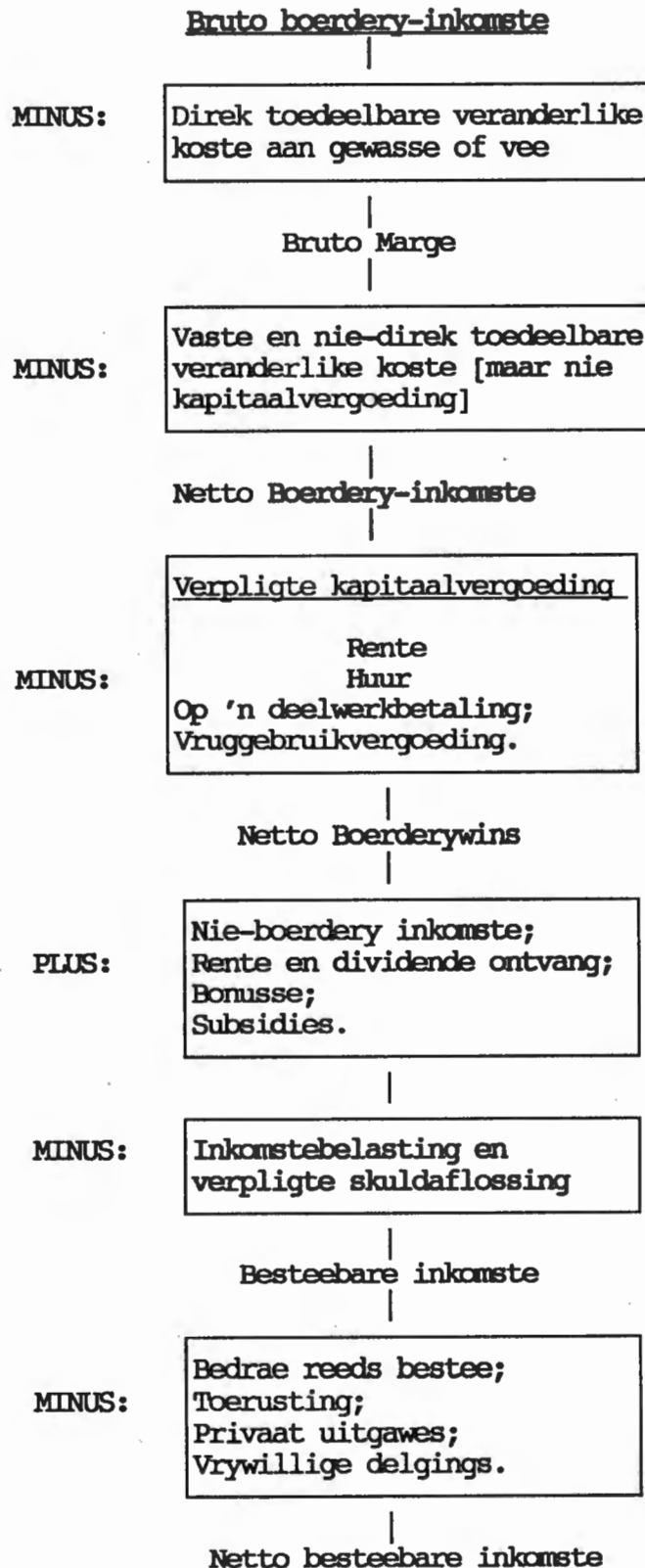
Die tydigheid van gestruktureerde finansiële gegewens is direk verantwoordelik vir die kwaliteit van besluite wat geneem word en derhalwe vir die suksesvolle bestuur en bedryf van die boerderyonderneming. Effektiewe bestuur tesame met die beskikbaarheid van tydige finansiële gegewens bepaal die sukses van 'n boerderyonderneming.

Die belangrikste bedryfsaanwysers kan in die volgende sleutelemente ingedeel word (Moolman & Badenhorst, 1984:14):

- omset (inkomste),
- bruto marge,
- bedryfskoste,
- finansiering,
- personeel (organisering en aktivering).

Alle koste en inkomste word sodanig ingedeel dat sinvolle finansiële barometers waargeneem kan word. Die skematiese uiteensetting in figuur 4.5 dui die verskillende vlakke van inkomste en uitgawes aan wat sinvolle finansiële ontleding moontlik maak.

FIGUUR 4.5 SKEMATIESE VOORSTELLING VAN BEREKENING VAN BOERDERY-INKOMSTE

BRON: Trustbank, 1985:35,36

4.5.2 Die bepaling en vasstelling van vaste en veranderlike koste

Die vasstelling van vaste en veranderlike koste is van belang vir die bepaling van die winsmarge en die opstel van begrotings.

☐ Vaste koste

Vaste koste is die koste wat aangegaan moet word of daar geproduseer of nie. Die koste bly konstant afgesien van die besluite wat geneem word met betrekking tot produksie (Trustbank, 1985:17).

☐ Veranderlike koste

Veranderlike koste bevat die volgende twee elemente (Warren, 1982:48):

- Die koste neig om direk te verander wanneer klein veranderings in die ondernemingsgrootte aangebring word.
- Die koste kan redelik maklik toegedeel word aan 'n spesifieke boerderybedryfstak.

Voorbeelde van vaste en veranderlike koste is die volgende:

VASTE KOSTE

Vaste arbeidskoste

Elektrisiteitskoste uitgesluit vir die besproeiingstelsel

Waardevermindering

Huur- of grondeienaarskoste

Eienaarsvergoeding

Rentebetalings uitgesluit op produksielening

Oorhoofse koste soos: rekenmeestersgelde, kantooruitgawes, versekering

VERANDERLIKE KOSTE

Mediese uitgawes

Alle fooie bv. koöperasie

Kunsmis

Saad

Gifstowwe

Seisoenarbeid

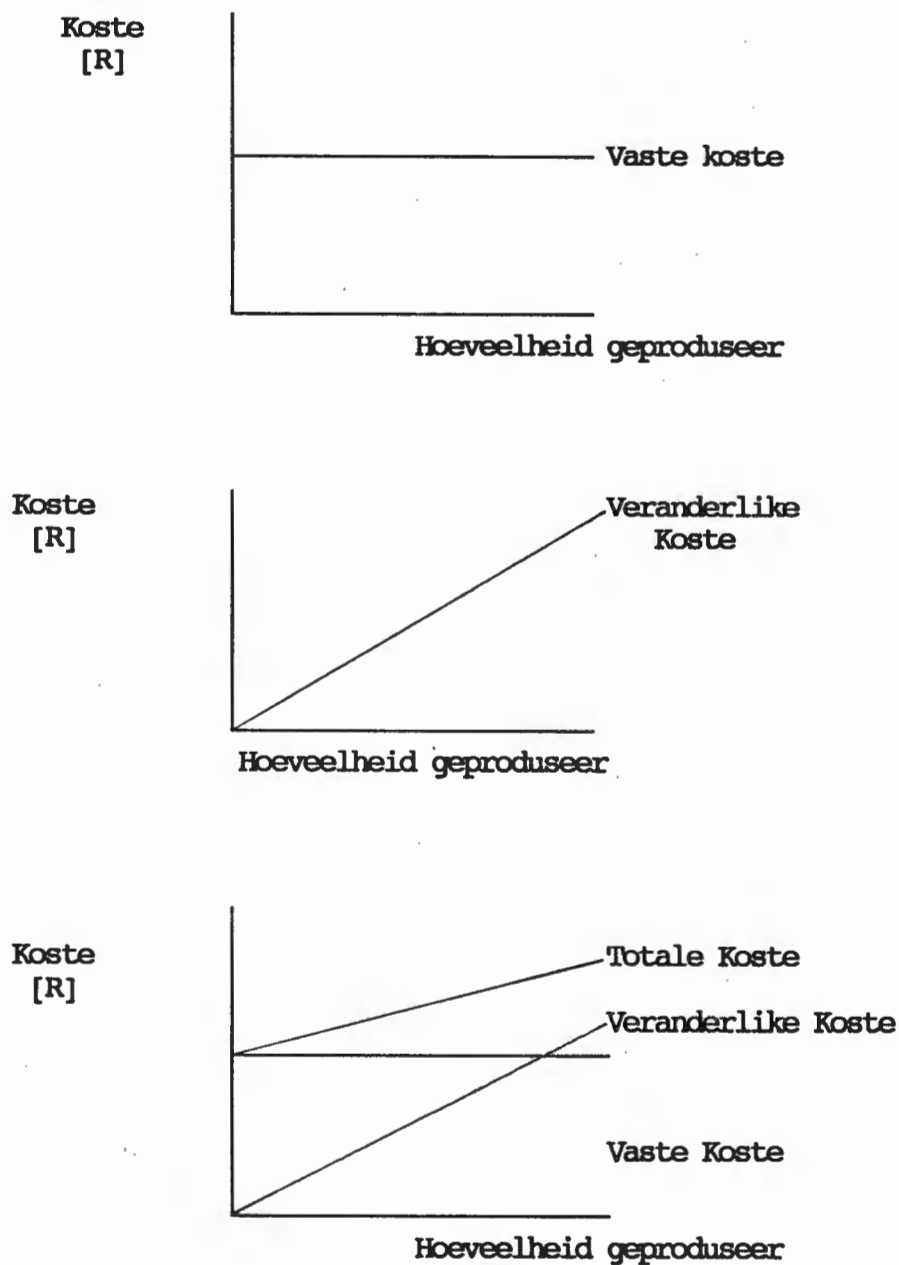
Kontrakkoste

Ander koste soos: baalkoste, vervoerkoste, brandstof, bemarkingskoste, rente op produksielening

BRON: Warren, 1982:49; Kerr, 1968:13

Die verskillende koste word in figuur 4.6 grafies voorgestel.

FIGUUR 4.6 GRAFIESE VOORSTELLING VAN KOSTE

BRON: Trustbank, 1985:18

Die vaste koste speel 'n belangrike rol by die bepaling van die omvang van 'n produksieplan. Die rede hiervoor is dat die vaste koste as eenhede toegedeel moet word aan elke boerderybedryfsvertakking. Om die belangrikheid hiervan te illustreer volg 'n voorbeeld.

BOER A

60 ha mielies word geplant

BOER B

120 ha mielies word geplant

Die vaste koste is R1 200 vir elk van die boere se trekkers afsonderlik wat insluit: lisensies, derdeparty, versekering, waardevermindering en rente. Elke boer se veranderlike koste is R15 per hektaar.

Die totale koste per eenheid oppervlakte is as volg:

Boer A (60 ha)

Vaste koste: R20/ha

Veranderlike koste: R15/ha

TOTALE KOSTE: R35/ha

Boer B (120 ha)

R10/ha

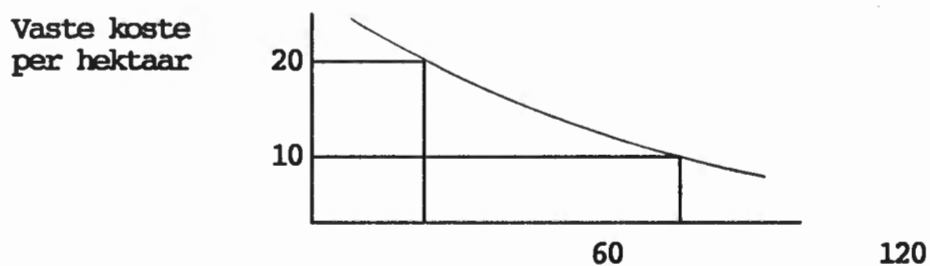
R15/ha

R25/ha

BRON: Trustbank, 1985:19,20

Die voorafgaande voorbeeld word in figuur 4.7 grafies voorgestel.

FIGUUR 4.7 VASTE KOSTE PER HEKTAAR

BRON: Trustbank, 1985:19

4.5.3 Inflasie

Inflasie is die styging van pryse in die algemeen wat tot die daling van die koopvermoë van 'n volkshuishouding lei (Warren, 1982:228).

Inflasie veroorsaak dat finansiële gegewens soos in 'n stel finansiële state weergegee word *verwring* word omdat historiese finansiële gegewens aangetoon word. Die nut en die *boodskap* van die finansiële inligting word afgewater. Alhoewel hoër winste gerealiseer word, is dit slegs *papierwinste* en beteken dit nie noodwendig dat die reële winste toeneem het nie.

Dit kan 'n verlaging in likiditeit tot gevolg hê omdat onder andere meer belasting betaal word asook hoër insetkoste betaal moet word. Die tendens kan tot gevolg hê dat van meer geleende fondse gebruik gemaak moet word.

Die mees aanvaarbare metode om die probleem sinvol te oorbrug is om grotendeels staat te maak op die bestuurstate ten opsigte van besluitneming en die finansiële state te gebruik vir belastingdoeleindes (Warren, 1982:228).

Inflasie kan teweegbring dat die netto wins in randwaarde toeneem terwyl die likiditeitsposisie van die boerderyonderneming verswak ten spyte van die toename in wins. Wanneer bestuursrekords gehou word, moet inflasie by alle besluitneming in ag geneem word en moet gegewens met inflasie aangepas word alvorens 'n finale besluit geneem word.

4.6 WINSGEWENDHEID

4.6.1 Winsmarges

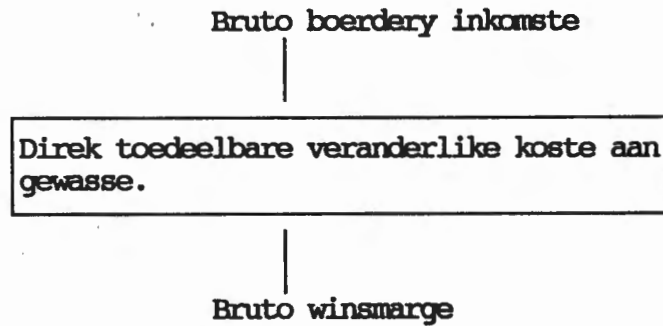
Die berekening van die bruto winsmarges vir elke boerderybedryfstak is van belang vir die boer. Hierdeur kan bepaal word watter boerderybedryfstak winsgewend is. Om die bruto winsmarge korrek te bereken, moet die veranderlike koste vir elke boerderybedryfstak so akkuraat moontlik bepaal word en moet die koste direk toedeelbaar wees aan die betrokke bedryfstak (Barnard & Nix, 1982:45).

Die bruto winsmarge word as volg bereken:

Uitset van die bedryfstak - veranderlike koste = bruto winsmarge (Sturrock, 1982:121)

Die bruto winsmarge word in figuur 4.8 skematies voorgestel.

FIGUUR 4.8 BRUTO WINSMARGE

BRON: Trustbank, 1985:35

Die bruto winsmarge is nie ten volle wins nie, want die vaste koste moet nog afgetrek word om die netto besteebare inkomste te bepaal. Die bepaling van laasgenoemde is in figuur 4.5 gedoen.

Die boer moet in die berekening van die netto besteebare inkomste nie die ondernemersloon buite rekening laat nie. Die ondernemersloon verteenwoordig die vergoeding wat die boer uit die boerdery vir die bestuur van die boerderyonderneming ontvang (De Swardt, 1982:18).

Die berekening van die netto besteebare inkomste op 'n begrotingsbasis word as bylae 4.8 aangeheg.

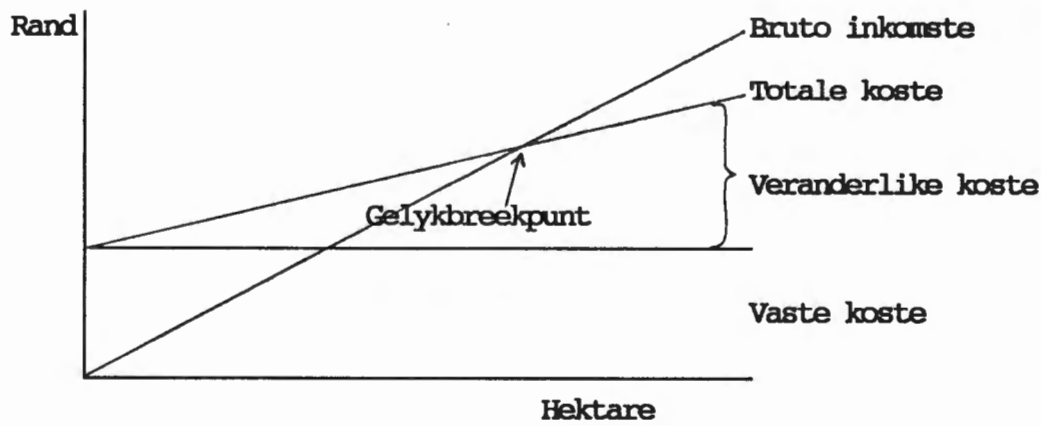
Wanneer die bruto winsmarge vir elk van die boerderybedryfstakke bepaal word, is dit nodig dat die winsmarges vergelyk word met dié van ander boere asook met dié wat deur die Departement van Landboustatistiek daargestel word. Hierdie optrede is nodig om te verseker dat die bruto winsmarges wat bereken is wel realisties en haalbaar vir elke boerderybedryfstak is.

Die bepaling van die bruto winsmarge bly een van die belangrikste finansiële instrumente om 'n finansiële besluit te kan neem of voortgegaan moet word met 'n spesifieke boerderybedryfstak aldan nie. Verder is dit 'n handige hulpmiddel om 'n keuse te kan uitoefen tussen verskillende boerderybedryfstakke.

4.6.2 Bepaling van die gelykbreekpunt

'n Gelykbreekpunt word bereik waar die koste gelyk is aan die inkomste. Die duidelike klassifisering van die totale koste in vaste en veranderlike koste is van belang omdat die klassifisering 'n direkte invloed op die bepaling van die gelykbreekpunt het. Die gelykbreekpunt word in figuur 4.9 grafies voorgestel.

FIGUUR 4.9 GELYKBREEKPUNT

BRON: Trustbank, 1985:60

Wiskundig kan die gelykbreekpunt soos volg bepaal word:

$$\text{Gelykbreekpunt} = \frac{\text{Vaste koste per jaar}}{\text{Bruto inkomste per hektaar} - \text{Veranderlike koste per hektaar}}$$

Hierdie berekening toon die hoeveelheid hektaar aan wat bewerk moet word om gelyk te breek (Trustbank, 1985:60).

Om die gelykbreekpunt in randwaarde te bereken, word dit as volg bereken:

$$\text{Gelykbreekpunt} = \frac{\text{Vaste koste}}{1 - \frac{\text{Veranderlike koste}}{\text{Verkope}}} \quad \text{of} \quad \frac{\text{Vaste koste}}{\text{Bruto wins \%}}$$

BRON: Welsch, 1976:452

Die gebruikmaking van die gelykbreekpunt is een van die belangrikste hulpmiddele wat die boer kan gebruik om 'n keuse te maak tussen gewasse wat aangeplant kan word of om te bepaal of die boerderyonderneming winsgewend genoeg is om alle uitgawes te kan betaal. Die risiko vir 'n bepaalde gewas kan geredelik met behulp van die berekening van die gelykbreekpunt bepaal word.

Die besluit of die risiko aanvaarbaar is of nie word bepaal deur die risikoprofiel van 'n boer. Sommige boere sal 'n hoër risiko meer aanvaarbaar vind as andere (Warren, 1982:223).

4.6.3 Winsgewendheidsverhouding as hulpmiddel

Die byhou van rekords asook die opstel van begrotings en die bepaling van gelykbreekpunte is noodsaaklik vir die neem van sinvolle finansiële besluite. Om sinvol finansiël te kan beplan en bestuur, moet gegewens met mekaar vergelyk word oor 'n bepaalde periode hetsy maandeliks of kwartaalliks. Verder maak finansiële instellings van sekere winsgewendheidsverhouding gebruik om die effektiwiteit van 'n boerderyonderneming te bepaal. Hierdie verhoudings beskik oor eienskappe wat sinvolle besluitneming moontlik maak.

Slegs winsgewendheidsverhoudings word hier bespreek. (Finansiële verhoudings word onder 4.6.2 bespreek. Die beperkings van rekeningkundige verhoudings word in bylae 4.12 aangetoon. Sleutel finansiële verhoudings kom in bylae 4.14 voor. Winsgewendheidsverhoudings tesame met finansiële verhoudings staan bekend as rekeningkundige verhoudings.)

Vir die berekening van rekeningkundige verhoudings word hoofsaaklik van finansiële state gebruik gemaak.

Die volgende winsgewendheidsverhoudings word algemeen gebruik (Gouws, 1984:8):

$$\begin{aligned} 1(a) \quad \text{Bruto wins \%} &= \frac{\text{Bruto wins} \times 100}{\text{Verkope (omset)}} \\ &= x \% \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} 1(b) \quad \text{Netto wins \%} &= \frac{\text{Netto wins} \times 100}{\text{Verkope (omset)}} \\ &= y \% \end{aligned}$$

Die verhoudings toon die doeltreffendheid van 'n onderneming se bemarkingsaksie aan asook die doeltreffende hantering van pryse en verkope en die koste van goedere.

$$2. \text{ Opbrengs op totale bate} = \frac{\text{Netto inkomste voor belasting + rente}}{\text{Totale netto bates}} \times \frac{100}{1} \\ = a \%$$

Hierdie verhouding toon aan in watter mate die opbrengs op bates verander het (welvaartskepping).

$$3. \text{ Opbrengs op beleggings} = \frac{\text{Inkomste uit belegging}}{\text{Markwaarde van belegging}} \times \frac{100}{1} \\ = b \%$$

Die verandering op die opbrengs op 'n belegging kan met behulp van die verhouding vasgestel word.

Deur van die verhoudings gebruik te maak, kan bepaal word hoedanig die winsgewendheid van 'n boerderyonderneming verander het. Deur die verhoudings te bekom wat as norm dien vir 'n bepaalde tipe bedryfstak kan bepaal word of 'n boerderybedryfstak tot die optimum bedryf word en kan korrektiewe aksie betyds geneem word indien nodig.

4.7 OPBRENGS OP KAPITAAL

4.7.1 Bestuur van risiko's

Die boerderyonderneming is by uitnemendheid onderworpe aan risiko. Bo en behalwe besigheidsrisiko's is die boerderyonderneming ook onderworpe aan natuurrisiko's soos pes-siektes en natuurrampe. Daarom moet dié risiko's deurgaans in ag geneem word by enige besluitneming en moet dit in enige vooruitskatting so realisties as moontlik ingebou word by enige beplanningsproses(se).

Daar moet deurgaans gepoog word om die risiko te minimaliseer deur byvoorbeeld die uitneem van versekering. Verder kan hoogs riskante bedrywe vermy word.

Om risiko te bestuur, moet enige finansiële beplanning konserwatief aangepak word en moet realiteite nooit uit die oog verloor word nie. In die beplanningsproses moet negatiewe en positiewe afwykings ook ingebou word in die totale beplanningsproses om die invloed daarvan op die winsgewendheid en die opbrengs op kapitaal te bepaal. Hierdeur kan die riskantheid van 'n bepaalde boerderybedryfstak bepaal word. Die risikoprofiel van die boer is ook belangrik aangesien dit van boer tot boer verskil.

4.7.2 Finansiële en skuldverhoudings

Die likiditeit (die vermoë om uitgawes en skuld te kan betaal) en solvabiliteit (tot watter mate bates die laste oorskry) van 'n boerderyonderneming is van belang. Hierdie faktore is bepalend tot die opbrengs wat op kapitaal gerealiseer word.

4.7.2.1 Likiditeitsverhoudings

Die likiditeitsverhoudings is van belang wanneer bepaal word of die boerderyonderneming oor genoegsame fondse beskik om die verpligtinge na te kom.

Vervolgens word rekeningkundige verhoudings uiteengesit (Gouws, 1984:6-12).

☐ Bedryfsverhouding: bedryfsbates tot bedryfslaste

Die minimum norm vir die verhouding is 2:1

☐ Vuurproefverhouding: likiede bates tot bedryfslaste

Likiede bates = bedryfsbates min voorraad. Die minimum norm van die verhouding is 1:1.

Die genoemde twee verhoudings se tekortkoming is dat dit staties is en nie die boerderyonderneming se vermoë aantoon om die likiditeit deur fondse se invloei te genereer nie. Die volgende verhouding beskik oor hierdie vermoë.

☐ Likiditeitsindeks

$$\frac{\text{Kosprys van goedere verkoop}}{\text{Gemiddelde voorraad}}$$

☐ Voorraadomset

$$\frac{\text{Kosprys van goedere verkoop}}{\text{Gemiddelde voorraad}}$$

Die verhouding toon die aantal kere wat voorraad verhandel is in 'n jaar. Dit kan ook aangetoon word in die aantal dae. Die verhouding is van weinig nut vir die besproeiingsboerderyonderneming aangesien gewasse net sekere tye van die jaar geplant kan word en 'n bepaalde groeiperiode het.

☐ **Debiteure invorderingstermyn**

$$\frac{\text{Debiteure} \times 365}{\text{Kredietverkope}}$$

Die verhouding dui die aantal dae aan wat debiteure neem om te betaal. Die verhouding is ook van weinig nut vir die besproeiingsboer omdat gewasse teen kontant verkoop word of aan 'n koöperasie gelever word. Indien dit nie die geval is nie dan het die verhouding 'n bepaalde waarde.

☐ **Krediteure betalingstermyn**

$$\frac{\text{Krediteure} \times 365}{\text{Aankope}}$$

Hierdie verhouding dui die aantal dae aan wat deur die krediteure toegelaat word voordat vereffening van die krediet vereis word.

☐ **Bedryfsbatekontantindeks**

$$\frac{\text{Aantal dae verwyder van kontant} \times \text{bedrae}}{\text{Totale bedryfsbates}}$$

Die bedryfsbate word gemeet aan die aantal dae wat dit sal neem voordat alles in kontant realiseer.

☐ **Kontantvloei: skuld**

$$\frac{\text{Fondse uit die bedryf}}{\text{Totale skuld}} \times \frac{100}{1}$$

Hierdie verhouding dui aan in hoeverre die boerderyonderneming die skuld met behulp van die beskikbare kontantvloei kan betaal.

☐ **Rentedekking**

$$\frac{\text{Inkomste voor rente en belasting}}{\text{Rente betaal}}$$

Die rentedekkingsverhouding dui aan hoeveel keer die rente gedek kan word deur die inkomste.

4.7.2.2 Skuldverhoudings (struktuurverhoudings)

Hierdie verhoudings is van belang omdat dit die solvabiliteit van 'n boerderyonderneming aantoon.

☐ Skuld: eienaarsbelang

$$\frac{\text{Totale skuld}}{\text{Eienaarsbelang}} \times \frac{100}{1}$$

Hierdie verhouding toon die struktuur van die finansiering aan, dit wil sê die verhouding tussen fondse wat die boer belê het tot vreemde kapitaal.

☐ Langtermynlaste: Netto bedryfskapitaal

$$\frac{\text{Langtermynlaste}}{\text{Netto bedryfskapitaal}} \times \frac{100}{1}$$

☐ Hefboomindeks

$$\frac{\text{Opbrengs op kapitaal \%}}{\text{Opbrengs op bates \%}}$$

Die verhouding dui aan die wyse waarop die boerderyonderneming vreemde kapitaal aangewend het vir die verhoging van rentabiliteit van eie kapitaal.

Met die gebruikmaking van die rekeningkundige verhoudings tesame met die berekening van die gelykbreekpunt en begrotings kan sinvolle finansiële besluite geneem word wat finansiële bestuur kan vergemaklik.

4.7.3 Finansiering

4.7.3.1 Finansieringsvorme en finansiële hefboom

Finansiering van 'n boerderyonderneming verskil daarin dat boerdery 'n eiesoortige riskantheid het asook dat die terugbetalingsfrekwensie sodanig verskil dat dit kwartaalliks, sesmaandeliks of jaarliks geskied.

Die totale investering in 'n boerderyonderneming word geraak deur die finansiering wat beskikbaar is asook die verhouding van die finansiering tot die kapitaal en die produktiewe waarde van die plaas waarop geboer word. Noodwendig sal finansieringsbesluite geneem moet word met betrekking tot die optimale bedryf van die boerderyonderneming.

Die finansieringsbesluit behels die keuse van 'n finansieringsvorm, die bron van finansiering, die koste van kapitaal en die finansieringstermyn. Die kapitaalstruktuur van die onderneming bestaan uit verskillende finansieringsvorme. Namate die kapitaalstruktuur verander sal die koste van kapitaal ook verander. Elke finansieringsvorm het 'n spesifieke koste wat verskil van dié van ander finansieringsvorme. Die doelwit van 'n finansieringsbesluit moet die minimum koste van kapitaal wees by 'n optimale vreemde kapitaal tot eie kapitaal-verhouding wat uniek vir elke boerderyonderneming is (Theunissen, 1986:45).

Om die koste van eie kapitaal te bepaal is moeiliker as dié van vreemde kapitaal aangesien die koste van laasgenoemde duidelik aangetoon word. Dit sal foutief wees om eie kapitaal as *kosteloos* te beskou.

Die optimale benutting van vreemde kapitaal kan die *finansiële hefboom* voordelig verbeter, maar die koste van eie kapitaal moet betekenisvol hoër wees as dié van vreemde kapitaal. Die rentabiliteit en derhalwe netto wins kan verhoog word indien vreemde kapitaal optimaal benut word. Die gebruik van te veel vreemde kapitaal sal die teenoorgestelde uitwerking hê.

Wanneer die koste van eie kapitaal bepaal word, moet inflasie en belasting nie uit die oog verloor word nie, maar moet onthou word dat die koste van eie kapitaal nie van belasting afgetrek kan word nie, alhoewel die koste van vreemde kapitaal wel afgetrek kan word. Hierdie aspekte verlaag dus die koste van vreemde kapitaal as die boerdery-onderneming in 'n winssituasie is, so nie vergroot die verliesposisie.

Wat by die benutting van vreemde kapitaal in gedagte gehou moet word, is die rentekoers wat betaal word. Wanneer die finansiële hefboom ongunstig raak en/of die risikoprofiel nadelig beïnvloed word, sal die koste van vreemde kapitaal styg na gelang die rentekoers toeneem.

Daar is verskillende finansieringsvorme vir investering beskikbaar. Die besluit om 'n spesifieke finansieringsvorm of 'n kombinasie daarvan aan te wend, word deur die koste van die finansieringsvorm beïnvloed. Die koste van kapitaal is dus 'n bepalende faktor by die neem van 'n finansieringsbesluit (Theunissen, 1986:45).

'n Verdere faktor van eie kapitaal bo en behalwe die invloed van inflasie en belasting is dat dit risikodraend is. Dit is 'n verdere rede waarom eie kapitaal nie *kosteloos* kan wees nie.

Die korrekte aanwending van vreemde kapitaal berus op die volgende vrae (Trustbank, 1986:4):

- Word die finansiële weerstandkragtigheidsbeleid van die boerderyonderneming in gevaar gestel (likiditeitshandhawing)?
- Is dit voordelig vir die boerderyonderneming?

Likiditeitshandhawing berus op die volgende (Trustbank, 1986:4):

- 'n gesonde verhouding tussen vreemde en eie kapitaal,
- die regte soort finansiering in terme van die boer se behoeftes.

'n Positiewe en negatiewe finansiële hefboom word onderskeidelik in tabel 4.1 en 4.2 uiteengesit.

TABEL 4.1 POSITIEWE FINANSIËLE HEFBOOM

	A	B	C	D
Eie kapitaal	500 000	500 000	500 000	500 000
Leningskapitaal @ 10% p.j.	-	100 000	200 000	300 000
Totale kapitaal	500 000	600 000	700 000	800 000
NBI @ R15/R100 totale kapitaal	75 000	90 000	105 000	120 000
Rente op leningskapitaal	-	10 000	20 000	30 000
Boerderywins	75 000	80 000	85 000	90 000
B.W./R100 eie kapitaal	R15	R16	R17	R18

BRON: Trustbank, 1986:7

TABEL 4.2 NEGATIEWE FINANSIËLE HEFBOOM

	A	B	C	D
Eie kapitaal	500 000	500 000	500 000	500 000
Leningskapitaal @ 10% p.j.	-	100 000	200 000	300 000
Totale kapitaal	500 000	600 000	700 000	800 000
NBI @ R15/R100 totale kapitaal	30 000	36 000	42 000	48 000
Rente op leningskapitaal	-	10 000	20 000	30 000
Boerderywins	30 000	26 000	22 000	18 000
B.W./R100 eie kapitaal	R6	R5,20	R4,40	R3,60

BRON: Trustbank, 1986:7

Baie probleme kan uitgeskakel word as die boer homself op die hoogte stel van die wye verskeidenheid finansieringsvorme wat banke aanbied en ook die volgende goue reël toepas, naamlik dat finansiering wat aangegaan word, met die periode van terugbetaling en die lewensduur van die bate moet korrespondeer. Tabel 4.3 gee 'n samevatting hiervan.

TABEL 4.3 KORREKTE FINANSIERINGSTERMYN

FINANSIERINGS- TERMYN	TERUGBETALINGS- TERMYN	TIPE BATE
Korttermyn	0 - 12 maande	Bedryfskapitaal, voorraad, debiteure, ens.
Mediumtermyn	1 - 5 jaar	Roerende bates, implemente, voertuie en toerusting
Langtermyn	5 - 20 jaar	Grond, geboue en verbeterings

BRON: Scholtz, 1986:48

Vervolgens word die verskillende finansieringsvorme bespreek volgens Boland Bank (Paarl) se bestuurder van finansiering (Scholtz, 1986:48).

4.7.3.1.1 Korttermynfinansiering

Korttermynfinansiering word hoofsaaklik by 'n handelsbank en by die koöperasie gereël. Die handelsbank stel die fondse beskikbaar met behulp van 'n oortrokke rekening. Die koöperasie stel die finansiering beskikbaar in die vorm van 'n produksielening.

Die fasiliteite moet so gereël word dat voorsiening gemaak word vir bedryfsbehoefte en dat dit uit bedryfsfondse terugbetaal kan word. Finansieringskoste word gewoonlik maandeliks gehef.

'n Verdere vorm van korttermynfinansiering is die gebruik van aksepte en wissels.

'n Bankaksep is binne 90 dae terugbetaalbaar. 'n Bankwissel word deur 'n houer op 'n bank getrek en deur die bank geaksepteer. Bankaksepte word gewoonlik in eenhede van R50 000 tot R100 000 uitgereik. Die effektiewe koers is gewoonlik effens laer as die prima uitleenkoers, maar finansieringskoste is vooruit betaalbaar. Na 90 dae kan die aksep betaal word of kan die aksie herhaal word. Die fasiliteite kan ook jaarliks hersienbaar wees, maar kan net gebruik word om roerende goedere te finansier. Hierdie finansieringsvorm is van groot nut veral wanneer rentekoerse in 'n stygende tendens is. Die fasiliteit is net vir prima leners beskikbaar.

4.7.3.1.2 Mediumtermynfinansiering

Mediumtermynfinansiering is ideaal vir die finansiering van goedere van 'n kapitale aard. Dit kan ook met omsigtigheid gebruik word om in bedryfskapitaalbehoefte te voorsien, veral wanneer die onderneming in 'n uitbreidingsfase is. Die tipe finansiering is 'n ideale buffer tussen lang- en korttermynlenings.

Huurkoop en verhuring is uitsluitlik van toepassing op die koop van roerende bates van 'n kapitale aard. Die essensie van 'n huurkoop is dat die ware aan die bank behoort totdat die laaste paalement betaal is. By 'n huurtransaksie bly die artikel die eiendom van die bank tot aan die einde van die huurtermyn waarna die huurder die keuse het om die artikel te koop of die huur te verleng.

Indien die artikel gekoop word, is AVB betaalbaar. Die bank kan die artikel hou as volle sekuriteit, maar kan aandrang op addisionele sekuriteit indien die artikel 'n *hoë risiko* artikel is ten opsigte van herverkoop of waar die kliënt se kontantvloeï nie heeltemal bo verdenking is nie. Die leningskoers is gewoonlik 'n paar persentasiepunte bo die prima handelsbankkoers.

Deelnemingsverbande is by sommige banke beskikbaar, maar hoofsaaklik aan nywerhede en sakeondernemings. By hierdie leningstipe word geld geleen vir vyf jaar met maandelikse rentebetalings en die volle kapitaal na 60 maande. Na sestig maande kan onderhandel word om die periode te verleng of die kapitaal kan volgens 'n onderhandelde betalingsplan gedelg word. Die leningskoers is gewoonlik laer as die prima oortrekkingskoers. Kontantvloei en goeie sekuriteit word hoog geag deur banke by oorweging van dié finansieringsvorm. Slegs prima lenings in die landbousektor met gereelde maandelikse inkomste sal hiervoor kwalifiseer.

Finansiering kan ook geskied deur middel van buitelandse lenings. Rentekoerse op sodanige lenings asook wisselkoerse moet in ag geneem word. Die lening kan deur 'n handelsbank gereël word. Sodanige lening mag slegs vir bedryfskapitaalbehoefte aangegaan word aangesien sertifisering deur die Reserwebank vereis word. Hierdie tipe lening is egter riskant en moet as sodanig beskou word.

4.7.3.13 Langtermynlenings

Verbandlenings is die mees geskikte vorm van finansiering by die koop van grond en verbeterings daarop. Terugbetalingstermyne kan van 10 tot 20 jaar wissel. Die bank waardeur die eiendom teen sekuriteitswaardasie en stel dan 'n bedrag gelykstaande aan 50 persent tot 75 persent van waardasie beskikbaar aan die kliënt afhangende van die tipe eiendom en die bedryfsektor van die lener. Die rentekoers is gewoonlik 'n paar persent hoër as die prima oortrekkingskoers.

Langtermynlenings of te wel verbandlenings word deur die volgende instansies beskikbaar gestel (Trustbank, 1985:75):

□ Landbank

Die Landbank voorsien hoofsaaklik lenings aan boere en landboukoöperasies deur die volgende tipe lenings:

- **Langtermynlenings**
 - ▣ Verbandlenings: lenings is beskikbaar aan boere vir die bou van dipbakke en voerkuile, die oprigting van heinings vir die verkryging van watervoorraad, vir meganiese toestelle vir die pomp van water en die voorsiening en toevoer van elektrisiteit.
- **Mediumtermynlenings**
- **Korttermynlenings**

☐ **Bankinstellings**

☐ **Finansieringsmaatskappye**

Die termyn van die verbandlenings kan van 15 tot 30 jaar wissel.

☐ **Privaat persone**

Hierdie soort finansiering is gewoonlik van familie en kan kort-, medium- en langtermyn van aard wees. Die voordeel is dat die boer met toeskietlike geldgewers te doen het wat in 'n tyd van nood van groot waarde kan wees. Finansiering deur privaat persone kan riskant wees.

☐ **Ander finansiële instellings soos trustmaatskappye en eksekuteurkamers**

Lenings word toegestaan waar borgaktes, sedering van versekeringspolisse, oeste, erfporsies en vaste deposito's as sekuriteit geneem word.

☐ **Landboukredietraad**

Lenings is beskikbaar vir arbeidsbehuising, grondbewaringswerke en waterwerke, en is oor 'n lang termyn terugbetaalbaar.

Dit is noodsaaklik vir enige boer om 'n goeie kredietrekord by 'n finansiële instelling op te bou. Dit kan slegs gedoen word deur noukeurige beplanning te doen deur middel van kontantvloeiprojeksies. Die belangrikste is dat die boerdery volgens die projeksies bestuur moet word (Scholtz, 1986:49).

Likiditeit of die beskikbaarheid van kontant moet 'n belangrike element vorm van enige boer se beplanning. Daar moet sorg gedra word dat daar altyd 'n fyn balans tussen korttermyn- en langtermynbeleggings bestaan (Van Greunen, 1988:14).

4.7.3.2 Die optimale finansieringstruktuur van 'n boerderyonderneming

Die optimale finansieringstruktuur word deur talryke faktore beïnvloed en is dikwels buite die beheer van die boer. Hierdie faktore beïnvloed die groei en oorlewingsvermoë van die boer oor die kort- en langtermyn.

Wanneer 'n boer na die finansiële struktuur van sy onderneming kyk, gee hy aandag aan die volgende faktore (Louw, 1986:17):

- die omvang van vreemde kapitaal (skuld) in verhouding tot bates (solvabiliteit),
- die vermoë om die skuld terug te betaal (kontantvloei of likiditeit),
- die samestelling van die skuldas, met ander woorde die samestelling van kort-, medium- en langtermynskuld,
- die mate waartoe onkoste van jaar tot jaar wissel sowel as die omvang van die jaarlikse vaste verpligtinge,
- die wisseling in rentekoersvlakke (koste van geleende geld).

Wat belangrik is, is dat die verdienste wat uit geleende fondse verkry word hoër moet wees as wat die geleende geld kos anders word 'n negatiewe hefboom verkry met negatiewe kontantvloei-implikasies wat eroderend op kapitaal inwerk. Die omgekeerde is egter waar indien 'n positiewe hefboom verkry word.

Die boer moet ten minste die renteverpligtinge nakom om nie 'n negatiewe hefboom te verkry nie. Hoe groter en gereelder die wisseling in boerdery-inkomste en hoe hoër die rentekoers is, hoe laer is die skuldasvlakke wat die boer kan handhaaf. Foutiewe finansiering kan ook bydra tot 'n negatiewe finansiële hefboom deurdat verpligtinge te hoog is om na te kom indien die terugbetalingstermyn te kort is vir die bate wat aangekoop is. 'n Boer moet spesifiek beplan watter hefboomvlakke (skuld: eie kapitaal) oor die kort- en langtermyn aanvaarbaar is en die wisseling in rentekoerse en inkomste moet duidelik in ag geneem word.

Teoreties is die optimale finansiële struktuur 'n vlak waar 'n boer (wat in 'n bestaande eenheidsgrootte wil handhaaf) oor die kort- sowel as die langtermyn sy skuldverpligtinge gereeld kan nakom deur geleende fondse winsgewend in die boerderyonderneming aan te wend deur onder meer die regte kombinasie van kort-, medium- en langtermynkrediet te verkry (Louw, 1986:17).

Die optimale vlak sal verskil van boerdery tot boerdery, boerderytype tot boerderytype en van streek tot streek. Wat wel belangrik is, is dat hierdie vlakke gereeld in oënskou geneem moet word. 'n Konserwatiewe finansieringsbeleid sal meebring dat die boer 'n positiewe hefboom sal behou mits die strukturering van kort-, medium- en langtermynfinansiering nie druk plaas op die boer se kontantvloei nie.

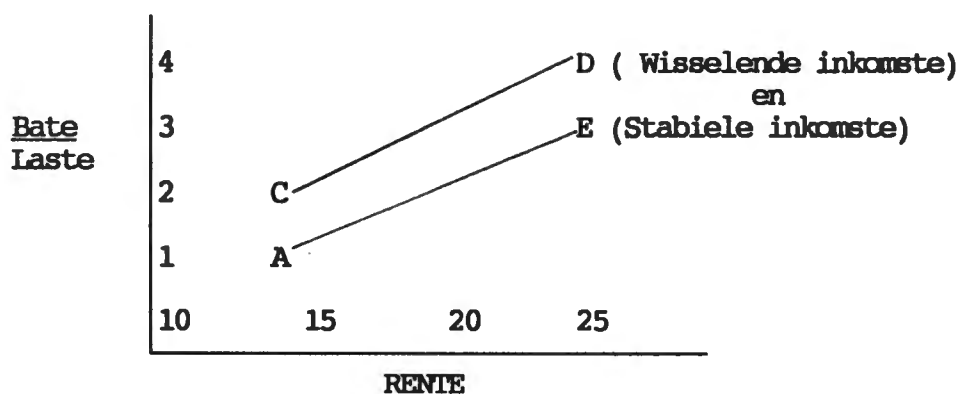
**TABEL 4.4 EFFEK VAN RENTEKOERSE OP DIE BATE:
LASTEVERHOUDING VAN DIE ONDERNEMING BY KONSTANTE INKOMSTE**

Rentekoers	25%	20%	15%	10%
Bates (R)	600 000	600 000	600 000	600 000
Laste (R)	224 000	265 000	320 000	410 000
Bate/laste	2,7	2,26	1,875	1,5
Inkomste (R)	240 000	240 000	240 000	240 000
Kontantuitgawes (R)	144 000	144 000	144 000	144 000
	96 000	96 000	96 000	96 000
Rente (R)	56 000	53 000	48 000	41 000
Persoonlike uitgawes (R)	15 000	15 000	15 000	15 000
Kapitaalverpligtinge (R)	25 000	28 000	33 000	38 000

BRON: Louw, 1986:19

Die gegewens van die tabel word in figuur 4.10 grafies voorgestel.

**FIGUUR 4.10 EFFEK VAN RENTEKOERSE OP DIE BATE:
LASTEVERHOUDING VAN DIE ONDERNEMING BY KONSTANTE INKOMSTE**

BRON: Louw, 1986:19

Uit figuur 4.10 blyk dit dat hoe hoër die rentekoerse en wisseling in vlakke van inkomste is, hoe laer moet die vlak van laste tot bates wees (voorgestel as AE in figuur 4.10). 'n Kombinasie van wisselende inkomste en hoë rentekoerse sal net groter solvabiliteit vereis (voorgestel as CD in figuur 4.10).

Deur van die genoemde tegniek gebruik te maak, kan die *ideale* verhouding van bates tot laste vasgestel word en so in die boerdery geakkommodeer word. Dit impliseer dat van minder vreemde fondse gebruik gemaak moet word deur goeie finansiële beheer en dissipline in die boerderyonderneming toe te pas. Die effek van wisselende inkomste word in tabel 4.5 aangedui.

TABEL 4.5 KONTANT BESKIKBAAR BY WISSELENDE INKOMSTE

	Swak	Normaal	Goed	Gewegde gemiddelde kontantvloei
Kontantinkomste (R)	144 000	240 000	300 000	
Kontantuitgawes (R)	180 000	180 000	180 000	
Rente (R)	17 000	17 000	17 000	
	(53 000)	43 000	103 000	
Persoonlike uitgawes (R)	15 000	15 000	15 000	
Kapitaalverpligtinge (R)	25 000	25 000	25 000	
Kontant beskikbaar (R)	(93 000)	3 000	63 000	
Waarskynlikheid van die voorkoms van 'n goeie, normale of swak jaar	0,2	0,5	0,3	R1 500*
Waarskynlikheid van die voorkoms van so 'n jaar	0,4	0,4	0,2	R23 400

$$* (0,2 \times R93\,000) + (0,5 \times R3\,000) + (0,3 \times R63\,000) = R1\,500$$

BRON: Louw, 1986:17

Hoe groter die relatiewe wisseling in inkomste, hoe sensitiewer raak 'n optimum verhouding van bates tot laste in 'n boerdery. Om die verhouding te bestuur, is geskikte finansiële bestuursinligting noodsaaklik, aangesien besluitneming en beplanning daardeur vergemaklik

word. 'n Boer se beplanning van inkomste moet dus wees asof dit 'n swak jaar gaan wees en uitgawes asof dit 'n goeie jaar gaan wees.

'n Boer moet poog om 'n kredietreserwe op te bou. So 'n kontantkussing sal die boer se plooibaarheid verhoog, beweegruimte gee en finansiële risiko's verlaag (Louw, 1986:41).

4.7.3.3 Aansoek om finansiering

Die rentekoers wat deur 'n kliënt beding word, word grotendeels deur die riskantheid van die kliënt bepaal. 'n Finansiële instelling neem die volgende ses beginsels in ag by die oorweging van finansiering (De Jong, 1986:47):

- Wat is die kliënt se eie bydrae tot die finansiering?
- Wat is die bank se ondervinding met die kliënt?
- Wat is die bedrag wat die kliënt wil leen?
- Wat is die doel van die finansiering?
- Wat is die terugbetaalvermoë van die kliënt?
- Indien die kliënt nie by magte sou wees om die finansiering te diens nie wat is die finansiële instelling se verhaalbaarheid van die finansiering gelewer?

Die sekuriteit wat aangebied word, moet relevant wees en van waarde wees. Alhoewel sekuriteit vir die finansiële instelling belangrik is, is likiditeit of terugbetalingsvermoë belangriker.

Die kwaliteit van die boer se integriteit is vir die finansiële instelling belangrik asook die kliënt se kundigheid en saaklike aanvaarbaarheid. Indien 'n boer van spesialiskennis gebruik maak, sal dit die boer bevoordeel. 'n Verdere faktor wat van deurslaggewende belang is, is hoe eerlik die kliënt is rakende sy finansiële aangeleenthede. Die bank sal waarde heg aan 'n volledige curriculum vitae asook 'n volledig besigheidsplan wat insluit 'n volledige begroting. Wanneer van hierdie begroting afgewyk word, sal dit die finansiële instelling-kliëntverhouding verbeter indien die kliënt 'n gewysigde begroting indien.

Hoe beter die boer se motivering vir die finansiering en die bestuurseffektiwiteit van die boer is, hoe makliker sal die aansoek om finansiering slaag.

4.7.4 Waardasie en bepaling van produktiewe waarde van kapitaal

Die opstel van 'n batelys vir 'n boerderyonderneming is noodsaaklik om 'n waardebepaling van die verskillende bates te doen. Die bates kan in die volgende kategorieë ingedeel

word: grond, vaste verbeterings, spesiale veeljarige gewasse, voertuie, implemente, voorraad op hande en lewendehawe (Grove, 1987:41).

Vir die doel van hierdie afdeling word aan die volgende aspekte aandag gegee:

- grondwaarde,
- vaste verbeteringswaarde,
- voertuig-, masjinerie en implementwaarde.

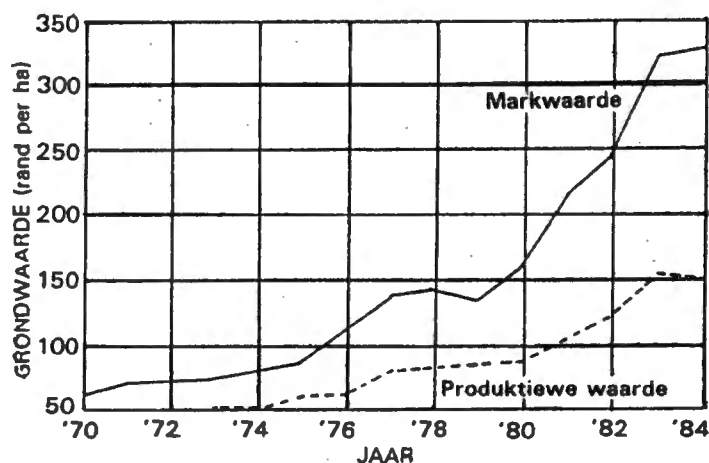
4.7.4.1 Grondwaarde

Om gesonde finansiële beplanning te kan doen, moet daar 'n billike waarde bestaan tussen die koopprys en potensiaalwaarde van die boerdery. Die produksievermoë van die grond moet so wees dat die koopprys betaal kan word en 'n billike lewenspeil gehandhaaf kan word. Die waarde so vermeld is die produktiewe waarde of potensiaalwaarde (De Swardt, 1982:39).

Daar het weens inflasie en die kapitaalkragtigheid van sommige boere 'n gaping tussen die markwaarde en die produktiewe waarde van grond ontstaan. Hierdie hoër markwaarde as produktiewe waarde het die kredietwaardigheid van boere kunsmatig verhoog (Basson, 1983:120).

'n Boer is dus bereid om die verskil tussen die produktiewe en markwaarde te betaal in die hoop dat daar in die langtermyn daarvoor vergoed sal word (De Swardt, 1982:39).

FIGUUR 4.11 VERGELYKING VAN GROND SE MARK- EN PRODUKTIEWE WAARDE

BRON: Basson, 1987:8

Daar moet noukeurig aandag gegee word aan die produktiewe en markwaarde van grond aangesien die grond gewoonlik belas is met 'n langtermynverband. (Langtermynfinansiering sal in die toekoms veral met hoë rentekoerse die kern van finansiële beplanning vorm.)

Grondwaarde moet nie net beoordeel word in terme van die besproeibaarheid en bewerkbaarheid nie, want ontwikkelings- en produksiekoste sowel as verwagte produkpryse en inkomste moet daarteenoor gestel word. Die moontlikheid van twee oeste per jaar moet nie buite rekening gelaat word nie (De Swardt, 1982:40). Die beskikbaarheid van water is belangrik in die bepaling van besproeiingsgrond se waarde. Die geleidelike ontwikkelings van 'n besproeiingsplaas moet ook verdiskonteer word by die bepaling van die grondwaarde. Indien dit nie in ag geneem word nie, sal dit tot ernstige kontantvloei probleme lei aangesien die rentelas te hoog sal wees.

Die opbrengs wat uit die grond verkry wil word, sal van die unieke omstandighede van elke individuele boer afhang. Om die waarde van die grond hiervolgens te bepaal, word die gekapitaliseerde grondwaardasiemetode genoem wat soos volg bereken word:

“As 'n verdienste-opbrengs van 20 persent verlang word en die grond se bydrae tot 'n belegging is R90 per hektaar, beteken dit dat die R90 net 20 persent van die totale belegging sal wees wat gemaak sal word. Daarom sal 100 persent van die belegging soos volg wees:

$$\frac{100}{20} \times \frac{90}{1} = R450$$

As die netto boerdery-inkomste R90 is en 'n aansuiwering van R30 se rente op 'n kapitaalbelegging in vaste verbeterings, masjinerie en gereedskap gemaak word, sal die gekapitaliseerde grondwaarde wat aan 'n opbrengs van 10 persent voldoen, soos volg wees:

$$\frac{100}{10} \times \frac{90}{1} = R900$$

In eersgenoemde geval sal 20 persent inkomste kapitalisasie op 'n kapitaalbelegging in grond verdien word as R450 per hektaar betaal word. In die tweede voorbeeld sal 10 persent verdien word as R900 per hektaar betaal word." (De Swardt, 1982:42.)

Volgens verskeie ingeligte bronne is die inkomste kapitalisasie vier tot vyf persent in die totale landbousektor (Trustbank, 1985:117). Die inkomste kapitalisasie is hoër as vyf persent vir die besproeiingsboerderysektor.

Die formule om die produktiewe grondwaarde te bepaal, is (Trustbank, 1985:117):

$$\frac{\text{Netto boerderyinkomste} - \text{ondernemersloon}}{\text{Kapitalisasiekoers}} = \text{plaaswaarde}$$

4.7.4.2 Vaste verbeteringswaarde

Die algemene metode wat gebruik word om die waarde van vaste verbeterings te bepaal, is die kosprys min die waardevermindering waar die kosprys bekend is. Alternatiewelik kan die vervangingswaarde geneem word min die opgehoopte waardevermindering (Grove, 1987:144).

4.7.4.3 Voertuig-, masjinerie en implementwaarde

Normaalweg word die kosprys minus die waardevermindering as die norm vir waardasie geneem. Waar die kosprys nie bekend is nie kan die vervangingswaarde minus die opgehoopte waardevermindering geneem word (Grove, 1987:144).

Die waardevermindering kan bereken word volgens die volgende metodes (Grove, 1987:144):

☐ Reguitlynige metode (die metode word die algemeenste gebruik)

$$\text{Waardevermindering vir die jaar} = \frac{\text{Kosprys (vervangingswaarde)} - \text{Skrotwaarde (herstelwaarde)}}{\text{Lewensverwagting in jare}}$$

Die waardevermindering bly konstant, maar die bates neig om aanvanklik meer in waarde te verminder as in later jare.

☐ Afnemende saldometode.

Die formule is:

$$\text{Waardevermindering vir die jaar} = \text{Boekwaarde van die bate} \times \text{Waardeverminderingskoers}$$

Die waardeverminderingskoers word as volg bereken:

$$\text{Waardeverminderingskoers} = \frac{100}{\text{Lewensverwagting in jare}} \times \frac{2}{1}$$

'n Groot voordeel van die metode is dat die waardevermindering in die eerste jare hoog is, maar gelykmatig afneem. Die enigste nadeel van die metode is dat die berekeningsmetode soms kompleks kan raak.

□ Gebruikswaardemethode

Die waardevermindering word geneem na gelang van die vlak waartoe die bate benut of gebruik is. Die leeftyd van die bate word dus nie in jare uitgedruk nie, maar in die werklike aanwending daarvan byvoorbeeld die ure gebruik of die aantal kilometers.

Die berekeningsmetode is:

$$\begin{aligned} \text{Waardevermindering} &= \\ &\frac{\text{Kosprys (vervangingswaarde) - Skrotwaarde (herstelwaarde vir die jaar)}}{\text{Lewensverwagting in jare (kilometers)}} \\ &\times \frac{\text{Gebruik vir die jaar in ure (kilometers)}}{1} \end{aligned}$$

Hierdie metode se grootste nadeel is dat die waardevermindering deur tegnologiese of fisiese veroudering nie in berekening gebring word nie. Die waardevermindering speel 'n belangrike rol by die bepaling van die waarde van 'n bate. Die metode wat gebruik word hang af van persoonlike voorkeur. Die afnemende saldometode dui die mees realistiese waardevermindering aan omdat bates neig om aanvanklik meer in waarde te verminder as in latere jare.

Om die produktiewe en optimumwaarde te bepaal, is van belang vir enige boerdery-onderneming. Die koste aangegaan moet oor 'n redelike en realistiese tyd verhaalbaar wees.

4.8 SAMEVATTING

Die doel om in 'n boerderyonderneming betrokke te raak, is om 'n aanvaarbare opbrengs op kapitaal te realiseer deur aanvaarbare winsgewendheid te handhaaf. Indien die doel nie nagestreef word nie kan die fondse wat belê is veel beter in 'n ander belegging belê word waarvan die opbrengs hoër is. Om die doelwit te bereik, is finansiële bestuur en beplanning van belang en moet alle hulpmiddele aangewend word om dit te bereik. Om in 'n enkele oogwink waar te neem of die doelwit bereik is, kan van die *Du Pontmodel* gebruik gemaak word nadat van al die ander hulpmiddele, wat in die studie bespreek is,

gebruik gemaak is. (Die model word as bylae 4.13 aangeheg. Die sleutelverhoudings as 'n sisteem word as bylae 4.14 aangeheg.) Die boer se ingesteldheid teenoor risiko kan nie buite rekening gelaat word nie.

Die hoofstuk het ten doel gehad om teoretiese beginsels te bespreek sonder om in te veel diepte in elk van die onderwerpe in te gaan. Elk van die onderwerpe is 'n studieterrein op sy eie. Verder is net die begrippe aangeraak wat van toepassing is op die studieterrein.

HOOFSTUK 5

INVLOED VAN KOSTEVERANDERINGS OP DIE BRUTO WINSMARGE EN GELYKBREEKPUNT

5.1 INLEIDING

In hierdie hoofstuk word hipotetiese gevalle geneem om die invloed wat verskillende vaste kostekomponente op winsgewendheid het, te bepaal. Verder word die gelykbreekpunt van 'n boerderyeenheid bepaal.

Die bruto winsmarges wat gebruik is, is dié van die *Combud: Enterprise budgets - Free State Region* wat deur die Departement van Landbouontwikkeling uitgegee word. Die doel of aanwendingsmetode, die opstelprosedure, verduidelikende notas, die aard van uitdrukkings en terminologie wat gebruik word in die opstel van die *Combud* word as bylae 5.1 aangeheg (Die bylae is volledig uit die *Combuds* geneem wat in die studie gebruik is.)

Die kostestyging van arbeid word nie in diepte bespreek nie, aangesien hierdie koste nie ekstern bepaal word nie. Die verhoging van lone word deur elke individuele boer afsonderlik bepaal. Aangesien rantsoene byvoorbeeld kruideniersware ook deur sekere boere as deel van die vergoeding verskaf word, verskil die loonpakket van boer tot boer. Dit is moeilik om 'n bepaling van die styging in lone oor die tydperk onder bespreking te doen. Wat die bepaling verder bemoeilik, is dat sommige boere die loon konstant hou, maar die rantsoene vermeerder terwyl ander boere die loon en rantsoene verhoog.

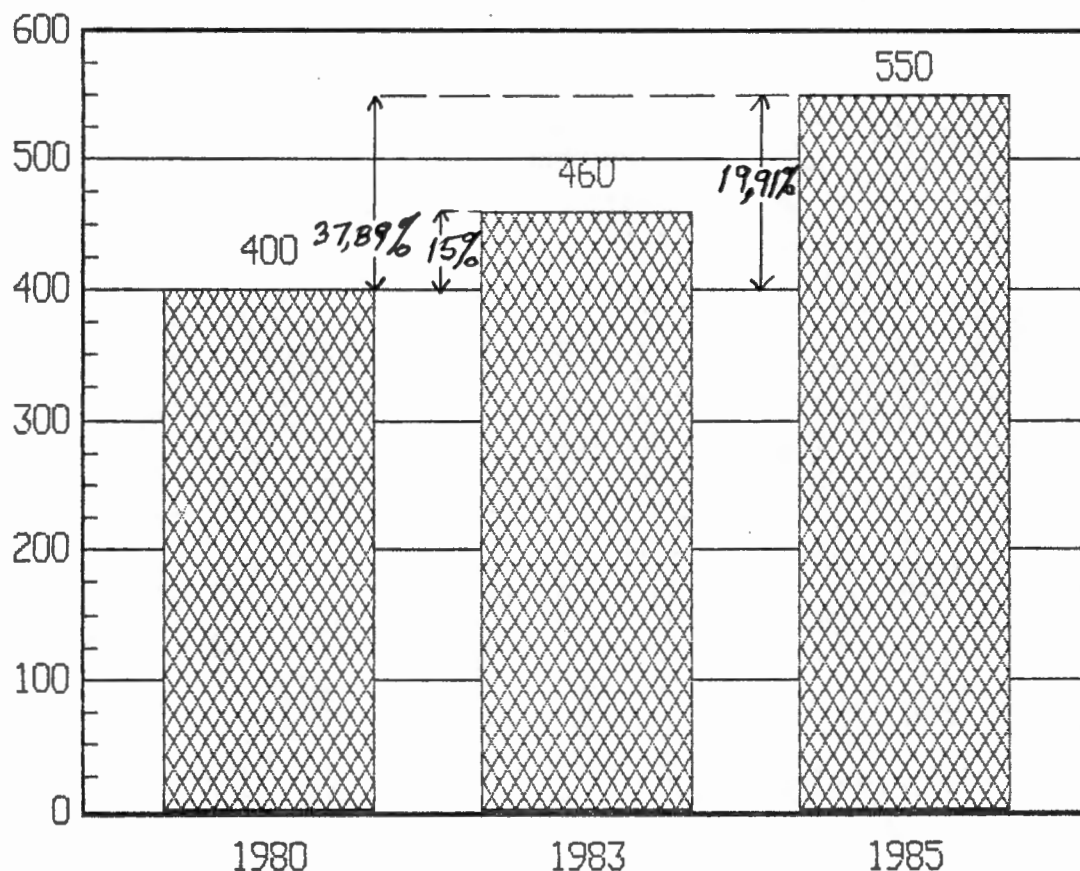
Elektrisiteitskostestygings vir die tydperk onder bespreking kan nie deur Eskom verskaf word nie aangesien die afstand van oprigting van 'n elektrisiteitslyn van plaas tot plaas verskil. Verder is boere in verskillende kragverbruikkategorieë ingedeel en verskil die berekening van die koste van elektrisiteit van boer tot boer. Sommige van die kategorieë het 'n groter prysstyging gehad as ander. Derhalwe is dit moeilik om die jaarlikse prysstyging vir die studietydperk te bepaal.

Vir die veranderlike koste van arbeid sowel as vir die elektrisiteitskoste moes ten volle staatgemaak word op die kostefaktor soos bepaal deur die opstellers van die *Combud*. Elektrisiteitskoste as persentasie van die veranderlike koste het gewissel van ongeveer nege

persent tot 22 persent. Die invloed van elektrisiteitskoste is dus 'n faktor by veranderlike koste. Aangesien elektrisiteitskoste vir alle fabrikate van spilpunte bykans dieselfde is, is by die berekening volstaan soos in die *Combud* aangetoon word. Arbeid daarenteen is 'n klein kostekomponent van die veranderlike koste. Arbeidskoste as persentasie van veranderlike koste het van ongeveer twee tot vier persent gewissel.

Die styging van waterregkoste word in grafiek 5.1 aangetoon.

GRAFIEK 5.1 PRYSSTYGINGS VAN WATERREGTE VANAF 1980 TOT 1983
EN VANAF 1983 TOT 1985 VIR 60 HEKTAAR

- Boere wat tot besproeiing toegetree het na 1985 is bykans 38 persent op waterregte alleen swakker daaraan toe; uitgesluit faktore wat daarmee saamgaan soos hoër renteverpligtinge.

Grondpryse het ook vanaf 1980 tot 1985 toegeneem. Die prysstyging van nie-ontwikkelde grond kon nie akkuraat vasgestel word nie, aangesien sommige boere besproeiing aangelê het op hulle eie plase terwyl ander boere grond aangekoop het vanaf die Departement van Omgewingsake asook van ander boere. Die gemeenskaplike faktor is egter dat al die boere waterregte moes aankoop teen die dan aangekondigde waterregpryse.

Die invloed van verskillende oesopbrengste op bruto winsmarges is duidelik wanneer bylaes 5.3 tot 5.14 bestudeer word.

Die invloed van elk van die genoemde kostefaktore asook die kostekomponente wat in hoofstuk drie bespreek is, word in hierdie hoofstuk bespreek tesame met die invloed van die wisseling in bruto winsmarges op winsgewendheid. Daar word na die invloed van elk van die komponente op die gelykbreekpunt en netto winsmarges gekyk.

5.2 VERGELYKING VAN BRUTO WINSMARGES VANAF 1983 TOT 1986

Die winsmarges het van 1983 tot 1986 meestal gedaal weens die toename in veranderlike koste teenoor die toename van pryse van koring en mielies. Die bruto winsmarges en bruto winspersentasie word in tabel 5.1 aangetoon.

TABEL 5.1 BRUTO WINSMARGES VANAF 1983 TOT 1986 ASOOK BRUTO WINSPERSENTASIES

Koring	Jaar	Bruto winsmarges R/ha	Bruto winspersentasie (R)
Douglas	1983/84	619,89	44,92
	1984/85	644,83	43,13
	1985/86	524,27	29,48
Van der Kloof en Ramah	1983/84	465,48	38,33
	1984/85	732,14	40,81
	1985/86	885,15	54,61
Mielies	Jaar	Bruto winsmarges R/ha	Bruto winspersentasie (R)
Douglas	1985/86	317,90	20,18
Van der Kloof en Ramah	1983/84	618,53	49,34
	1984/85 (vroee)	893,04	38,20
	1984/85 (laat)	390,89	26,38
	1985/1986 (vroee)	1 030,52	42,10
	1985/86 (laat)	490,80	31,71

(Bruto winsmarges is volledig in bylaes 5.2 tot 5.14 uiteengesit.)

Die verbetering van die bruto winspersentasie van die Ramah-gebied is teweeggebring deur 'n hoër opbrengs per hektaar.

5.3 DIE INVLOED VAN SEKERE VASTE KOSTEKOMPONENTE OP DIE GELYKBREEKPUNT

Vir die studiedoeleindes word die vaste koste aangepas en die bruto winsmarge en bruto winspersentasie word konstant gehou.

Om die invloed oor 'n jaar waar te neem, word die vaste koste vir 'n jaar geneem. Aangesien koring en mielies in een jaar verbou word, word die gesamentlike bruto winsmarge van koring en mielies vir daardie bepaalde jaar geneem. (Koring word in November/Desember geoes en mielies in Junie/Julie.) Die periode 1983/1984 vir Van der Kloof se bruto winsmarge en bruto winspersentasie word regdeur gebruik terwyl die vaste koste van verskillende jare geneem word. Sodoende word die invloed van die verandering van die vaste koste op die gelykbreekpunt duidelik aangetoon. Die vaste koste wat geneem word, word in die bylaes van hoofstuk drie aangetoon. Die invloed van rentekoerse word onder 5.5 bespreek aangesien dit 'n invloed het op die veranderlike koste as rente op produksielenings en op die vaste koste as rente op kapitaalgoedere.

Die vaste kostekomponente wat gebruik word vanaf 1983 tot 1986 word in tabel 5.2 aangedui.

TABEL 5.2 VASTE KOSTEKOMPONENTE

Vaste koste	1983	1984	1985	1986
	R	R	R	R
Paaielemente van die vaste bates teen vaste paaielemente teen verskillende jare se kooppryse teen 20 persent oor vyf jaar				
Toyota Cressida 2GL	3 668	4 342	5 716	6 174
Toyota Hilux 2000 bakkie	3 008	3 389	4 123	5 847
Ford Cargo vragmotor	6 841	8 114	10 288	11 110
Fiat Model 680 DT 55KW trekker	8 610	9 062	10 635	16 445

Vaste koste	1983	1984	1985	1986
	R	R	R	R
Paalement geneem oor 10 jaar				
Valley spilpunt (59,9 ha. uitgesluit koste vir oprigting ens.)	22 898	24 329	27 192	28 623
Waterregkoste	6 583	6 583	7 871	7 871
	51 608	55 819	65 825	76 070
Bruto wins				
Van der Kloof (60 ha. kyk bylaes 5.4 & 5.9)				
Koring	27 929 (R465,48/ha)			
Mielies	37 112 (R618,53/ha)			
Bruto winspersentasie				
Koring	38,33			
Mielies	49,34			
Gelykbreekpuntomset teen die gemelde koste en bruto winspersentasie	119 619	129 379	152 572	176 318
Gelykbreekpunt in hektaar	48,47	52,42	61,82	71,44

(Vir die berekening van die gelykbreekpunt word die vaste koste in twee halfjaarlikse koste ingedeel.)

Uit tabel 5.2 kan die effek van stygende koste gesien word indien dit nie effektief bestuur en beheer word nie. Die aangaan van koste wat die vaste kostekomponent verhoog, werk eroderend in op die bruto winsmarge.

5.4 INVLOED VAN VERANDERING VAN DIE VERANDERLIKE KOSTE OP DIE BRUTO WINSMARGE EN GELYKBREEKPUNT

Veranderlike koste anders as die vaste koste kan nie altyd so direk en effektief beheer word nie. Die veranderlike koste moet aangegaan word om die opbrengs te verkry, maar omstandighede soos pessiëktes kan die bruto winsmarge direk beïnvloed indien die verlangde opbrengs nie verkry word nie. Anders as by die vaste koste is kundigheid van die

gewasse wat geplant word van kardinale belang bo en behalwe die bestuur van die insetkoste. Daar kan byvoorbeeld vir 'n bepaalde opbrengs bemes word, maar die koste daarvan kan onrealisties wees tot die haalbaarheid van die opbrengs.

Die invloed van die verandering in die veranderde koste word in tabel 5.3 weergegee.

TABEL 5.3 VERANDERING IN DIE VERANDERLIKE KOSTE

	RENTEAANPASSING			
	Werklike (R)	5% (R)	10% (R)	15% (R)
Douglas 1983/84 (kyk bylae 5.3)				
Bruto inkomste: koring	1 380	1 380	1 380	1 380
Veranderlike koste: koring	760	798	836	874
Bruto winsmarge	620	582	544	506
Bruto winspersentasie	44,93	42,17	39,42	36,67
Vaste koste	50 000	50 000	50 000	50 000
Gelykbreekpuntomset teen gemelde kostekomponente	111 284	118 568	126 839	136 351
Gelykbreekpunt in hektaar	80,64	85,92	91,91	98,81

(In die tabel word die veranderlike koste met sekere persentasiepunte aangepas om die invloed op die bruto winsmarge aan te toon. Die inkomste en vaste koste word konstant gehou.)

Die bestuur van die insetkoste (veranderlike koste) is belangrik. Om 15 persent effektief te wees, benodig 'n boer volgens die voorbeeld wat in die tabel uiteengesit word 18,17 hektaar ekstra oppervlakte om dieselfde koste te diens en dieselfde gelykbreekpunt te bereik as die boer volgens die tabel se eerste kolom.

5.5 DIE INVLOED VAN RENTEKOERSE OP DIE BRUTO WINSMARGE EN GELYKBREEKPUNT

Die rentekoerse het vanaf 1980 'n wesenlike faktor geword. Vir die eerste keer in Suid-Afrika se geskiedenis het die prima uitleenkoers tot 25 persent gestyg. Hierdie invloed is verontrustend as in ag geneem word dat die uitleenkoers slegs vir prima kliënte geld en ander boere tot 30 persent op geleende fondse betaal het in 1984.

TABEL 5.4 DIE INVLOED VAN RENTEKOERSE

VERSKEIDENDE RENTEKOERSE						
	Werklik	16%	19%	22%	25%	30%
	R	R	R	R	R	R
Van der Kloof (kyk bylae 5.4 & 5.9)						
Kapitaalbedrag	100 000					
Rente per jaar		16 000	19 000	22 000	25 000	30 000
Veranderlike koste (word gefinansier vir 6 maande)						
Koring (R748,92 - R0,03 x 60 ha)	44 933	3 595	4 269	4 943	5 617	6 740
Koste per hektaar		59,92	71,15	82,38	93,62	112,33
Mielies (R635,07 - R55,35 x 60 ha)	34 783	2 783	3 304	3 826	4 348	5 218
Koste per hektaar		46,38	55,07	63,47	72,47	86,97
Bruto winsmarge teen die rentefaktor						
Koring		405,59	394,38	383,13	371,89	353,18
Mielies		627,47	618,78	610,08	601,38	586,88
Totale bruto winsmarge		1 033,06	1 013,14	993,21	973,27	940,06
Bruto winspersentasie (%)		41,86	41,05	40,24	39,44	38,09
Gelykbreekpuntomset		38 222	46 285	54 672	63 420	78 781
Gelykbreekpunt in hektaar (ha)		15,49	18,75	22,15	25,70	31,92

(In die tabel word die vaste koste geneem as rente op 'n vaste bedrag. Die veranderlike koste word konstant gehou. Die rente op die produksielening word aangepas na die rentekoerse wat in die tabel gebruik word om die invloed daarvan op die veranderlike koste aan te toon.)

Die invloed van finansieringskoste op die gelykbreekpunt kan nie gering geskat word nie. Om 'n rentekoers van 30 persent te diens, moet 'n boer meer as dubbel die hektare besproei om die gelykbreekpunt te bereik wat die boer met 'n rentekoers van 16 persent bereik.

5.6 SAMEVATTING

Uit die bespreking van hierdie hoofstuk kan duidelik gesien word tot watter mate beheer uitgeoefen moet word om koste binne perke te hou. Finansiële beheer, dissipline en bestuur is van kardinale belang. Die boer het verskeie hulpmiddele tot sy beskikking, soos reeds in hoofstuk vier bespreek is, om sy doel te bereik. Die berekening van die gelykbreekpunt is noodsaaklik om in 'n oogopslag die invloed van enige verandering aan die boerdery-eenheid waar te neem.

HOOFSTUK 6

SUKSESVOLLE BESTUUR VAN KAPITAAL

6.1 INLEIDING

Die jong besproeiingsgebied tussen die PK le Rouxdam en Douglas se grens met Prieska is in 'n groot mate selfonderhoudend. Die oewergrond is geskik vir die aanplant van koring en mielies. Hierdie tipe besproeiingsboerdery is kapitaalintensief veral omdat hoofsaaklik van spilpuntbesproeiing gebruik gemaak word.

Weens die styging en van rentekoerse vanaf 1980 en die skommeling daarvan veral sedert 1983 het finansiële boerderybestuur bemoeilik. Die aanhoudende styging van insetkoste en kapitaalgoedere veral vanaf 1984 het finansiële beplanning en beheer al hoe belangriker gemaak.

Die kostestying in verhouding tot die styging in mielie- en koringpryse is as volg vir die periode 1983 tot 1986 (Die onderstaande kostestygings asook verandering van die rente- en wisselkoerse tesame met die prysstygings van koring en mielies is volledig in hoofstuk drie bespreek.):

KAPITAALGOEDERE	PERSENTASIE
Motors	108,23
Bakkies	140,02
Vragmotors	84,03
Trekkers	93,15
Werktuie	132,52
Besproeiingstoerusting	105,78

ANDER KOSTE	PERSENTASIE
Diesel	17,24
Petrol	33,87
Kunsmis	110,31
Verpakkingsmateriaal	74,16
Onderhoud en herstelwerk	109,00
Waterregkoste (kyk hoofstuk 5)	37,89
INKOMSTE	PERSENTASIE
Koring	47,81
Mielies	107,22

Persentasies kan misleidend wees omdat elke komponent nie dieselfde gewig dra tot die boerderypakket nie, maar die verontrustende toename; veral in duur kapitaalgoedere kan waargeneem word. Wat die tendens verder verontrustend maak, is dat die prima uitleenkoers in 1984 gestyg het tot 25 persent. Hierdeur is die totale vaste koste van die boerderyeenheid verhoog sonder dat die boer enigiets daaraan kon doen.

Nogtans het seker boere die struikelblokke oorkom en winsgewend geboer en sukses behaal. Hierdie sukses kan toegeskryf word aan die mate waartoe die besproeiingsboer die produksiefaktore, die grond, arbeid en kapitaal aangewend het om die optimale opbrengs op kapitaal te verseker.

Swak finansiële resultate kan dikwels daaraan toegeskryf word dat boere te veel beskikbare kapitaal belê het in grond en vaste verbeterings en te min in masjinerie, voertuie en toerusting en dat hulle oor te min kapitaal beskik om teen 'n optimale peil van doeltreffendheid te boer. Eweneens is daar talle boerderyondernemings wat oorgekapitaliseer is ten opsigte van onregstreekse produktiewe bates soos werktuie en vaste verbeterings. Dit is veral in die tye van inflasie as die pryse van werktuie hoog is dat te veel hierin belê kan word en daar te min bedryfskapitaal oorbly vir die aankoop van brandstof, kunsmis en ander benodigdhede (De Swardt, 1982:1).

Die landbou draai om twee begrippe, naamlik risiko en alternatiewe (Trustbank, 1986:1). Die bestuur hiervan is bepalend vir die sukses van die boerderyonderneming. Die bestuur van risiko en alternatiewe word in die boerdery beïnvloed deur faktore wat beheer kan word soos onder andere doeltreffendheid, finansiële beplanning, besteding en bestuur en ander wat nie beheer kan word nie soos die grondtipe of stygende koste.

Sukses hang dus af van hoe doeltreffend 'n boer die beheerbare faktore kan beheer en bestuur en hoe suksesvol die nodige aanpassings rakende die faktore wat nie beheer kan word nie gemaak kan word (die risiko element).

6.2 VERBETERING VAN OPBRENGS OP KAPITAAL DEUR WINSGEWEND TE BOER

Die opbrengs op kapitaal deur winsgewend te boer, bly die belangrikste barometer vir die meet van die vlak van sukses wat deur 'n boerderyonderneming behaal is. Om die optimum opbrengs op kapitaal te verkry, moet met die oog op optimum (maksimum) wins geboer word, want sonder winsgewendheid kan die doelwit van optimum opbrengs op kapitaal nie realiseer nie. Die doelwit kan slegs bereik word deur middel van effektiewe finansiële beplanning en bestuur. Die kwaliteit van besluite wat geneem word, bepaal die sukses van 'n boerderyonderneming.

Finansiële beplanning is een tegniek wat die boer kan aanwend om hom in staat te stel om sy ideale op die goedkoopste, maklikste en veiligste manier te bereik. Wanneer die boer maksimum wins nastreef, sal hierdie oogmerk bereik kan word met die minste en goedkoopste produksiefaktore, die minste inspanning binne die korste tyd en met die laagste risiko. Hoe meer wins 'n boer maak, hoe vinniger sal die boerdery ontwikkel kan word. Dit sal hom in staat stel om meer van sy eie geld in die boerdery te herbelê omdat geredeliker lenings verkry kan word as gevolg van groter kredietwaardigheid wat onder meer deur winste bepaal word. Dit is ook net wanneer maksimum wins nagestreef word dat die boerderyonderneming weerbaarder is teen inflasie en kostestygings (De Swardt, 1982:2).

Soms kan winsresultate verbeter word sonder dat 'n addisionele belegging in die boerderyonderneming gemaak word. Hierdie kanse moet eerste benut word voordat 'n addisionele kapitale belegging gemaak word.

Deurgaans moet in gedagte gehou word dat kapitaal as produksiefaktor vergoed moet word omdat vreemde kapitaal rentedraend is en eie kapitaal risikodraend is.

6.3 DIE BEREIKING VAN 'N FINANSIËLE SUKSESVOLLE BOERDERYONDERNEMING

Die behaling van optimum wins en die realisering van 'n aanvaarbare opbrengs op kapitaal moet deurgaans die doelwit wees. Die doelwit kan slegs behaal word deur die volgende doeltreffend toe te pas:

- finansiële bestuur en beplanning,
- optimale wins en winsgewendheid,
- optimale benutting van finansiering,
- bepaling van die produktiewe waarde van kapitaal.

6.3.1 Finansiële bestuur en beplanning

Suksesvolle finansiële resultate kan behaal word indien die boerderyonderneming met die oog daarop bestuur word. Daar kan nie met die oog op winsgewendheid bestuur word indien voldoende en tydige inligting nie beskikbaar is nie. Selfs risiko moet doeltreffend bestuur word. Ervaring en kundigheid kan nie gering geskat word nie. Deur gesonde oordeel aan die dag te lê sal realistiese besluite deurgaans geneem kan word.

Seker een van die belangrikste hulpmiddele is die begroting. Hierdeur kan vooraf vasgestel word wat die winsgewendheid en potensiaal van die boerderyeenheid is. Wanneer realisme altyd voor oë gehou word tesame met die kennis wat die potensiaal van die grond is, kan 'n maksimum wins beplan word. Daardeur kan onnodige koste soos byvoorbeeld dat vir 'n hoër opbrengs bemes word sonder dat die grond die potensiaal daarvoor het uitgeskakel word.

Die byhou van rekords is noodsaaklik. Die rekords moet volledige inligting bevat, maar behoort tog eenvoudig te wees. Sonder rekordhouding en kontrole oor die begroting kan 'n boerderyonderneming nie tot sy volle potensiaal ontwikkel nie. 'n Boer moet deurentyd sy vinger op die pols van die boerderyonderneming hê. Daardeur kan afwykings betyds vasgestel en reggestel word. Die rekordstelsel moet sodanig wees dat vaste en veranderlike koste geskei en onderskeibaar kan wees.

Alhoewel die genoemde faktore belangrik is tesame met ander hulpmiddele wat tot die boer se beskikking is, word die invloed van die faktore beperk deur die persoonlike vermoëns van die boer, die produksiepotensiaal van die grond en die boer se risikoprofiel.

Alhoewel die beperkings bestaan, kan die beperkende faktore oorkom word deur middel van doeltreffende rekordhouding, doeltreffende finansiële beplanning en bestuur, die opstel van realistiese begrotings en effektiewe begrotingsbeheer.

Die boerderyonderneming is in voortdurende interaksie met die ekonomiese omgewing en besluite moet met in agneming van die ekonomiese omgewing en die invloed daarvan op die boerderyonderneming geneem word.

6.3.2 Optimale wins en winsgewendheid

Daar kan suksesvol geboer word indien winsgewend geboer word. Winsgewendheid kan slegs behaal word deur optimale wins na te streef. Om optimale wins te realiseer, moet 'n boer oor die kundigheid beskik om die boerdery se inkomste en bruto winsmarge te bereken. Kennis van rekeningkundige rekordhouding en die berekening van wins is onontbeerlik vir die besproeiingsboer. Slegs met die hulp van hierdie inligting kan sinvolle besluite geneem word.

Die bruto winsmarge en die bepaling van die gelykbreekpunt bly van die belangrikste finansiële instrumente vir die neem van sinvolle besluite.

Die bepaling van die gelykbreekpunt is heel eenvoudig nadat daar 'n onderskeid gemaak is tussen vaste koste en veranderlike koste. Die bepaling van die onderskeid is eenvoudig wanneer in gedagte gehou word dat die vaste koste nie verander deur die produksie wat gelewer word of die verandering van insette nie.

Wanneer 'n item aangekoop wil word, moet bepaal word wat die invloed op die bruto winsmarge gaan wees of watter styging in die vaste koste teweeg gebring gaan word. Wanneer dit bepaal is, kan die invloed op die gelykbreekpunt vasgestel word deur die volgende berekening te doen:

$$\begin{aligned}\text{Gelykbreekpunt in Randwaarde} &= \frac{\text{Vaste koste}}{\text{Bruto wins \%}} \\ &= Rx\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\text{Gelykbreekpunt in hektare} &= \frac{\text{Vaste koste}}{\text{Bruto inkomste} - \text{Veranderlike koste}} \\ &= y \text{ ha}\end{aligned}$$

Die bepaling van die invloed op die gelykbreekpunt alvorens 'n finansiële besluit geneem word, is een van die mees verwaarloosde hulpmiddele.

Die bepaling van die bruto winsmarge is van belang, aangesien daar sodoende bepaal kan word of die uitset wat behaal kan word om die vaste koste mee te diens voldoende is.

Die bruto winsmarge en die gelykbreekpunt gaan dus hand aan hand.

Die doeltreffendheid van die boerderyonderneming moet gemeet word aan vorige periodes asook aan die norme vir 'n sekere boerderybedryfstak deur gebruik te maak van norme wat opgestel word deur die Departement van Landbouontwikkeling. Die gegewens om die norm te bepaal, word deur die departement verkry deur gegewens in te samel vanaf suksesvolle boere in 'n sekere area en dit jaarliks saam te stel in die *Combud*. Die fisiese prestasie-metings van die boerderyonderneming word met behulp van rekeningkundige verhoudings gedoen.

Die invloed van inflasie op reële wins kan nie gering geskat word nie. Dit moet by alle beplanning in ag geneem word omdat inflasie asook hoë rentekoerse 'n realiteit is en as sodanig bestuur moet word.

6.3.3 Optimale benutting van finansiering

Die finansiële hefboom van 'n boerderyonderneming kan verbeter word deur oordeelkundig gebruik te maak van vreemde kapitaal. 'n Positiewe finansiële hefboom word verkry waar die leningskapitaal teen 'n voordeliger koers aangewend word in die boerderyonderneming as wat daarvoor betaal word. Die teenoorgestelde is waar ten opsigte van 'n negatiewe finansiële hefboom.

By finansiering is likiditeitshandhawing van belang en moet die finansiering korrek aangewend word om 'n gesonde balans tussen vreemde en eie kapitaal te handhaaf.

Finansiering moet korrek aangegaan word. Grondaankope kan nie deur korttermynfondse gefinansier word nie. Daar moet deurgaans gepoog word om die finansiële hefboom maksimaal aan te wend. Die riskantheid van die styging in rentekoerse moet nooit uit die oog verloor word nie. Wanneer die boer weet wat die produktiewe waarde van die besproeiingsplaas is en dit in gedagte hou wanneer aansoek gedoen word om finansiering sal die boer moeilik te veel finansiering aangaan vir die terugbetaalvermoë van die plaas.

Die boer moet ook realisties wees in die bepaling van sy totale batewaarde. Oorwaardering van batewaardes kan moontlik daartoe lei dat die boer onnodige finansiering aangaan of te vinnig wil uitbrei as wat die boerderyonderneming kan toelaat.

Kredietverskaffers oorweeg die volgende by kredietverskaffing:

- Likiditeit

Kan die boer sy verpligtinge op die vervaldag nakom, dit wil sê wat is sy betaalvermoë?

- **Solvabiliteit**

Hoe veilig is die kredietverskaffer se belegging as daar 'n krisis opduik, met ander woorde wat is die bate tot lasteverhouding?

- **Winsgewendheid**

Langtermynterugbetaalvermoë is belangrik om likied en solvent te bly.

- **Bekwaamheid**

Beskik die boer oor die vermoë om die boerdery sinvol te bestuur?

- **Karakter**

Persoonlike faktore soos eerlikheid, integriteit en betroubaarheid is noodsaaklike eienskappe waarvoor enige lener moet beskik.

Die hou van doeltreffende rekords vergemaklik die boer se aansoek om finansiering (Trustbank, 1986:9).

6.3.4 Die bepaling van die produktiewe waarde van kapitaal

Sinvolle finansiële besluite kan slegs geneem word indien die produktiewe waarde van kapitaal soos grond en onregstreekse produktiewe bates deurgaans in gedagte gehou word. Die uitset van 'n boerderyonderneming word deur die uitsetpotensiaal van kapitaal bepaal. Die waarde van kapitaalgoedere moet realisties wees en aan die produktiewe waarde van kapitaal gekoppel wees.

6.4 SAMEVATTING

Die suksesvolle boer hou altyd sy eie potensiaal en die potensiaal van kapitaal en kapitaalgoedere in gedagte. Hy maak doeltreffend gebruik van finansiële hulpmiddele, maar weet dat die handhawing van positiewe likiditeit (kontantvloei) belangrik is. Positiewe kontantvloei hou die boer op die plaas. 'n Negatiewe solvabiliteit sal noodwendig later tot finansiële mislukking lei, maar dit is 'n negatiewe kontantvloei wat so 'n situasie teweeg bring. (Kyk bylae 6.2 na die profiel van 'n finansiële suksesvolle boer.)

Daar kan wel winsgewend langs die Oranjerivier geboer word indien al die doelwitte, beginsels en faktore soos veral vervat in hoofstuk vier van die skripsie nagekom word,

ofskoon die faktore aangepas moet word vir elke individuele besproeiingsboerdery-onderneming.

Die invloed van die vaste en veranderlike koste op die gelykbreekpunt en die bruto winsmarge is in hoofstuk vyf uiteengesit.

BYLAE 2.1

SPESIFIKASIES VAN SPILPUNTSTELSELS

ALGEMENE SPESIFIKASIES											
Vervaardiger/ invoerder	Agrico masjinerie				Vetsak				Vetsak		
Fabrikaat	Lind- say	Lind- say	Lind- say	Lind- say	Valley 4271	Valley 4271	Valley 4271	Valley 4271	Valley 1278	Valley 1278	Valley 1278
Oppervlakte (ha) geen kanon	27,62	61,38	87,28	126,80	29,9	59,9	88,6	120,8	30,0	58,1	90,0
Plaaslike inhoud (%) massa	15	15	15	15	0	0	0	0	0	0	0
Stelselkoste (R/ha) benaderd	1200	900	700	600	1200	900	700	600	1000	700	450
Kapasiteit (mm/dag)	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0
Min omwenteling tyd (uur) standaard	14	22,4	27	33	16,1	23,4	28,7	33,8	51,3	72,0	90,0
Min toediening per omwenteling (mm)	4,08	6,50	7,86	9,63	4,69	6,81	8,38	9,96	14,9	21,0	26,2
Vryhoogte (m)	3,0	3,0	3,0	3,0	2,64- 3,74	2,64- 3,74	2,64- 3,74	2,64- 3,74	2,6	2,6	2,6
Aandrywing (water/elektries)	E	E	E	E	E	E	E	E	W	W	W

BRON: Anon, 1980:15-17

BYLAE 3.1

MOTORVOERTUIGSPESIFIKASIES: PRYSE EN JAARLIKSE PERSENTASIESTYGING

Voertuigtipe/jaar van vervaardiging	1982	1983	1984	1985	1986
Audi 100 GLS & SS	12995	16225	16255	-	-
Audi 100 GLS SE & 100 SE	14995	17900	17900	-	-
Audi 500 2,2	-	19450	19800	25060	32290
Audi 500 E	-	21800	24130	27690	36190
BMW 318i 4d	-	-	16220	19440	24760
BMW 320i 4d	-	-	18630	23310	29260
BMW 323i 4d	-	-	20390	25390	28530
BMW 518i	14490	16530	-	-	-
BMW 520i	15250	17590	20530	22010	-
BMW 520i (nuwe model)	-	-	-	26790	33820
BMW 728i	26790	29800	-	-	-
BMW 728i (nuwe model)	-	27900	32640	41000	57870
BMW 733i	30000	34000	-	-	-
BMW 733i (nuwe model)	-	37200	43150	54830	68890
Mercedes Benz 200	16447	17884	21319	28150	31332
Mercedes Benz 230E	19726	22776	26698	35860	40223
Mercedes Benz 240D	20037	22585	24400	-	-
Mercedes Benz 280SE	33937	37004	45918	56970	71685
Mercedez Benz 200D	23015	25270	31019	41270	46245
Mercedes Benz 380SE	40746	44444	56044	69900	87860
Toyota Corolla 1,3GL	7165	8235	9625	9625	-
Toyota Corolla 1,6GL	7545	8795	10095	11120	-

Voertuigtipe/jaar van vervaardiging	1982	1983	1984	1985	1986
Toyota Corolla 1,8GLS	8150	9490	11170	11170	-
Toyota Cressida L	8825	10090	11860	15570	16495
Toyota Cressida 200GL	9615	10970	12985	17095	18465
Toyota Cressida GLE	-	12555	14695	19320	20865
Toyota Cressida GL i-6	-	14450	16990	22335	24120
Gemiddelde persentasieprysstyging per jaar vir alle fabrikate		12,74	13,48	23,77	24,06
Persentasieprysstyging vanaf 1983 tot 1986 vir alle fabrikate		108,23			

BRON: Mead & McGrouther, 1988:16-107

BYLAE 3.2

BAKKIESPESIFIKASIES: PRYSE EN JAARLIKSE PERSENTASIESTYGINGS

Voertuigtipe/jaar van vervaardiging	Bruto voertuig-massa (kg)	1982	1983	1984	1985	1986
Isuzu KB210	2238	6415	7680	8900	10880	15350
Isuzu KB22 LE	2238	-	8470	10560	-	-
Isuzu KB23 LE	2238	-	-	9935	12050	17250
Isuzu KB26	2350	6800	7645	-	-	-
Isuzu KB27	2350	-	8255	11005	-	-
Isuzu KB28	2350	-	-	9735	11890	16865
Isuzu KB41	2350	8930	9280	-	-	-
Isuzu KB42	2340	-	10800	11070	-	-
Isuzu KB43	2350	-	-	13010	16195	22875
Isuzu KBD21 diesel	2350	7730	8490	-	-	-
Isuzu KBD22 diesel	2350	-	9110	10470	13270	18850
Isuzu KBD26 diesel	2350	8115	8935	-	-	-
Isuzu KBD27 diesel	2350	-	9585	11005	13310	19020
Isuzu KBD26 diesel	2350	8115	8935	-	-	-
Isuzu KBD41 diesel 4x4	2350	10245	11155	-	-	-
Isuzu KBD42 diesel 4x4	2350	-	11995	13675	17050	24190
Nissan 1400 STD	1349	5995	7150	7880	9850	13950
Nissan 1800 King Cab	1081	8275	9975	11260	12980	18375
Nissan 1800 Floor shift	2326	7275	7955	8975	10890	15640
Toyota TUV	1875	5290	5990	7150	8790	12925
Toyota HI-LUX1600	onbekend	6620	7770	8990	10895	15455

Voertuigtype/jaar van vervaardiging	Bruto voertuig-massa (kg)	1982	1983	1984	1985	1986
Toyota HI-LUX2000	2480	7550	8995	10135	12330	17485
Toyota HI-LUX2000 4X4	2470	9695	11220	13190	16325	18760
Toyota HI-LUX2200 diesel	2470	8885	9920	10465	12550	-
Toyota HI-LUX2400 diesel	2480	-	-	-	16250	19060
Gemiddelde persentasieprysstyging per jaar vir alle fabrikate			13,46	14,50	21,46	38,50
Persentasieprysstyging vanaf 1983 tot 1986 vir alle fabrikate			140,02			

* Die aandrywing van die bakkies is petrol behalwe waar anders vermeld.

BRON: Mead & McGrouther, 1988:13-92

BYLAE 3.3

VRAGMOTORSPESIFIKASIES:

PRYSE EN JAARLIKSE PERSENTASIESTYINGS

Vragmotortipe/jaar van vervaardiging	Bruto voertuig-massa (Kg)	1982	1983	1984	1985	1986
Hino KL 340	9900	22030	22690	-	-	-
Hino KL 360	9900	22385	23055	-	-	-
Hino KL 320	12700	25560	26325	-	-	-
Hino KL 360	12700	26080	27935	-	-	-
Hino KL 41-260F	41000	42290	49475	55145	-	-
Hino KL 42-260	42000	52152	59195	64055	-	-
Hino FD 10-135 ADE352	10000	-	26925	33350	39400	51300
Hino FD 10-136 ADE352	10000	-	26700	34000	40540	52600
Hino FF 13-135 ADE352	13000	-	32450	38890	47000	-
Hino FF 13-136 ADE352	13000	-	33950	42480	49975	66675
Hino FG 14-173 ADE352T	25000	-	-	48070	55400	75990
Hino FG 14-177 ADE352T	14500	-	-	43900	57750	72200
Hino KB 342	15600	36800	39420	-	-	-
Mercedes Benz L508d/29	5000	17140	19752	-	-	-
Mercedes Benz L508d/35	5010	17351	19997	23293	29260	37060
Mercedes Benz L608d/41	6500	19745	23376	26981	34546	45115
Mercedes Benz L1113b/48	11300	30103	34737	37309	50142	65485
Mercedes Benz L1213/42	13300	33476	37652	42262	53330	59920
Mercedes Benz L1213/48SC	14500	33861	38086	43152	54451	68520
Mercedes Benz 1413/48SC	14500	38218	41218	46701	58392	-
Mercedes Benz 1417/48SC	14500	42362	46966	55148	68592	93800

Vragmotortipe/Jaar van vervaardiging	Bruto voertuig-massa (Kg)	1982	1983	1984	1985	1986
Mercedes Benz 1419/48SC	14500	46843	54773	63832	74584	90250
Mitsubishi Canter LWB petrol	5500	-	12345	14655	17305	26925
Mitsubishi Canter SWB 'D'	5500	12925	15635	18605	21875	-
Mitsubishi CANTER MWB 'D'	5500	13545	16730	19365	22770	-
Mitsubishi FK115K	11000	26950	30285	33810	41775	50690
Mitsubishi FK115J	9400	24125	27110	30430	37620	45650
Mitsubishi FK115L	14030	33385	35400	40000	49375	59980
Nissan Caball	4136	9980	11225	11225	-	-
Nissan Caball	4800	12095	16055	16055	-	-
Nissan Caball LWB	5600	-	-	14500	17925	28090
Nissan Caball UG 780	125000	25795	31300	37040	43585	58975
Nissan CK 10	13000	31575	36650	42900	46220	-
Nissan CK 20N	15600	38060	42000	-	-	-
Nissan CK 20DA	32000	40300	40300	-	-	-
Nissan CK 30N	16000	-	-	62310	74705	103950
Toyota Dyna 58	5200	8660	10600	12105	-	-
Toyota Dyna 5S	4800	12280	14730	-	-	-
Toyota Dyna 4 ton	7080	-	16890	19495	23655	-
Gemiddelde jaarlikse persentasieprysstyging vir alle fabrikate			11,83	12,50	16,48	18,28
Persentasieprysstyging vanaf 1983 tot 1986 vir alle fabrikate			84,03			

* Die aandrywing van die vragmotors is diesel behalwe waar anders vermeld. Die bruto voertuigmassa is geneem vanaf 3000 kg tot 45000 kg.

BRON: Mead & McGrouther, 1988:13-92

BYLAE 3.4

TREKKERSPESIFIKASIES: PRYSE EN JAARLIKSE PERSENTASIESTYGINGS

Trekkertipe/jaar van vervaardiging	Grootte per kilo- watt	1982	1983	1984	1985	1986
Deutz D5206 & 5207	37,5	15960	17860	18750	22973	-
Deutz D5206A & 5207A 4WD	37,5	20140	22750	25680	31140	-
Deutz D6507	46	-	-	23920	28240	28240
Deutz D6507 AC	46	-	-	25370	35955	35955
Deutz D6507A AC	46	-	-	31100	35921	-
Deutz D7206/7	51,5	20340	23510	25900	31435	31435
Deutz D7206/7A 4WD	51,5	25750	28880	29980	38310	38310
Deutz D7207 AC	51,5	-	-	27370	31613	-
Deutz 7207A AC	51,5	-	-	33040	40150	40150
Deutz DX 4,70 RAPS	66	-	-	33990	53460	56900
Deutz DX 4.70A RAPS	66	-	-	41580	62150	73200
Deutz DX 90	65	27220	31810	31810	-	-
Deutz DX 90A 4WD	65	34130	38970	38970	-	-
Fiat Model 480/8	35	13300	16500	17500	21285	-
Fiat Model 480V	37	13400	14800	15200	16720	-
Landini 5500	34,2	14915	16560	17100	17100	-
Landini 5830 ADE152	35	-	-	18920	25150	32300
Landini 5830DT ADE152	35	-	-	23350	30180	36900
Landini 7500	51	19840	20795	22350	-	-
Landini 7500DT 4WD	51	24800	25545	25545	-	-
Landini 7830	51	-	-	25648	34500	42000

Trekkertipe/jaar van vervaardiging	Grootte per kilo-watt	1982	1983	1984	1985	1986
Landini 7830DT	51	-	-	30890	39880	50200
Landini 8500M	56	20790	23628	23628	-	-
Landini 8500DT 4WD	27600	29870	29870	-	-	
Landini 8830N	54,5	-	-	27980	36800	46700
Landini 8830DT	54,5	-	-	34390	43525	55300
Landini 1000	70	27900	27900	27900	-	-
Landini 1000	71	-	-	42200	45100	45100
Landini 1000DT	71	34990	39640	48100	57500	75300
Massey Ferguson 145U	34,5	-	15418	15418	-	-
Massey Ferguson 154C	34	16495	16495	16495	-	-
Massey Ferguson 168	48,5	17100	21004	22570	27192	-
Massey Ferguson 240IPTO	34,5	-	-	19619	26116	31100
Massey Ferguson 250DUAL	34,5	-	21082	22512	19945	-
Massey Ferguson 250IPTO	34,5	-	-	23271	23742	-
Massey Ferguson 265	44	18334	20893	24128	28635	39000
Massey Ferguson 265 4WD	34,5	-	-	30066	34385	47544
Fiat Model 640	47	13655	18300	18300	25750	25750
Fiat Model 640DT 4WD	47	18505	24300	24300	31240	31240
Fiat Model 680H	55	18800	20700	21700	25974	39675
Fiat Model 680B	46,3	-	-	22100	26374	-
Fiat Model 680S DT	55	24100	25750	27100	31806	49180
Fiat Model 780 SUPER	57	20500	23100	27000	40130	40920
Fiat Model 780DT & SUPER	57	27100	28500	33000	50480	50480
Fiat Model 880/5 SUPER	65	26000	28500	28500	31350	31350
Fiat Model 880/5 SUPER 4WD	65	33600	35500	35500	39050	39050
Fiat Model 980	73	27800	30000	33000	49385	55150
Fiat Model 980DT 4WD	73	34800	37500	43000	66230	73130
Ford F 4110	35	16509	17024	20484	25413	32716
Ford F4110 ORCHARD	40	19963	22592	26615	34114	36035
Ford 4610	45	17725	18683	23442	33378	37369

Trekkertipe/Jaar van vervaardiging	Grootte per kilo-watt	1982	1983	1984	1985	1986
Ford F5610	52	19963	21705	23668	31235	32167
Ford 5610 SYNCROSHIFT	52	-	-	25350	32396	39884
Ford F5610 4WD	52	23541	26341	29158	38680	51778
Ford F6610	52	-	-	27790	31941	42283
Ford F6610 SYNCROSHIFT	59	20882	22277	27790	36205	43590
Ford F6610 4WD	58	25983	27759	34524	44986	55929
Gemiddelde jaarlikse persentasieprysstyging vir alle fabrikate			13,10	12,42	22,50	16,06
Persentasieprysstyging vanaf 1980 tot 1986 vir alle fabrikate			93,15			

Die trekkers is tweewielaandrywing behalwe waar anders vermeld.

BRON: Mead & McGrouther, 1987:4-56

BYLAE 3.5

PRYSINDEKSE VAN WERKTUIE EN BESPROEINGSTOERUSTING

Jaar	Werktuie (i)	Besproeiingstoerusting (ii)
	1975 = 100	
1975	100,0	100,0
1981	201,1	208,3
1982	242,9	234,5
1983	271,8	273,1
1984	299,3	306,2
1985	371,0	359,3
1986	467,6	428,6
Jaarlikse persentasie prysstyging	Werktuie %	Besproeiingstoerusting %
1982	20,79	12,58
1983	11,09	16,46
1984	10,12	12,12
1985	23,96	17,34
1986	26,04	19,29
Gemiddelde persentasie prysstyging oor die tydperk	132,52	105,76

- Ysterplaatploeë, skottelêe, ondergrondbrekers, beitelploeë, skoffels, mielie- en koringplanters, kunsmisstrooiers, mielie- en koringstropers, massahantering-sleepwaens, voetstropers, snymasjiene, balers, hamermeulens, plaagbeheertoerusting, melkmasjienselsels.
- Pompe, dieselenjins, elektriese motors, hooflynstelsels, poliëntileenpype, verskuifbare toerusting.

BRON: Kortbegrip van landboustatistiek: 99

BYLAE 3.6

SPILPUNTGROOTTES EN PRYSE ASOOK JAARLIKSE PERSENTASIESTYGINGS

Tipe spilpunt/jaar van oprigting		1982	1983	1984	1985	1986
	Hektaar-grootte	Koste per hektaar				
Zimmatic-Lindsay	27,62	1850	2000	2400	2400	2600
Zimmatic-Lindsay	61,38	1700	1900	2200	2200	2400
Kimberley spilpunt	32,7	1500	1500	1800	1900	1900
Kimberley spilpunt	58,4	1300	1300	1400	1500	1500
Valley	29,9	1700	1900	2000	2200	2400
Valley	59,9	1400	1600	1700	1900	2000
Jaarlikse persentasie prysstyging			7,94	12,75	5,22	5,79
Gemiddelde persentasie prysstygings oor tydperk		35,45				

BRONNE:

- Vergelykende oorsig: gemeganiseerde besproeiingstelsels:15-20
- Mnr. J. Coetzee, streekverteenwoordiger van *Agrico Masjinerie*
- Mnr. B.C. Henning, bemarkingsbestuurder van *Valley (SA)*
- Mnr. H. Wessels, verteenwoordiger (spilpunte) van *Kimberley Engineering Works*

BYLAE 3.7

DIESEL- EN PETROLPRYSGESKIEDENIS

DIESELPRYS VIR BOERE		93 OKTAAN PETROLPRYS IN KIMBERLEY	
Geldig vanaf	Prys c/l.	Geldig vanaf	Prys c/l.
06/06/81	44,9	05/07/81	62,0
01/03/82	44,9	01/03/82	62,6
01/04/82	48,2	01/04/82	65,6
28/02/83	47,2	01/09/82	66,2
22/08/83	42,8	28/02/83	67,6
01/02/84	42,8	02/08/83	60,6
01/04/84	43,8	01/02/84	60,2
24/01/85	56,04	01/04/84	62,8
02/01/86	67,04	01/07/84	64,5
03/03/86	60,74	24/01/85	89,5
14/04/86	52,64	01/04/85	91,1
		09/09/85	95,6
		11/11/85	101,0
		03/03/86	93,0
		14/04/86	84,0
		01/01/87	83,0

vervolg...

Persentasie prysstyging per jaar:	Diesel	Petrol
1982	7,35	6,77
1983	-11,20	-8,46
1984	2,34	6,44
1985	27,95	87,74
1986	-6,07	-17,82
Gemiddelde persentasie prysstyging oor tydperk:	17,24	33,87

BRONNE:

- Mnr. G. van Rensburg, *Nasionale Energie Raad*
- Mnr. G. Baxter, *BP (SA)*

BYLAE 3.8

PRYSINDEKS VAN INTERMEDIÊRE GOEDERE

Jaar	Kunsmis (i)	Pakmateriaal (ii)	Onderhoud en herstelwerk
1975 = 100			
1975	100,0	100,0	100,0
1981	198,9	195,4	216,6
1982	228,2	216,3	258,5
1983	260,3	232,4	299,1
1984	272,3	248,2	315,6
1985	363,2	263,1	358,5
1986	418,3	340,3	452,7
Jaarlikse persentasie prysstyging	Kunsmis	Pakmateriaal	Onderhoud en herstelwerk
1982	14,73	10,7	19,34
1983	14,07	7,44	15,71
1984	16,61	6,8	5,52
1985	33,38	6,0	13,59
1986	15,17	29,34	26,28

vervolg...

Gemiddelde persentasie prysstyging oor die tydperk:	
Kunsmis	110,31
Pakmateriaal	74,16
Onderhoud en herstelwerk	109

- Ammoniumsulfaat 21%, ureum 46%, stikstof 28%, K.A.N. superfosfaat 8,3%, geammonifiseerde superfosfaat (enkel), kaliumchloried 50%, kaliumsulfaat 40%, mengsels 1:0:1 (47), 2:3:0 (26), 2:3:2 (22) + 1% sink 2:3:1 (22), 0,5 organiese stikstof, 3:2:1 (25)
- Wolsakke, graansakke, kartonne, kassiehout

BRON: Kortbegrip van landboustatistiek: 101

BYLAE 3.9

RENTEKOERSGESKIEDENIS: PRIMA UITLEENKOERSE

Geldig vanaf	Koers %
17/12/81	17,0
10/02/82	18,0
27/02/82	19,0
10/03/82	20,0
01/11/82	19,0
24/11/82	18,0
24/01/83	17,0
24/02/83	16,0
07/03/83	14,0
14/06/83	15,0
24/06/83	16,0
08/08/83	17,0
15/08/83	18,0
24/11/83	19,0
14/12/83	19,5
24/12/83	20,0
24/03/84	21,0
17/07/84	22,0
04/08/84	25,0
24/11/84	23,5
15/12/84	23,0
17/12/84	24,0
08/01/85	25,0

Geldig vanaf	Koers %
08/05/85	24,0
28/05/85	23,0
24/06/85	22,0
10/07/85	21,0
02/09/85	19,5
07/10/85	18,5
04/11/85	17,5
25/11/85	16,5
24/01/86	15,5
12/05/86	14,5
25/08/86	14,0
24/09/86	13,5
30/12/86	12,0

* Die rentekoers is nie noodwendig op alle kliënte van toepassing nie, maar wel vir prima kliënte

BRON: Trustbank tariefgids: 1-43; 1-44

BYLAE 3.10

WISSELKOERS VAN DIE RAND

Gemiddeld vir:	VSA dollar	Duitse mark	Japanse jen	Britse pond	Switserse frank	Franse frank	Gewegde gemiddelde
Indeks: 1979 = 100							
1981	87,75	38,84	0,397	176,55	44,84	16,15	106,2
1982	108,59	44,74	0,436	189,42	53,52	16,56	92,8
1983	111,41	43,68	0,469	168,91	53,09	14,67	96,8
1984	147,57	51,59	0,619	195,20	62,48	16,81	81,1
1985	222,78	77,08	0,951	291,18	92,61	25,25	57,3
1986 (Aug.)	259,40	125,66	1,688	385,51	155,98	38,57	-

BRONNE:

- Suid-Afrikaanse Reserwebank: 5-81
- Volkskas, 1987

BYLAE 3.11

KORINGVERKOOPPRYSE

BEMARKINGSJAAR	VERKOOPPRYSE RAND/TON			
	Super A	A1	B1	Totaal
1981/82	248,03	246,67	239,43	734,13
1982/83	281,39	280,03	271,78	833,20
1983/84	281,74	280,38	272,13	834,25
1984/85	304,36	303,00	294,03	901,39
1985/86	330,51	329,15	319,40	979,06
1986/87	366,21	364,85	354,05	1 085,11
Jaarlikse persentasie prysstyging:	Super A	A1	B1	
1981/82	13,45	13,52	13,51	
1982/83	0,12	0,12	0,13	
1983/84	8,03	8,07	8,05	
1984/85	8,59	8,63	8,63	
1985/86	10,80	10,85	10,85	
Jaarlikse persentasie prysstyging van die gesamentlike koringklasse				
1981/82	13,49			
1982/83	0,13			
1983/84	8,05			
1984/85	8,62			
1985/86	10,83			
Gemiddelde persentasie prysstyging van die gesamentlike koringklasse oor die tydperk	47,81			

BRON: Kortbegrip van landboustatistiek: 11

BYLAE 3.12

MIELIEVERKOOPPRYSE

BEMARKINGSJAAR	VERKOOPPRYSE RAND/TON (i)			
	Klein hoeveelhede (ii)		Groot hoeveelhede (ii)	
	Wit	Geel	Wit	Geel
1981/82	142,20	142,05	134,15	134,00
1982/83	164,60	164,60	155,30	155,30
1983/84	180,25	180,25	170,05	170,05
1984/85	237,95	233,80	224,50	220,50
1985/86	261,40	257,20	246,60	242,65
1986/87	315,68	286,76	308,89	285,27
Jaarlikse persentasie prysstyging:	Wit (klein hoeveelheid)	Geel (klein hoeveelheid)	Wit	Geel
1981/82	15,75	15,87	15,77	15,90
1982/83	9,51	9,51	9,50	9,50
1983/84	32,01	29,71	32,92	29,67
1984/85	9,86	10,01	9,84	10,05
1985/86	20,77	11,49	25,26	17,56
Gemiddelde persentasie prysstyging oor die tydperk	Wit (gesamentlik)	Geel (gesamentlik)		
	126,01	107,22		

- Klein hoeveelhede:
 - ▣ Vanaf 1979/80 1 ton en meer, maar minder as 36 ton
 - ▣ Vanaf 1982/83 1 ton en meer, maar minder as 38 ton
- Groot hoeveelhede:
 - ▣ Vanaf 1979/80 216 ton en meer
 - ▣ Vanaf 1982/83 190 ton en meer

BRON: Kortbegrip van landboustatistiek: 8

BYLAE 4.1

WERKSPROGRAM EN BRUTO WINSMARGE BEGROTING

Period	Actual/Budget				
Enterprises	Total	Qty	Unit	R	R
Hectares	Qty	/ha	Price (R)	Total	Per Ha
Main Products					
Sales					
transfers out					
valuation change					
private consumption					
TOTAL MAIN PRODUCTS DISPOSAL					
By-product					
Sales					
transfers out					
valuation change					
private consumption					
TOTAL BY-PRODUCT DISPOSAL					
Other					
ENTERPRISE OUTPUT					
Fertiliser:					
type 1					
type 2					
Seed					
Sprays:					
type 1					
type 2					
Other					
.....					
.....					
.....					
VARIABLE COSTS					
GROSS MARGIN					

CHECK: - all adjustments made or debtors and creditors
 - adjustments made for valuation changes of both output and cost items.

	Item		Item		Item		Item	
	Qty	R	Qty	R	Qty	R	Qty	R
Closing Stocks (Opening Stock)								
Valuation Change								

BYLAE 4.2

WERKSPROGRAM VIR BOERDERYBEPLANNING

Enterprises	Total	Dairy Cows	Dairy Followers	Forage Cost	Grazing Livestock	Wheat	Barley	Potatoes	Total	Dairy Cows	Wheat	Barley	Potatoes
Acres	374			180	(Less foragecost)	80	94	20	374	180	80	94	20
Livestock Numbers		110	70							130			
Output													
Livestock valuation changes	1 620	4 200	(-2 580)	-	1 620	-	-	-	-	-	-	-	-
Livestock sales & deficiency payments	2 830	1 790	1 040	-	2 830	-	-	-	2 670	2 670	-	-	-
Livestock transfer out	2 200	-	2 200	-	2 200	-	-	-	-	-	-	-	-
Products sales and deficiency payments	24 202	14 604	-	-	14 604	3 520	3 478	2 600	27 538	17 940	3 520	3 478	2 600
Closing crop valuation	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Other allocated subsidies	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Produce to house and men	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Total	30 852	20 594	660	-	21 254	3 520	3 478	2 600	30 208	20 610	3 520	3 478	2 600
Less livestock purchases	4 100	4 100	-	-	4 100	-	-	-	3 000	3 000	-	-	-
Less livestock transfers in	2 200	2 200	-	-	2 200	-	-	-	-	-	-	-	-
Enterprise Output	24 552	14 294	660	-	14 954	3 520	3 478	2 600	27 208	17 610	3 520	3 478	2 600
Variable costs													
Homegrown cereals and pulses	445	429	16	-	445	-	-	-	520	520	-	-	-
Purchased concentrates	2 651	2 651	-	-	2 651	-	-	-	3 250	3 250	-	-	-
Other purchased foodstuffs	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Seeds (purchased and homegrown)	1 172	-	-	170	170	320	282	400	1 172	170	320	282	400
Fertilisers	2 312	-	-	1 470	1 470	320	282	240	2 312	1 470	320	282	240
Crop sprays	234	-	-	-	-	80	94	60	234	-	80	94	60
Vet. and medicines	220	220	-	-	220	-	-	-	260	260	-	-	-
A.I. and N.M.R. fees	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Haulage	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Contract work	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Casual labour	200	-	-	-	-	-	-	200	200	-	-	-	200
Miscellaneous	540	440	-	-	440	-	-	100	620	520	-	-	100
TOTAL VARIABLE COST	7 774	3 740	16	1 640	5 396	720	658	1 000	8 568	6 190	720	658	1 000

(vervolg...)

Enterprises	Total	Dairy Cows	Dairy Followers	Forage Cost	Grazing Livestock	Wheat	Barley	Potatoes	Total	Dairy Cows	Wheat	Barley	Potatoes
Enterprise Gross Margin	16 778	(10 554)	(644)	-	9 558	2 800	2 820	1 600	18 640	11 420	2 800	2 820	1 600
Miscellaneous income	300								300				
Total Gross Margin	17 078								18 940				
Fixed Costs													
Labour - Regular (inc. est. farmer and wife)	4 270								4 270				
- Casual	-								-				
Contract work	-								-				
Equipment depreciation	1 400								1 400				
Equipment repairs	1 200								1 200				
Fuel and power	1 000								1 000				
Rent and rates	2 326								2 326				
Other repairs	500								500				
Miscellaneous	420								420				
Total Fixed Cost	11 116								11 116				
Management and Investment Income	5 962								7 824				
Add est. for farmer and wife's labour	500								500				
Net Farm Income	6 462								8 324				

BRON: Kerr, 1968:73

BYLAE 4.3

STAAT VAN UITSTAANDE SKULDE: 1.7.80 TOT 30.6.81

	JULIE	AUGUSTUS	SEPTEMBER	OKTOBER	NOVEMBER	DESEMBER	JANUARIE	FEBRUARIE	MAART	APRIL	MEI	JUNIE
<u>KORTTERMYNSKULD</u>												
Bemesting												
Brandstof												
Veevoer												
Masjinerie												
Maanduitgawes												
Uitstaande Diverse												
in Delging												
Saldo												
Plus O/R												
Totaal uitstaande												
Korttermyn C												
<u>MEDIUMTERMYN</u>												
Masjinerie												
Vaste verbeterings												
Maandtotaal												
Min delging												
Totaal uitstaande D												
<u>LANGTERMYN</u>												
Bankverband												
Min delging												
Uitstaande E												
<u>GROOTTOTAAL</u>												
<u>UITSTAANDE</u>												
Skuld C + D + E												

Period	April May June	July Aug Sept	Oct Nov Dec	Jan Feb March	April May June	July Aug Sept	Oct Nov Dec	Jan Feb March	April May June	July Aug Sept	Oct Nov Dec	Jan Feb March
Receipts												
Livestock sales	1 280	500	620	430	250	850	1 250	320	250	850	1 250	320
Livestock deficiency payments												
Livestock products	2 450	2 905	4 484	4 765	4 200	3 855	4 850	5 035	4 200	3 855	4 850	5 035
Cereal crops	-	-	2 240	4 150	-	-	2 240	4 150	-	-	2 240	4 150
Cereal deficiency payments	-	53	329	-	-	53	329	-	-	53	329	-
Cash root crops	783	-	800	1 017	783	-	800	1 017	783	-	800	1 017
Other crops	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Fertiliser subsidies	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Other grants and subsidies	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sales of equipment	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Miscellaneous income	-	250	-	50	-	250	-	50	-	250	-	50
Total Receipts	4 513	3 708	8 473	10 412	5 233	5 008	9 469	10 572	5 233	5 008	9 469	10 572
Variable Cost												
Livestock purchases	300	1 800	2 000	-	-	1 000	2 000	-	-	1 000	2 000	-
Purchased concentrates	580	325	725	1 240	720	390	1 054	1 380	720	390		
Other purchased foodstuffs	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Seeds	600	-	100	472	600	-	100	472	600	-	100	472
Fertiliser	300	200	400	1 412	300	200	400	1 412	300	200	400	1 412
Crop sprays	234	-	-	-	234	-	-	-	234	-	-	-
Vet. and medicine	40	70	60	50	70	54	66	70	70	54	66	70
A.I. and N.M.R. fees	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Haulage	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Contract work	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Casual labour	-	-	170	30	-	-	170	30	-	-	170	30
Miscellaneous	149	135	152	104	169	153	174	124	169	153	174	124
Total Variable Cost	2 203	2 530	3 607	3 308	2 093	1 797	3 964	3 488	2 093	1 797	3 964	3 488

(vervolg ...)

Period	April May June	July Aug Sept	Oct Nov Dec	Jan Feb March	April May June	July Aug Sept	Oct Nov Dec	Jan Feb March	April May June	July Aug Sept	Oct Nov Dec	Jan Feb March
Fixed Cost												
Regular labour	870	960	1 130	810	870	960	1 130	810	870	960	1 130	810
Casual labour	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Contract work	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Equipment repairs	300	300	300	300	300	300	300	300	300	300	300	300
Fuel and power	305	195	285	215	305	195	285	215	305	195	285	215
Rent and rates	28	-	28	-	28	-	28	-	28	-	28	-
Other repairs	120	130	120	130	120	130	120	130	120	130	120	130
Miscellaneous	100	110	110	100	100	110	110	100	100	110	110	100
Equipment purchases	-	-	-	200	600	-	-	899	600	-	-	899
Other capital expenditure	300	2 700	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Personal drawings	375	375	375	375	375	375	375	375	375	375	375	375
Income Tax	-	790	-	790	-	725	-	725	-	1 075	-	1 075
Bank interest	250	-	310	-	260	-	220	-	120	-	90	-
Loan interest and repayment	561	561	561	562	561	561	561	562	561	561	561	562
Total Fixed Cost	3 209	6 121	3 219	3 482	3 519	3 356	3 129	4 116	3 379	3 706	2 999	4 466
Total Costs	5 412	8 651	6 826	6 790	5 612	5 153	7 093	7 604	5 472	5 503	6 963	7 954
Surplus or Deficit	(-)899	(-)4 943	(+)1 647	(+)3 622	(-)379	(-)145	(+)2 376	(+)2 968	(-)239	(-)495	(+)2 506	(+)2 618
Accumulated Balance	(-)7 102	(-)12 045	(-)10 398	(-)6 776	(-)7 155	(-)7 300	(-)4 924	(-)1 956	(-)2 195	(-)2 690	(-)184	(+)2 434
Balance b/f (-) 6 203												

Bron: Kerr, 1968:27

BYLAE 4.5

KONTANTVLOEIBEGROTING 1.7.80 TOT 30.6.81

	TOTAAL	JULIE	AUG	SEPT	OKT	NOV	DES	JAN	FEB	MAART	APRIL	MEI	JUNIE
<u>KONTANTVLOEI IN</u>													
Korting	53 500	-	-	-	-	-	-	-	10 000	30 000	13 500	-	-
Diverse inkomste	2 250	150	150	200	200	200	200	200	200	200	200	200	150
Veeverkope	5 000	-	-	-	-	3 000	-	-	2 000	-	-	-	-
KONTANTVLOEI IN: A	60 750	150	150	200	200	3 200	200	200	12 200	30 200	13 700	200	150
<u>KONTANTVLOEI UIT</u>													
Kunsmis	3 550	-	2 280	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1 270
Plaagbeheer	2 170	-	-	-	2 170	-	-	-	-	-	-	-	-
Diesel	1 650	550	-	-	550	-	-	550	-	-	-	-	-
Onderdele en herstel	2 270	250	250	250	250	-	250	250	250	-	-	-	270
Lone	9 860	700	700	700	700	700	700	1 430	1 430	700	700	700	700
Trekkerpaalement	2 800	-	-	-	-	-	-	-	-	2 800	-	-	-
Lewenskoste	2 230	180	180	180	180	180	250	180	180	180	180	180	180
Rente en delging	10 000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10 000	-	-
Inkomstebelasting	3 000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3 000	-
KONTANTVLOEI UIT: D	37 530	1 680	3 410	1 130	3 850	1 130	1 200	2 410	1 860	3 680	10 880	3 880	2 420
Netto Kontantvloei (A - B)	23 220	-1 530	-3 260	-930	-3 650	2 070	-1 000	-2 210	10 340	26 520	2 820	-3 600	- 2 270
Plus Beginsaldo	4 500	4 500	2 970	-290	-1 220	-4 870	-2 800	-3 800	-6 010	4 330	30 850	33 670	29 990
EINDSALDO	27 720	2 970	-290	1 220	-4 871	-2 800	-3 800	-6 010	4 330	30 850	33 670	29 990	27 720

BRON: TrustBank, 1986:58

BYLAE 4.6 Verkoopsbegroting en aankoopsbegroting

Verkoopsbegroting	Begroot tot 28/2/83 (R)	Begroot tot 29/2/84 (R)	Begroot tot 28/2/85 (R)
Maart			
April			
Mei			
Junie			
Julie			
Augustus			
September			
Oktober			
November			
Desember			
Januarie			
Februarie			
Aankoopbegroting	Begroot tot 28/2/83 (R)	Begroot tot 29/2/84 (R)	Begroot tot 28/2/85 (R)
Maart			
April			
Mei			
Junie			
Julie			
Augustus			
September			
Oktober			
November			
Desember			
Januarie			
Februarie			

BRON: Spesiale vergunning van Midland Bestuurs- en Ontwikkelingsdienste BK, Kimberley

BYLAE 4.7

KOSTEBEGROTING: 19 ..

Kostebegroting	Vorige jaar	Begroting	Werklik	Afwyking	Persentasie
Advertensie en reklame					
Rente: Bank					
Verbande					
Direkteurslenings					
Ander					
Bankkoste					
Huur: Geboue					
Toerusting					
Water en ligte					
Versekering					
Onderhoud: Geboue					
Toerusting					
Waardevermindering: Toerusting					
Personeelvergoeding: Personeelsalarisse					
Tydlike personeel					
Eienaarsvergoeding					
Direkteursfooie					
Lone - tydelik					
- permanent					
Registrasiegelde					
Ouditvergoeding					
Sekretariële fooie					
Mediese skema bydrae					

Kostebegroting	Vorige jaar	Begroting	Werklik	Afwyking	Persentasie
Bonusse					
Werkloosheidsversekering					
Pensioenfondsbydrae					
Kommissie op verkope					
Afleweringkoste					
Huur van voertuie					
Herstelwerk en onderhoud van voertuie					
Waardevermindering: Voertuie					
Brandstof					
Handelslisensies					
Plaaslike belasting					
Oninvorderbare skuld					
Invorderings en regskoste					
Ledegeld					
Posgeld					
Telefoon					
Skryfbehoeftes en drukwerk					
Verpakkingsmateriaal					
Reis- en verblyfkoste					
Verversings en onthaalkoste					
Beskermende klere					
Donasies					
Diverse					
TOTALE BEDRYFSKOSTE					

BRON: Moolman & Badenhorst, 1984:79.

BYLAE 4.8

GROSS MARGIN SUMMARY

Average number of cows	50			
Number of calves reared	48			
Forage acres per cow and calf	2.0			
Concentrates fed per cow (including that fed to calf)	cwt 5.7			
Concentrates fed per animal sold	cwt -			
DETAILS	TOTAL		SUCKER COWS	FATTENING AND STORE CATTLE
	NO.	R	PER COW R	PER ANIMAL SOLD R
Valuation changes (+) or (-)	-	(-)120	(-) 2.4	-
Sales (including D.Ps.)	48	2 502	50.0	-
Cull cows	8	355	7.1	-
Subsidies (calf subsidy, etc.)		438	8.8	-
Total		3 175	63.5	-
Less purchases	10	676	13.5	-
Gross Output		2 499	50.0	-
Variable Cost	cwt			
Homegrown concentrates	250	263	5.3	-
Purchased concentrates	37	74	1.5	-
Other purchased foods		55	1.1	-
Vet. and medicines		52	1.0	-
Haulage		10	0.2	-
Miscellaneous		153	3.1	-
Total Variable Costs		607	12.2	-
Gross Margin (forage costs not deducted)		1 892	37.8	-
Forage Costs		301	6.0	-
Gross Margin (forage costs deducted)		1 591	31.8	-
Gross Margin per Forage Acre		15.9		

BYLAE 4.9

VOORBEELD VAN 'N OPGESOMDE BALANSSTAAT

BALANSSTAAT VAN 'N BOER SOOS OP 28 FEBRUARIE 1987			
LASTE	R	BATES	R
Bedryfslaste (bv. oortrokke rekening en paaimente)	20 000	Bedrysbates (bv. kontant en bemarkbare vee)	40 000
Mediumtermynlaste (bv. veeankope en huurkope)	70 000	Losgoedbates (bv. werktuie en ander vee)	120 000
Langtermynlaste (bv. verbandskulde)	200 000	Vaste bates (bv. grond en verbeterings)	500 000
Totale skuld	290 000		
Netto waarde	370 000		
	660 000		660 000

BRON: Marais & Van Wyk, *Die Boer*, Mei 1987:16.

(vervolg...)

TRADING ACCOUNT FOR YEAR ENDING 31 MARCH, 1982			
PURCHASES AND EXPENSES	R	SALES AND RECEIPTS	R
Seed	4 072	Wheat	16 250
Fertilizers	4 478	Barley	9 040
Sprays	2 185	Potatoes	6 621
Feeding-stuffs	13 800		31 911
Cattle	1 430		
Pigs	1 600		
Labour	9 965	Milk	20 200
Fuel and oil	2 106	Calves	1 100
Repairs and small tools	2 250	Cows	343
Rent	6 800		21 643
Overheads	18 000	Fat pigs	6 040
Combine harvester	18 000	Grazing let	126
	69 649		59 720
Opening valuation	41 000	Closing valuation	61 347
	110 649		
Net profit	10 418		
	121 067		121 067

BRON: Sturrock, 1982:23.

BYLAE 4.10

VLOEI VAN FONDSESTAAT VIR MAART 86 TOT FEBRUARIE 87

Item	Maart	April	Feb. totaal
Kontantbalans (begin)	0	+ 38 000	
Kontantinkomste (bv. oeslewerings)	150 000	0	
Minus bedryfsuitgawes (bv. saad, kunsmis en lone)	70 000	60 000	
Minus kapitaalluitgawes (bv. melkstalgebou)	30 000	6 000	
Minus skuld betaal (huurkoop en verbandpaaieimente)	20 000	20 000	
Minus nie-boerderyuitgawes (gesinsuitgawes)	2 000	2 000	
= kontant + surplus/tekord	+ 28 000	-50 000	
+ nuwe lenings (bv. oortrokke fasiliteit gereël)	10 000	60 000	
= kontantbalans (eind)	+ 38 000	+ 10 000	

BRON: Marais & Van Wyk, 1987:17.

BYLAE 4.11

MANAGEMENT SUMMARY

Year		62 - 63	63 - 64	64 - 65	65 - 66	65 - 66	66 - 67	TARGET
Actual or Budget		A	A	A	A	B	B	B
Total Farm Acreage		379	379	379	379	379	379	379
Waste and Building		5	5	5	5	5	5	5
Arable:								
Wheat		80	80	81	1 183	80	80	80
Barley		70	80	76	64	94	94	94
Oats		10	-	-	-	-	-	-
Potatoes		-	-	10	20	20	20	20
Sugar Beet		-	-	-	-	-	-	-
Other		-	-	-	-	-	-	-
Total Arable		160	160	167	2 023	194	194	194
Forage:								
Grass		-	-	-	-	-	-	-
Other		-	-	-	-	-	-	-
Total Forage		214	214	207	1 713	180	180	180
Livestock:								
Dairy cows		60	73	73	79	80	110	130
Other dairy cattle		51	71	54	51	40	-	-
Beef cows		-	-	-	-	-	-	-
Other beef cattle		-	-	-	-	-	-	-
Ewes		154	123	51	-	-	-	-
Other sheep		-	-	-	-	-	-	-
Sows		-	-	-	-	-	-	-
Other pigs		-	-	-	-	-	-	-
Poultry		3 000	2 800	-	-	-	-	-
Stocking Rate Acres/ L.U		1.9	1.8	1.9	1.6	1.8	1.6	1.4
Yield per cow, gals		760	775	780	857	850	820	850

(vervolg ...)

Year Actual or Budget		62 - 63 A	63 - 64 A	64 - 65 A	65 - 66 A	65 - 66 B	66 - 67 B	TARGET B
Gross Margin	per enterprise acre	<u>R</u>	<u>R</u>	<u>R</u>	<u>R</u>	<u>R</u>	<u>R</u>	<u>R</u>
		22.7	29.4	38.0	28.6	38.0	35.0	35.0
		25.3	31.2	32.3	34.0	32.0	30.0	30.0
		10.0	-	-	-	-	-	-
		-	-	72.7	89.7	70.0	80.0	80.0
		-	-	-	-	-	-	-
		-	-	-	-	-	-	-
All crops		23.1	30.7	37.3	36.4	38.4	37.2	37.2
Grazing livestock (forage costs deducted)		20.3	27.6	30.2	43.0	46.9	53.1	63.4
Pigs	total	-	-	-	-	-	-	-
Poultry		559	535	-	-	-	-	-
Other non-grazing livestock		-	-	-	-	-	-	-
Miscellaneous income		1 283	300	597	343	300	300	300
Total Gross Margin		26.5	31.6	35.1	39.7	42.7	45.1	50.0
Fixed Costs:	per farm acre							
Labour - Regular		8.8	8.1	10.4	10.5	10.3	11.3	11.3
Contract work		-	0.1	-	-	-	-	-
Equipment depreciation		2.7	3.6	3.1	3.1	3.2	3.7	3.7
Equipment repairs		1.9	2.5	2.9	1.7	2.9	3.2	3.2
Fuel and power		2.1	1.8	2.1	1.7	2.4	2.6	2.6
Rent and rates		4.9	5.0	4.9	5.4	4.9	6.1	6.1
Other repairs		1.6	1.1	1.3	0.2	1.3	1.3	1.3
Miscellaneous		1.3	1.2	1.1	0.6	1.1	1.1	1.1
Total Fixed Costs		23.3	23.4	25.8	23.2	26.1	29.3	29.3
M & I Income		3.2	8.2	9.3	16.5	16.6	15.8	20.7
Net Farm Income		4.5	9.5	10.6	18.5	17.9	17.1	22.0
Total Net Farm Income		1 706	3 604	4 011	7 010	6 808	6 462	8 324

BYLAE 4.12

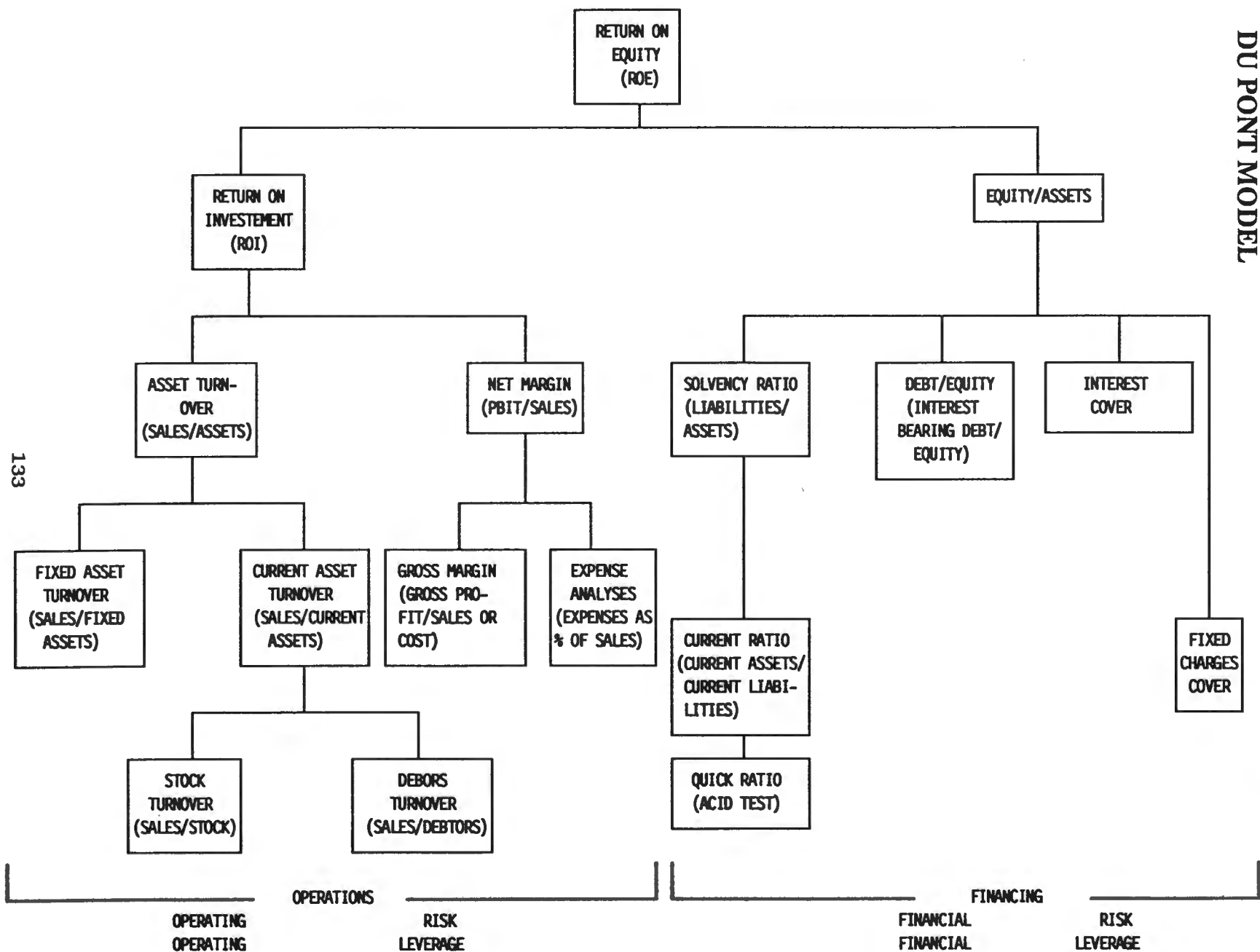
DIE BEPERKINGS VAN REKENINGKUNDIGE VERHOUDINGS

- Finansiële ontleding is simptomaties - bring vrae na vore wat beantwoord moet word - bied egter selde antwoorde op hierdie vrae.
- Verhoudings word die beste saam met of as ondersteuning van ander inligting gebruik.
- Die openbaarmaking van rekeningkundige beleid en die nakoming van rekeningkundige standarde deur die aantoon van entiteite wat daartoe aanleiding gee dat finansiële jaarstate meer vergelykbaar is, wat op sy beurt die kwaliteit van die verhoudings verhoog.
- Die berekening van 'n verhouding is eenvoudig terwyl die interpretasie kundigheid vereis.
- Baie verhoudings is op sigself niksseggend, maar in 'n sekere pakket van verhouding kan dit betekenisvol wees.
- In enige inflasionistiese ekonomie is dit wesenlik dat aansuiwerings vir die verandering in die waarde van geld gemaak word.
- Finansiële verhoudings en syfers kan misleidend of niksseggend wees tensy dit met 'n standaard of 'n vorige periode se verhouding of soortgelyke entiteite se verhoudings vergelyk word.
- Misleidende aanbiedinge van finansiële jaarstate moet dikwels met aansuiwerings reggestel word.
- Die balansstaat gee die toestand van 'n entiteit op 'n enkele datum weer sodat die werklike konjuktuur en neigings nie bekend is nie. 'n Goeie afleiding is dat die toestand van entiteit soos weerspieël op die balansstaat normaalweg die beste en optimistiese beeld van die entiteit skets.
- Ten laaste veronderstel 'n ontleding en interpretasie kennis en begrip van die rekeningkundige milieu.

BRON: Gouws, 1984:2,3

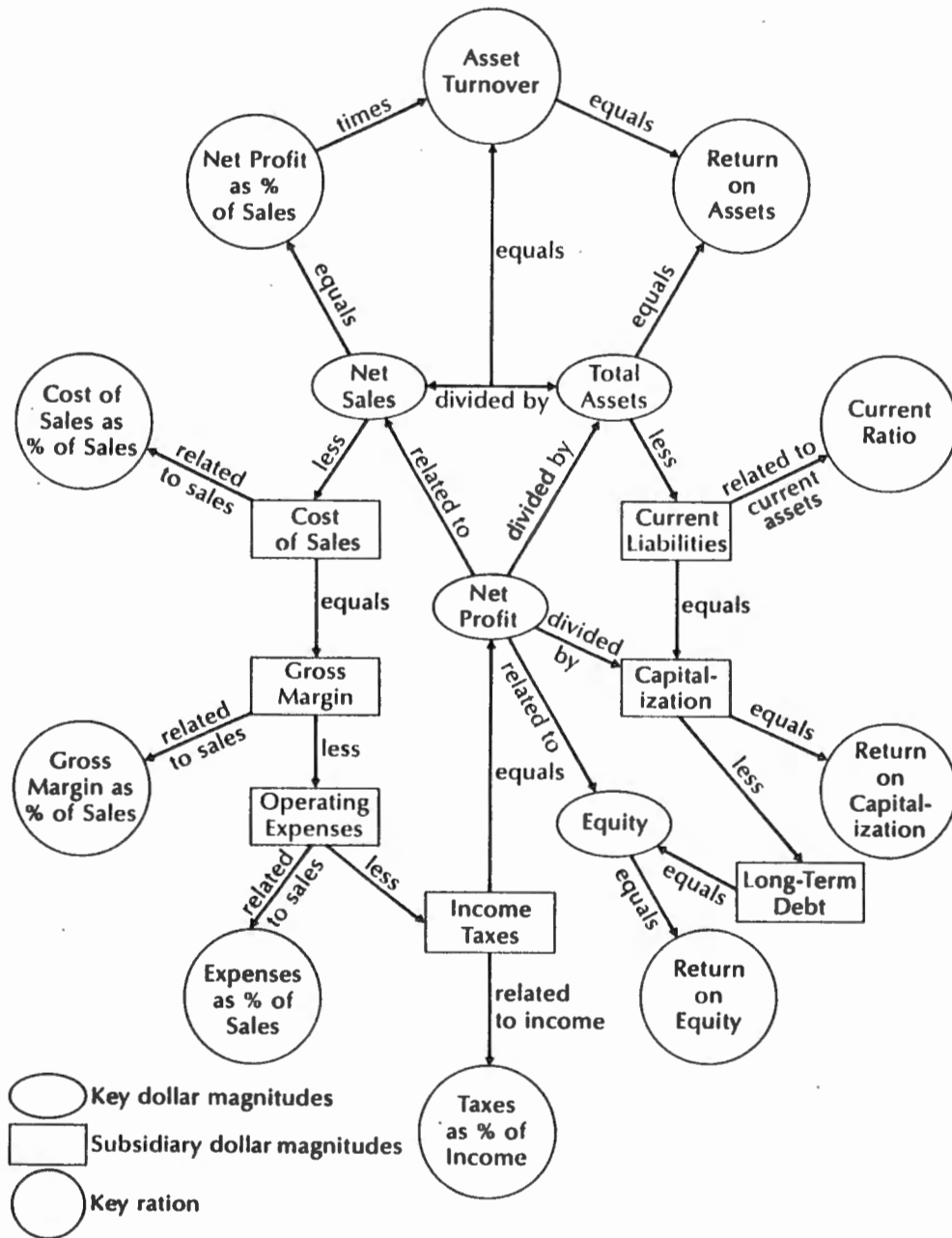
BYLAE 4.13

ANALYSIS AND INTERPRETATION OF FINANCIAL STATEMENTS DU PONT MODEL

BYLAE 4.14

SLEUTELVERHOUDINGS AS 'N SISTEEM

BRON: Schöllhammer & Kuriloff, 1979:355

BYLAE 5.1

WERKING VAN DIE COMBUD (BEDRYFSTAKBEGROTINGS) VAN DIE DEPARTEMENT LANDBOU-ONTWIKKELING: DIREKTORAAT LANDBOU-EKONOMIE

- **DOEL EN AANWENDINGSMOONTLIKHEDE**

- ✘ Inkomste- en kosteramings word opgestel as 'n korttermynbeplanningsmiddel. Om vir die medium- of langtermyn te beplan, kom daar verskeie vaste koste ter sprake wat nie in hierdie ramings genoem word nie.
- ✘ Die volgende uitgangspunte is by die opstel van hierdie ramings gebruik: “Opbrengs is die langtermyn realisties bereikbare opbrengs onder normale klimaatsomstandighede en aanvaarde bestuurspraktyke.” Die insette en bewerkings wat gebruik word, is ter bereiking van hierdie opbrengs.

- **OPSTELPROSEDURES**

- ✘ Dit word nagestreef om die betrokke begroting verteenwoordigend van 'n spesifieke geografiese area te maak.
- ✘ Deur middel van die landbouvoorligter (of ander tegniese kundiges wat kontak met boere het) word tussen vier en tien boere vir 'n groepbesprekingsessie bymekaar gekry. Daar word gepoog om boere wat aanvaarbare bestuurspraktyke suksesvol volg te gebruik vir die groepbesprekings.
- ✘ Nadat die groeplede besluit het watter opbrengs gebruik gaan word, word van die veronderstelling uitgegaan dat alle insette en aktiwiteite daarop gerig is om hierdie opbrengs te behaal. Konsensus moet deurgaans deur die groeplede oor bogenoemde besluite bereik word.

- **VERDUIDELIKENDE NOTAS**

- ✘ Die gebruik van “Rente op bedryfskapitaal” is gegrond op die aanname dat van produksieleningen gebruik gemaak word. Dit word aanvaar dat die inset aangekoop is in die maand waarin dit gebruik word. Saamgestelde rente word maandeliks bereken. Voorts word aanvaar dat die produksielening een maal per jaar gedelg word. (Oesmaand of kapitaalmaand by vestiging.) Indien daar nie van produk-

sielenings gebruik gemaak word nie, kan hierdie bedrag by die bruto marge getel word.

- ✘ Die gebruik van handelsmerke in begrotings is bloot vir inligting aangesien dit slegs deur die Direktoraat gebruik word om jaarlikse prysaanpassings te vergemaklik. Die Departement onderskryf of bevorder nie enige van hierdie produkte nie. Die tipe chemiese middel en gebruikswyse daarvan moet volgens vervaardigerinstruksies en in oorleg met kundiges bepaal word.
- ✘ Alhoewel voorsorg getref is ten einde die korrektheid van hierdie ramings te verseker, aanvaar die Departement nie verantwoordelikheid vir enige moontlike foutiewe inligting in hierdie bundel nie. Kundiges moet geraadpleeg word.

● AARD VAN UITDRUKKE

Die volgende uitvoer word verskaf:

✘ Bruto marge

Hierdie uitdruk verskaf alle inkomste, heffings en koste wat direk vir hierdie vertakking geld. Vir gewasse word alle bruto marges per een hektaar uitgedruk asook 'n logiese eenheid (byvoorbeeld per ton) vir daardie vertakking. Inkomste, heffings en insette word hier gelys. Masjinerie, implementtoerusting en arbeidskoste word as totale weergegee.

Indien verdere inligting oor spesifieke begrotings verlang word, kan die volgende uitdrukke van die Direktoraat se streekkantore verkry word:

- ✘ **Transaksievloeiopsomming:** Dit gee 'n maandelikse opsomming van koste wat aangegaan is gedurende die hele produksieseisoen.
- ✘ **Masjineriekoste:**
 - » 'n opsomming van veranderlike koste op 'n maandelikse aktiwiteitsgrondslag,
 - » 'n opsomming van vaste en veranderlike koste vir elke masjien en implement (vaste koste net vir inligting).
- ✘ **Brandstofopsomming:** Hierdie is 'n volledige maandelikse opsomming van die brandstofbenodigdhede per masjien of implement.
- ✘ **Paramatriese uitvoer:** Hierdie uitvoer gee die bruto marge onder wisselende opbrengshoeveelhede (sonder verandering in insette) asook wisselende pryse vir

daardie vertakking. Die volgende afwykings word vir beide pryse en hoeveelhede bereken: 15%; -7,5%; 0%; +7,5%; +15%

● TERMINOLOGIE

- ✧ **Bruto inkomste:** Aangesien hierdie inkomste- en kosteramings is, word daar nie van bruto produksiewaarde gebruik gemaak nie, maar slegs van werklike inkomste.
- ✧ **Toegedeelde koste:** By hierdie koste word die volgende koste in ag geneem:
 - » Direkte toedeelbare koste - dit is koste wat deur eenvoudige rekordhouding bepaal kan word byvoorbeeld kunsmistoewysing, tydelike arbeid of kontrakwerk.
 - » Nie-direkte toedeelbare koste - dit is koste wat slegs met detail rekordhouding bepaal kan word byvoorbeeld brandstofverbruik van trekkers.
 - » Vaste koste: gereelde arbeid - alhoewel 'n vaste koste, word dit vir die doeleindes van hierdie begrotings verskaf.
- ✧ **Bruto marge:** Normaalweg beteken “bruto marge” die verskil tussen bruto produksiewaarde en direkte toedeelbare veranderlike koste. Aangesien hierdie ramings korttermynbeplanningshulpmiddels is en nie-direkte toedeelbare koste bereken kan word, is “bruto marge” hierdie verskil tussen bruto inkomste en toegedeelde koste.

BYLAE 5.2

PRYSE VAN WATERREG VIR BESPOEIINGSGROND LANGS DIE ORANJERIVIER

Grootte van besproeiingsgrond	Jaar van kennisgewing		
	R	R	R
	1980	1983	1985
Eerste 60 ha	400/ha	460/ha	550/ha
Van 60 ha tot 120 ha	400/ha	460/ha	550/ha
Van 120 ha tot 180 ha	500/ha	575/ha	690/ha
Van 180 ha tot 240 ha	600/ha	690/ha	830/ha
Van 240 ha tot 300 ha	-	805/ha	-
Van 300 ha tot 360 ha	-	920/ha	-
Persentasieprysstyging per interval		15,0	19,91
Gemiddelde persentasie prysstyging oor tydperk	37,89		

BRON: Departement Landbou en Watervoorsiening, 1981

Departement Landbou en Watervoorsiening, 1983

Departement Landbou en Watervoorsiening, 1985

BYLAE 5.3

TOEDEELBARE PRODUKSIEKOSTE EN GEMIDDELDE VERKOOPPRYS VIR KORING ONDER SPILPUNTESPREEIING TE DOUGLAS VIR 1983/84

	Eenheid	Prys/ koste- eenheid	Hoeveel- heid	Inkomste/ koste	Bydrae tot totale koste (%)
1. Bruto inkomste					
Koring	Ton	276,00	5 ton/ha	1380,00	-
Heffingsgelde betaal				-	-
Totale inkomste voor produksiekoste				1380,00	-
2. Toedeelbare koste					
Koringsaad	Sak	26,60	2	53,20	7,00
Kunsmis	Ton	229,68	1	229,68	30,22
Onkruidodder	Liter	7,30	2	14,60	1,92
Landboukalk	Ton	16,00	1	16,00	2,10
Haelversekering	Hektaar	82,80	1	82,80	10,89
Herstelkoste en brandstof:					
Masjinerie	hektaar	-	-	22,60	2,90
Implemente	hektaar	-	-	4,70	0,62
Toerusting	hektaar	-	-	0,02	0,01
Elektriese koste	mm	0,1904	849,96	161,85	21,29
Herstel:					
Besproeiingstoerusting	mm	0,0254	849,96	21,58	2,84
Implemente	uur	0,650	4,308	2,80	0,57
Besproeiing	uur	0,600	2,778	1,67	0,22

	Eenheid	Prys/ koste- eenheid	Hoeveel- heid	Inkomste/ koste	Bydrae tot totale koste (%)
Rente produksielening	rand	0,200	283,59	56,72	7,46
Totale voor-oes koste per hektaar				675,11	88,82
Koste per ton				135,02	
Oeskoste: kontrakteur	hektaar	85,000	1,00	85,00	11,18
Oeskoste per ton				17,00	
Totale koste per hektaar				760,11	100
Totale koste per ton				152,02	
3. Bruto marge per hektaar				619,89	
Bruto marge per ton				123,98	

BRON: Direktoraat Landbouproduksie-ekonomie, 1984.

BYLAE 5.4

TOEDEELBARE PRODUKSIEKOSTE EN GEMIDDELDE VERKOOPPRYS VIR KORING ONDER SPILPUNTBESPROEING TE VAN DER KLOOF VIR 1983/84

	Eenheid	Prys/ koste- eenheid	Hoeveel- heid	Inkomste/ koste	Bydrae % tot totale koste
1. Bruto inkomste					
Koring	Ton	276,00	4,4 ton/ha	1214,40	-
Heffingsgelde betaal				-	-
Totale inkomste voor produksiekoste				1214,40	-
2. Toedeelbare koste					
Koringsaad	kg	0,600	79,500	47,70	6,3
Kunsmis	ton	319,46	0,833	171,28	22,87
Waterbelasting	eenheid	14,00	1,000	14,00	1,87
Vervoer	eenheid	9,00	1,000	9,00	1,20
Haelversekering	eenheid	1347,50	0,400	53,90	7,20
Herstelkoste en brandstof:					
Masjinerie	hektaar	-	-	60,40	8,06
Implemente	hektaar	-	-	8,29	1,11
Toerusting	hektaar	-	-	13,33	1,78
Elektriese koste	mm	0,1904	779,130	148,36	19,81
Herstel:					
Besproeiingstoerusting	mm	0,0254	779,130	19,78	2,64
Arbeid: Masjinerie	uur	0,65	11,513	7,48	1,00
Implemente	uur	0,60	7,106	4,26	0,57
Besproeiing	uur	0,55	12,375	6,81	0,90

	Eenheid	Prys/ koste- eenheid	Hoeveel- heid	Inkomste/ koste	Bydrae % tot totale koste
Rente produksielening	rand	0,00	257,519	0,03	0,01
Totale voor-oes koste per hektaar				564,62	75,39
Koste per ton				128,32	
Oeskoste: sakke	sak	0,95	70,000	66,50	8,88
Kontrakteur: oes	eenheid	90,00	1,000	90,00	12,02
Vervoer	hektaar	25,00	2,000	25,00	3,34
Ander koste	eenheid	2,80	1,00	2,80	0,37
Totale oeskoste per hektaar				184,30	24,61
Totale oeskoste per ton				41,89	
Totale koste per hektaar				748,92	100
Totale koste per ton				170,21	
3. Bruto marge per hektaar				465,48	
Bruto marge per ton				105,79	

BRON: Direktooraat Landbouproduksie-ekonomie, 1984

BYLAE 5.5

TOEDEELBARE PRODUKSIEKOSTE EN GEMIDDELDE VERKOOPPRYS VIR KORING ONDER SPILPUNTESPREEING TE DOUGLAS VIR 1984/85

	Eenheid	Prys/ koste- eenheid	Hoeveel- heid	Inkomste/ koste	Bydrae % tot totale koste
1. Bruto inkomste					
Koring	Ton	299,00	5,000	1495,00	-
Heffingsgelde betaal				-	-
Totale inkomste voor produksiekoste				1495,00	-
2. Toedeelbare koste					
Koringsaad	kg	0,710	100,00	71,00	8,35
Kunsmis	kg	0,450	1 033,00	234,57	27,59
Onkruidodder	liter	6,100	2,00	12,20	1,44
Landboukalk	kg	0,010	1 000,00	10,40	1,22
Haelversekering	hektaar	0,050	1 495,00	74,75	8,79
Herstelkoste en brandstof:					
Masjinerie	hektaar	-	-	33,56	3,95
Implemente	hektaar	-	-	5,81	0,68
Toerusting	hektaar	-	-	0,02	0,01
Elektriese koste	mm	0,2125	849,96	180,62	21,25
Herstel:					
Besproeiingstoerusting	mm	0,0858	849,96	72,96	8,58
Arbeid:					
Masjinerie	uur	1,0505	5,316	5,58	0,66
Implemente	uur	0,900	4,168	3,75	0,44
Besproeiing	uur	0,900	13,500	12,15	1,43

	Eenheid	Prys/ koste- eenheid	Hoeveel- heid	Inkomste/ koste	Bydrae % tot totale koste
Rente op produksielening	rand	0,195	322,032	62,80	7,39
Totale voor-oes koste per hektaar				780,17	91,78
Koste per ton				156,03	
Oeskoste: kontrakteur				70,00	8,22
Oeskoste per ton				14,00	
Totale koste per hektaar				850,17	100
Totale koste per ton				170,03	
3. Bruto marge per hektaar				644,83	
Bruto marge per ton				128,97	

BRON: Direktoraat Landbouproduksie-ekonomie, 1985

BYLAE 5.6

TOEDEELBARE PRODUKSIEKOSTE EN GEMIDDELDE VERKOOPPRYS VIR KORING ONDER SPILPUNTBESPROEING TE RAMAH VIR 1984/85

	Eenheid	Prys/koste- eenheid	Hoeveel- heid	Inkomste/ koste	Bydrae % tot totale koste
1. Bruto inkomste					
Koring	ton	299,00	6,000	1794,00	-
Totale inkomste voor produksiekoste				1794,00	-
2. Toedeelbare koste					
Koringsaad	kg	0,710	110,00	78,10	7,36
Kunsmis	kg	1,032	500,00	254,30	23,95
Waterkoste	hektaar	45,00	1,400	63,00	5,93
Haelversekering	hektaar	0,050	1794,00	89,70	6,45
Kontrakteur lugspruit	hektaar	9,000	1,00	9,00	0,85
Kontrakteur spuit	hektaar	8,000	1000,00	8,00	0,75
Onkruidodder	liter	39,490	2,550	32,29	3,04
Herstelkoste en brandstof:					
Masjinerie	hektaar			75,86	7,14
Implemente	hektaar			8,36	0,79
Toerusting en besproeiingstelsel	hektaar			0,29	0,03
Besproeiing (elektrisiteit)	mm	0,1423	700,00	99,62	9,38
Besproeiing (motor en pomp herstelkoste)	mm	0,0022	700,00	1,55	0,15
Masjinerie (arbeid)	uur	1,050	8,092	8,50	0,80
Implemente (arbeid)	uur	0,900	1,946	1,75	0,16
Besproeiingsarbeid	uur	0,900	15,750	14,18	1,34

	Eenheid	Prys/koste- eenheid	Hoeveel- heid	Inkomste/ koste	Bydrae % tot totale koste
Toerusting (addisionele arbeid)	uur	0,900	0,032	0,03	0,01
Rente op bedryfskapitaal	rand	0,195	254,607	49,65	4,66
Totale voor-oeskoste per hektaar				794,16	74,79
Voor-oeskoste per ton					132,36
Oeskoste: sakke	sak	0,950	86,00	81,70	7,69
Kontrakteur oes/stroop	ton	14,00	6,00	84,00	7,91
Kontrakteur vervoer	ton	0,050	2040,00	102,00	9,61
Totale oeskoste per hektaar				267,70	25,21
Oeskoste per ton					44,62
Totale toedeelbare koste per hektaar				1061,86	100
Toedeelbare koste per ton					176,98
3. Bruto marge per hektaar					732,14
Bruto marge per ton					122,02

BRON: Direktoraat Landbouproduksie-ekonomie, 1985

BYLAE 5.7

TOEDEELBARE PRODUKSIEKOSTE EN GEMIDDELDE VERKOOPPRYS VIR KORING ONDER SPILPUNTBESPROEING TE DOUGLAS VIR 1985/86

	Eenheid	Prys/ koste- eenheid	Hoeveel- heid	Inkomste/ koste	Bydrae % tot totale koste
1. Bruto inkomste					
Koring	ton	325,00	5,500	1787,50	-
Heffingsgelde betaal	%	0,005	1788,00	8,94	-
Totale inkomste voor produksiekoste				1778,56	-
2. Toedeelbare koste					
Koringsaad	kg	0,750	120,00	90,00	7,18
Kunsmis	kg	0,783	1002,00	175,38	31,30
Onkruidodder	liter	99,050	4,250	116,55	9,29
Kontrakteur lugspuit	hektaar	15,000	1,00	15,00	1,20
Haelversekering	hektaar	0,035	1787,00	62,55	4,99
Herstelkoste en brandstof:					
Masjinerie	hektaar	-	-	55,13	4,40
Implemente	hektaar	-	-	11,66	0,93
Toerusting	hektaar	-	-	0,24	0,02
Elektriese koste	mm	0,1950	610,00	118,95	9,48
Herstelkoste:					
Besproeiingstoerusting	mm	0,0043	610,00	2,65	0,21
Arbeid: Masjinerie	uur	1,050	5,646	5,93	0,47
Implemente	uur	0,900	4,036	3,63	0,29
Besproeiing	uur	0,500	27,000	13,50	1,08
Rente op produksielening	rand	0,170	317,295	53,94	4,28

	Eenheid	Prys/ koste- eenheid	Hoeveel- heid	Inkomste/ koste	Bydrae % tot totale koste
Kanaalkoste	hektaar	13,000	5,000	65,00	5,18
Totale voor-oeskoste per hektaar				1007,34	80,31
Koste per ton				183,15	
Oeskoste: kontrakteur	ton	35,000	5,500	192,50	15,35
Vervoer	ton	0,330	165,000	54,45	4,34
Totale koste per hektaar				246,95	91,69
Totale koste per ton				44,90	
Totale koste per hektaar				1254,29	100
Totale koste per ton				228,05	
3. Bruto marge per hektaar				524,27	
Bruto marge per ton				95,32	

BRON: Direktoraat Landbouproduksie-ekonomie, 1986

BYLAE 5.8

TOEDEELBARE PRODUKSIEKOSTE EN GEMIDDELDE VERKOOPPRYS VIR KORING ONDER SPILPUNTESPREEIING TE RAMAH VIR 1985/86

	Eenheid	Prys/ koste- eenheid	Hoeveel- heid	Inkomste/ koste	Bydrae % tot totale koste
1. Bruto inkomste					
Koring	ton	325,00	6,000	1950,00	-
Heffingsgelde betaal				-	-
Totale inkomste voor produksiekoste				1950,00	-
2. Toedeelbare koste					
Koringsaad	kg	0,750	110,000	82,50	7,75
Kunsmis	kg	1,254	500,00	304,40	28,59
Onkruidodder	liter	53,640	2,550	44,78	4,20
Waterkoste	hektaar	45,000	1,400	63,00	5,92
Haelversekering	hektaar	0,050	1794,000	89,70	8,42
Herstelkoste en brandstof:					
Masjinerie	hektaar	-	-	75,14	7,06
Implemente	hektaar	-	-	11,45	1,08
Toerusting	hektaar	-	-	0,29	0,03
Kontrakteur spuit	hektaar	23,000	2,000	23,00	2,15
Herstel:					
Besproeiingstoerusting	mm	0,0009	700,000	0,66	0,05
Arbeid:					
Masjinerie	uur	1,050	5,949	7,30	0,69
Implemente	uur	0,900	0,774	0,70	0,07
Besproeiing	uur	0,900	15,750	14,18	1,33

	Eenheid	Prys/ koste- eenheid	Hoeveel- heid	Inkomste/ koste	Bydrae % tot totale koste
Rente op produksielening	rand	0,170	259,269	44,08	4,14
Totale voor-oeskoste per hektaar				761,15	71,48
Koste per ton				126,86	
Oeskoste: sakke	sak	0,950	86,000	81,70	7,67
Kontrakteur	ton	20,000	6,000	120,00	11,27
Vervoer	ton	0,050	1040,000	102,00	9,58
Totale koste per hektaar				303,70	29,52
Totale koste per ton				50,62	
Totale koste per hektaar				1064,85	100
Totale koste per ton				177,48	
3. Bruto marge per hektaar				885,15	
Bruto marge per ton				147,52	

BRON: Direktoraat Landbouproduksie-ekonomie, 1986

BYLAE 5.9

TOEDEELBARE PRODUKSIEKOSTE EN GEMIDDELDE VERKOOPPRYS VIR MIELIES ONDER SPILPUNTBESPROEING TE VAN DER KLOOF VIR 1983/84

	Eenheid	Prys/ koste- eenheid	Hoeveel- heid	Inkomste/ koste	Bydrae % tot totale koste
1. Bruto inkomste					
Mielies	ton	214,00	5,90	1262,60	-
Min: vervoer	km	0,15	(60,00)	(9,00)	-
Totale inkomste voor produksiekoste				1253,60	-
2. Toedeelbare koste					
Mieliesaad	kg	1,40	16,700	23,38	3,68
Kunsmis	ton	348,00	0,576	200,38	31,55
Elektrisiteit	eenheid	0,09	1225,000	110,25	17,36
Waterkoste	eenheid	0,55	1,000	0,55	0,09
Tydlike arbeid	uur	0,58	75,000	43,50	6,85
Spesiale bemesting	kg	4,15	15,000	62,25	9,80
Gifstof	liter	4,80	4,000	19,20	3,02
Herstelkoste en brandstof:					
Masjinerie	hektaar	-	-	42,74	6,73
Implemente	hektaar	-	-	4,64	0,73
Arbeid: Masjinerie	uur	0,65	7,784	5,06	0,80
Implemente	uur	0,60	12,055	7,23	1,14
Rente op produksielening	rand	0,17	325,615	55,35	8,72
Totale voor-oeskoste per hektaar				574,53	90,47
Voor-oeskoste per ton				97,38	

	Eenheid	Prys/ koste- eenheid	Hoeveel- heid	Inkomste/ koste	Bydrae % tot totale koste
Oeskoste:					
Kontrakteur oes	eenheid	52,00	1,000	52,00	8,19
Herstelkoste:					
Masjinerie	hektaar			3,81	0,60
Implemente	hektaar			3,08	0,48
Arbeid: masjinerie	uur	0,65	0,903	0,59	0,09
Rente op produksielening	rand	0,17	6,229	1,06	0,17
Totale oeskoste per hektaar				60,54	9,53
Totale oeskoste per ton				10,26	
Totale toedeelbare koste				635,07	100
Totale koste per ton				107,64	
3. Bruto marge per hektaar &				618,53	
Bruto marge per ton				104,84	

BRON: Direktooraat Landbouproduksie-ekonomie, 1984

BYLAE 5.10

TOEDEELBARE PRODUKSIEKOSTE EN GEMIDDELDE VERKOOPPRYS VIR VROEË MIELIES ONDER SPILPUNTBESPROEING TE RAMAH VIR 1984/85

	Eenheid	Prys/ koste- eenheid	Hoeveel- heid	Inkomste/ koste	Bydrae % tot totale koste
1. Bruto inkomste					
Mielies	ton	214,000	10,000	2140,00	-
Mieliestrooi	ton	45,000	4,400	198,00	-
Inkomste: heffings (per hektaar)				2338,00	-
2. Toedeelbare koste					
Mieliesaad	kg	1,500	25,000	37,50	2,60
Kunsmis	kg	0,815	1147,000	450,36	31,17
Gifstowwe	liter	76,38	1,125	34,00	2,35
Haelversekering	hektaar	0,050	2140,000	107,00	7,40
Waterbelasting	hektaar	100,00	0,910	91,00	6,30
Herstelkoste en brandstof:					
Masjinerie	hektaar			55,84	3,86
Implemente	liter			6,86	0,48
Toerusting	hektaar			0,29	0,02
Elektriese koste	mm	0,1423	1010,000	143,73	9,95
Herstelkoste (motorpomp)	mm	0,0022	1010,000	2,24	0,16
Arbeid:					
Masjinerie	uur	1,050	6,865	7,21	0,50
Implemente	uur	0,900	2,541	2,29	0,16
Besproeiingsarbeid	uur	0,900	20,250	18,250	18,23
Toerusting (addisionele arbeid)	uur	0,900	0,032	0,03	0,01

	Eenheid	Prys/ koste- eenheid	Hoeveel- heid	Inkomste/ koste	Bydrae % tot totale koste
Rente op bedryfskapitaal	rand	0,195	416,170	981,15	5,60
Totale voor-oeskoste per hektaar				1037,72	71,82
Voor-oeskoste per ton				103,77	
Oeskoste:					
Kontrakteur vervoer	ton	0,050	3000,000	150,00	10,38
Kontrakteur oes/stroop	ton	14,000	10,000	140,00	9,69
Kontrakteur baal	baal	0,500	200,000	100,00	6,92
Masjinerie (brandstof, olie, herstelwerk)	hektaar			10,07	0,70
Implemente (herstelwerk en smering)	hektaar			5,58	0,39
Masjinerie: arbeid	uur	1,050	1,524	1,60	0,19
Totale oeskoste per hektaar				407,25	28,18
Oeskoste per ton				40,72	
Totale koste per hektaar				1444,96	100
Totale koste per ton				144,50	
3. Bruto marge per hektaar				893,04	
Bruto marge per ton				89,30	

BRON: Direktoraat Landbouproduksie-ekonomie, 1985

BYLAE 5.11

TOEDEELBARE PRODUKSIEKSOTE EN GEMIDDELDE VERKOOPPRYS VIR LAAT MIELIES ONDER SPILPUNTESPREEIING TE RAMAH VIR 1984/85

	Eenheid	Prys/ koste- eenheid	Hoeveel- heid	Inkomste/ koste	Bydrae % tot totale koste
1. Bruto inkomste					
Mielies	ton	214,000	6,000	1284,00	-
Mieliestrooi	ton	45,000	4,400	198,00	-
Inkomste: heffings per hektaar				1482,00	
2. Toedeelbare voor-oeskoste					
Mieliesaad	kg	1,500	25,000	37,50	3,44
Kunsmis	kg	0,815	456,000	352,88	32,34
Onkruidodder	liter	176,380	1,125	34,00	3,12
Haelversekering	hektaar	0,050	1284,000	64,20	5,88
Waterbelasting	hektaar	100,00	0,720	72,00	6,60
Herstelwerk en brandstof					
Masjinerie	hektaar			49,94	4,58
Implemente	liter			6,25	0,57
Toerusting	hektaar			0,29	0,03
Elektriese koste	mm	0,1423	800,000	113,85	10,43
Herstelwerk:					
Besproeiingstoerusting	mm	0,0022	800,000	1,77	0,16
Arbeid:					
Masjinerie	uur	1,050	6,105	6,41	0,59
Implemente	uur	0,900	1,913	1,72	0,16
Besproeiing	uur	0,900	15,750	14,17	1,30

	Eenheid	Prys/ koste- eenheid	Hoeveel- heid	Inkomste/ koste	Bydrae % tot totale koste
Toerusting (addisionele arbeid)	uur	0,900	0,032	0,03	0,01
Rente op bedryfskapitaal	rand	0,195	228,532	44,56	4,07
Totale voor-oeskoste per hektaar				799,58	73,28
Voor-oeskoste per ton				133,26	
Oeskoste:					
Kontrakteur vervoer	ton	0,050	1800,000	90,00	8,25
Kontrakteur oes/stroop	ton	14,000	6,000	84,00	7,70
Kontrakteur baal	baal	0,500	200,000	100,00	9,17
Masjinerie (brandstof, olie, herstelwerk)	hektaar			10,07	0,92
Implemente (herstelwerk en smering)	hektaar			5,58	0,50
Arbeid: masjinerie	uur	1,050	1,524	1,60	0,15
Rente op bedryfskapitaal	rand	0,195	1,437	0,28	0,03
Totale oeskoste per hektaar				291,53	26,72
Oeskoste per ton				48,59	
Totale koste per hektaar				1091,11	100
Totale koste per ton				181,85	
3. Bruto marge per hektaar				390,89	
Bruto marge per ton				65,15	

BRON: Direktoraat Landbouproduksie-ekonomie, 1985

BYLAE 5.12

TOEDEELBARE PRODUKSIEKOSTE EN GEMIDDELDE VERKOOPPRYS VIR MIELIES ONDER SPILPUNTBESPROEING TE DOUGLAS VIR 1985/86

	Eenheid	Prys/ koste- eenheid	Hoeveel- heid	Inkomste/ koste	Bydrae % tot totale koste
1. Bruto inkomste					
Mielies	ton	225,00	7,000	1575,00	-
Totale inkomste voor produksiekoste				1575,00	-
2. Toedeelbare koste					
Mieliesaad	kg	1,680	23,000	38,64	3,07
Kunsmis	kg	0,783	1070,000	419,01	33,33
Onkruidodder	liter	48,030	4,000	65,54	5,22
Haelversekering	hektaar	0,040	1526,000	61,40	4,86
Waterkoste	hektaar	13,000	5,000	65,00	5,17
Herstelkoste en brandstof:					
Masjinerie			hektaar	59,51	4,73
Implemente			hektaar	8,47	0,67
Besproeiingstoerusting			hektaar	0,24	0,02
Elektriese koste	mm	0,195	600,000	117,00	9,31
Besproeiingskoste	mm	0,0043	600,000	2,60	0,21
Arbeidskoste:					
Masjinerie	uur	1,050	5,613	5,89	0,47
Implemente	uur	0,900	4,264	3,84	0,30
Besproeiing	uur	0,500	27,000	13,50	1,07
Rente op produksielening	rand	0,170	341,371	58,02	4,62

	Eenheid	Prys/ koste- eenheid	Hoeveel- heid	Inkomste/ koste	Bydrae % tot totale koste
Totale voor-oeskoste per hektaar				918,30	73,05
Koste per ton				131,19	
Oeskoste: kontrakteur	ton	35,000	7,700	269,50	21,44
Vervoer	ton	0,330	210,000	69,30	5,51
Totale oeskoste per hektaar				338,80	26,95
Totale oeskoste per ton				48,40	
Totale koste per hektaar				1257,10	100
Totale koste per ton				179,59	
3. Bruto marge per hektaar				317,90	
Bruto marge per ton				45,41	

BRON: Direktoraat Landbouproduksie-ekonomie, 1986

BYLAE 5.13

TOEDEELBARE PRODUKSIEKOSTE EN GEMIDDELDE VERKOOPPRYS VIR VROEË MIELIES ONDER SPILPUNTESPREEIING TE RAMAH VIR 1985/86

	Eenheid	Prys/ koste- eenheid	Hoeveel- heid	Inkomste/ koste	Bydrae % tot totale koste
1. Bruto Inkomste					
Mielies	ton	225,00	10,000	2250,00	-
Mieliestrooi	ton	45,000	4,400	198,00	-
Totale inkomste voor produksiekoste				2448,00	-
2. Toedeelbare koste					
Mieliesaad	kg	1,680	25,000	42,00	2,96
Kunsmis	kg	0,931	1147,000	517,37	36,50
Onkruidodder	liter	203,520	1,125	39,78	2,80
Haelversekering	hektaar	0,050	2140,000	107,00	7,55
Waterbelasting	hektaar	100,000	0,910	91,00	6,42
Herstelkoste en brandstof:					
Masjinerie	hektaar			53,71	3,79
Implemente	hektaar			8,33	0,59
Toerusting	hektaar			0,29	0,02
Besproeiingstoerusting	mm	0,0009	1010,000	0,95	0,06
Arbeid:					
Masjinerie	uur	1,050	5,729	6,02	0,43
Implemente	uur	0,900	1,390	1,25	0,09
Besproeiing	uur	0,900	20,250	18,23	1,29
Rente op produksielening	rand	0,170	398,667	67,77	4,78

	Eenheid	Prys/ koste- eenheid	Hoeveel- heid	Inkomste/ koste	Bydrae % tot totale koste
Totale voor-oeskoste per hektaar				953,69	67,28
Voor-oeskoste per ton				95,37	
Oeskoste:					
Kontrakteur vervoer	ton	0,050	3000,000	150,00	10,58
Kontrakteur oes	ton	20,000	10,000	200,00	14,11
Kontrakteur belasting	baal	0,500	200,00	100,00	7,06
Herstelkoste:					
Masjinerie	hektaar			6,08	0,43
Implemente	hektaar			6,86	0,48
Arbeidskoste	uur	1,050	0,811	0,85	0,06
Totale oeskoste per hektaar				463,79	32,72
Totale oeskoste per ton				46,38	
Totale geallokeerde koste per hektaar				1417,48	100
Totale geallokeerde koste per ton				141,75	
3. Bruto marge per hektaar				1030,52	
Bruto marge per ton				103,05	

BRON: Direktoraat Landbouproduksie-ekonomie, 1986

BYLAE 5.14

TOEDEELBARE PRODUKSIEKOSTE EN GEMIDDELDE VERKOOPPRYS VIR LAAT MIELIES ONDER SPILPUNTBESPROEING TE RAMAH VIR 1985/86

	Eenheid	Prys/ koste- eenheid	Hoeveel- heid	Inkomste/ koste	Bydrae % tot totale koste
1. Bruto inkomste					
Mielies	ton	225,00	6,000	1350,00	-
Mieliestrooi	ton	45,000	4,400	198,00	-
Totale inkomste voor produksiekoste				1548,00	-
2. Toedeelbare koste					
Mieliesaad	kg	1,680	25,000	42,00	3,97
Kunsmis	kg	0,931	856,000	402,42	38,07
Onkruidodder	liter	203,520	1,125	39,78	3,76
Haelversekering	hektaar	0,050	1284,000	64,20	6,07
Waterbelasting	hektaar	100,000	0,720	72,00	6,81
Herstelkoste en brandstof:					
Masjinerie			hektaar	47,12	4,46
Implemente			hektaar	7,49	0,70
Toerusting			hektaar	0,29	0,03
Besproeiingstoerusting	mm	0,0009	800,000	0,75	0,07
Arbeid:					
Masjinerie	uur	1,050	4,969	5,22	0,49
Implemente	uur	0,900	0,763	0,69	0,07
Besproeiing	uur	0,900	15,750	14,17	1,34
Rente op produksielening	rand	0,170	219,281	37,28	3,53

	Eenheid	Prys/ koste- eenheid	Hoeveel- heid	Inkomste/ koste	Bydrae % tot totale koste
Totale voor-oeskoste per hektaar				733,41	69,37
Voor-oeskoste per ton				122,20	
Oeskoste:					
Kontrakteur vervoer	ton	0,050	1800,00	90,00	8,51
Kontrakteur oes	ton	20,000	6,000	120,00	11,35
Kontrakteur belasting	baal	0,500	200,00	100,00	9,46
Herstelkoste:					
Masjinerie	hektaar			6,08	0,58
Implemente	hektaar			6,86	0,65
Arbeidskoste	uur	1,050	0,811	0,85	0,08
Totale oeskoste per hektaar				323,78	30,63
Totale oeskoste per ton				54,00	
Totale toedeelbare koste per hektaar				1057,20	100
Totale toedeelbare koste per ton				176,20	
3. Bruto marge per hektaar				490,80	
Bruto marge per ton				81,80	

BRON: Direktoraat Landbouproduksie-ekonomie, 1986

BYLAE 6.1

REËLS BY KREDIETVERKRYGING

- Wend lening winsgewend aan en nie vir luukshede nie.
- Rente en kapitaal wat uit inkomste betaal word, moet nie die kontantposisie nadelig beïnvloed nie.
- 'n Kwynende onderneming kan nie summier deur krediet reggestel word nie.
- Leen slegs wanneer werklik nodig is. Bepaal kredietbehoefte vooruit en leen slegs die regte bedrag.
- Kies die mees winsgewende bedryfstak of kombinasie van bedryfstakke en wend krediet slegs daarvoor aan.
- Gebruik 'n konserwatiewe plan en begroting.
- Krediet moet van die kleinste aantal bronne verkry word. Te veel kredietbronne kan die kredietwaardigheid van die applikant nadelig beïnvloed.
- Betaal die lening gedurende die lewensduur van die bate waarvoor krediet verkry is, terug.
- Beding gesonde terugbetalingsvoorwaardes in verhouding tot die terugbetalingsvermoë.
- Sorg dat die kredietrisiko op die versekering geplaas word.
- Alle kredietreëlins behoort met 'n skriftelike ooreenkoms bekragtig te word.
- Hou voldoende rekord van boerdery- sowel as leningsbedrywighede.

BRON: Trustbank, 1986:10

BYLAE 6.2

DIE PROFIEL VAN DIE FINANSIEEL SUKSESVOLLE BOER

- Sy vrou is te alle tye betrokke by aksies op die plaas alhoewel nie noodwendig fisies betrokke nie.
- Hy woon boeredae en seminare by en is bereik om te luister na 'n nuwe idee of benadering, maar beoordeel alles en neem dan 'n besluit.
- Beplanning en harde werk is vir hom belangrik.
- Hy verwelkom goeie advies al beweeg hy nie in die geadviseerde rigting nie.
- Hy is geneig om 'n positiewe siening te hê.
- Hy waak daarteen dat sy planne nie met sy finansies weghardloop nie.
- Hy maak van kundiges gebruik vir insette, indien nodig, alvorens hy 'n besluit neem.
- Hy koop wat hy nodig het en kan bekostig en nie net dit wat hy kan bekostig nie.
- Hy besef dat hy die afslaer se kliënt sal word indien hy nie 'n effektiewe rekordstelsel hou nie.
- Hy hou nie van skuld nie al kan hy dit beter hanteer as sy buurman.
- Hy het so min as moontlik onregstreekse produktiewe bates op die plaas, maar die wat daar is, is in 'n baie goeie toestand.
- Hy is geneig om huurkope en soortgelyke finansiële reëlings met planttyd te vermy.
- Hy het 'n baie sterk belang by sy jaarlikse finansiële state, ongeag of die resultate goed of swak is.

BRON: Trustbank, 1986:10,11

BIBLIOGRAFIE

ANON. 1980. Meganiese besproeiingstelsel: spesifikasie van spilpuntstelsels.

ANON. 1986a. Bestuur: rentekoerse, leengeleenthede, uitleenprobleme. *Effektiewe boerdery*, 1(7):169, Julie.

ANON. 1986b. Boedelbelasting: versekering kan nooit oorskat word nie. *Die boer*, 14:53, Augustus.

ANON. 1986c. Finansies: op pad na bankrotskap. *Effektiewe boerdery*, 1(7):162, Julie.

ANON. 1986d. Hoë opbrengs met kruipspuit. *Die boer*, 14:58, Augustus.

ANON. 1986e. Leiers kan nie altyd populêr wees. *Die boer*, 14: 11, Maart.

ANON. 1986f. Ligjare gevorder: mielies. *Die boer*, 14:17, Oktober.

ANON. 1986g. Look before you bank. *Finance week* :35, April 9.

ANON. 1986h. Moeisame pad na finansiële herstel. *Die boer*, 14: 6, Maart.

ANON. 1986i. Rentekoerse en die boer. *Die boer*, 16:17, Maart.

ANON. 1986j. Statistiese kollig op: inflasie. *Effektiewe boerdery*, 1(7):166, Julie.

ANON. 1986k. Statistiese kollig op: insetkoste. *Effektiewe boerdery*, 1(7):184, Julie.

ANON. 1987a. Arbeid: sterk- en swakpunte. *Effektiewe boerdery*, 2(11):434, November/Desember.

ANON. 1987b. Belasting: betaal u meer as wat u dink. *Effektiewe boerdery*, 2(8):265, Augustus.

ANON. 1987c. Belasting en plaasarbeiders. *Die boer*, 15:27, September.

ANON. 1987d. Brandstofbesparing: hoe raak dit my op die plaas. *OT Kaner*, 31(4):117, Augustus.

ANON. 1987e. Doeltreffende beplanning. *Die boer*, 15:29, Mei.

ANON. 1987f. Hopetown kry nuwe graansilo van R5 miljoen. *Die boer*, 15:35, Desember/Januarie.

ANON. 1987g. Lesse in bestuur: waar lê die swakheid in besigheid? *Effektiewe boerdery*, 2(11):405, November/Desember.

ANON. 1987h. Lesse in bestuur: waar's die druk. *Effektiewe boerdery*, 2(10):364, Oktober.

ANON. 1987i. Lesse in bestuur: om tyd te win. *Effektiewe boerdery*, 2(9):315, September.

ANON. 1987j. Oesreste: R100 miljoen vermors. *Effektiewe boerdery*, 2(5):143, Mei.

ANON. 1987k. Plaasinflasie: wanneer koste inkomste oorskry. *Effektiewe boerdery*, 2(3):52, Maart.

ANON. 1987l. Riglyne vir gesonde finansiering. *Die boer*, 15:6, Februarie.

ANON. 1987m. Vooruitskouing: mielies - enige toekoms? *Effektiewe boerdery*, 2(6):188, Junie.

ANON. 1987n. Vragvervoer. *Effektiewe boerdery*, 2(5):157, September.

- ANON. 1988a. Eiedom: ineenstorting? Watse ineenstorting. *Effektiewe boerdery*, 3(1):31, Januarie.
- ANON. 1988b. Fokus: op inflasie. *Effektiewe boerdery*, 3(1):4, Januarie.
- ANON. 1988c. Lanvokon '88: mielies, suiwel en koring. *Landbouweekblad* :6, Februarie 26.
- ANON. 1988d. Lesse in bestuur: aksieplanne. *Effektiewe boerdery*, 3(1):9, Januarie.
- ANON. 1988e. Lesse in bestuur: presies betyds. *Effektiewe boerdery*, 3(8):299, Augustus.
- ANON. 1988f. Meganisasie: herdeel. *Effektiewe boerdery*, 3(1): 27, Januarie.
- ANON. 1988g. Mielie-ondersoek: wat brand moet verbrand. *Effektiewe boerdery*, 3(6):206, Junie.
- ANON. 1988h. Rentekoerse en die boer. *Die boer*, 16:17, Maart.
- ANON. 1988i. Standpunt: rentekoerse. *Die boer*, 16:5, Julie.
- ANON. 1988j. Trends in the RSA: fertilizer use. *The farmer*, February.
- BARNARD, C.S. 1979. Farm planning and control. Cambridge : Cambridge University Press.
- BASSON, J.J. 1983. Die eie kapitaalverhouding in die boerdery. *Mielies/ Maize* :120, Oktober.
- BASSON, J.J. 1986. The value of cash-flow budgeting at financing. *Die boer*, 14:21, Maart.
- BASSON, J.J. 1987. Begrotings en rekordhouding. *Die boer*, 15:21, Mei.

- BAXTER, G. 1988. Mondelinge mededeling. Kaapstad.
- BESTER, B. 1986. Opinie: op pad na groter winsgewendheid. *Effektiewe boerdery*, 1(7):157, Julie.
- BO-KAROO ONTWIKKELINGSVERENIGING. 1983. Rol van landbou in Bo-Karoo streek met spesifieke verwysing na die doelstellings en knelpunte. Petrusville.
- BRUWER, D. 1988. Kommer oor finansiering van die landboubedryf. *OT Kaner*, 32(4):21, Augustus.
- COETZEE, J. 1988. Mondelinge mededeling. Kimberley.
- COWNIE, P. 1987. Opinie: die Mielieraad - waarheen? *Effektiewe boerdery*, 2(11):409, November/Desember.
- DE JONG, J.J. 1986. The correct way of applying for finance. *Die boer*, 14:47, September.
- DE SWARDT, J.B. 1982. Finansiële bestuur vir die praktiese boer. Kaapstad : Tafelberg.
- DE VILLIERS, D. 1988. Arbeid: span saam teen vakbonde. *Landbouweekblad* :39, Julie 15.
- DU TOIT, K. 1986. Begrip en implikasies van finansiële risiko's in die landbou. *Die boer*, 14:38, September.
- DUTTON, D. 1986. Pneumatic planters: not just a lot of wind. *Agring*, 2:2, Julie.
- ELOFF, M. 1987. Boer verantwoordelik vir eie sukses. *Die boer*, 15:39, Oktober.
- GILES, A.K. 1962. Gross margins and the future of account analysis. University of Reading : Department of Agricultural Economics.
- GILES, A.K. 1964. Budgetary control as an aid to farm management. University of Reading : Department of Agricultural Economics.

GOUWS, D.G. 1971. Die koste-aspek van die oorskakeling van sak- en massahantering by die oes van mielies. Potchefstroom. (Verhandeling (M.Comm.) - PU vir CHO.)

GROBLER, J. 1986. Vierwielaangedrewe trekkers neem toe - hoekom? *Agring*, 2:8-10, Julie.

GROENEWALD, J.A. 1987. Ekonomie: boerderybestuur in tye van teëspoed. *OT Kaner*, 31(6):5, Desember.

GROVE, G. 1987. Valuation of farm assets. *Die boer*, 15:19, Mei.

HAMMAN, H. 1988. Mondelinge mededeling. Jan Kempdorp.

HARRISON, J. 1986. Koöperasies: twee biljoen rand wat u (byna) vergeet het. *Effektiewe boerdery*, 1(7):184, Julie.

HATTINGH, H. 1988. Landboubeleid: Witskrif kry lyf. *Landbou Weekblad* :48, Februarie 28.

HELFERT, E.A. 1982. Techniques of financial analyses. 5th ed. : Irwin.

HENNING, B.C. 1988. Mondelinge mededeling. Kimberley.

HUMPHREY, B. 1987. Meganisasie: prys daardie onderdele. *Effektiewe boerdery*, 2(11):413, November/Desember.

JOOSTE, K. 1986. Kwaai kritiek teen handelsbanke. *Die boer*, 14:9, Augustus.

JOUBERT, J.S.G. 1986. Nasionale Oliesadekongres: keuses vir die maksimering van netto-inkomste. *Die boer*, 14:31, Junie.

KERR, H.W.T. 1968. Farm management accounting. Sutton Bonnington : University of Nottingham, Departement of Agricultural Economics.

LAMONT, M. 1987. Averaging of income tax. *Die boer*, 15:22, September.

LANDBOUWEEKBLAD EN TRUSTBANK. 1986. Geldkursus vir die boer. Kimberley.

LEISEGANG, A. 1987. Belasting: wat gaan deur as boerdery. *Effektiewe boerdery*, 2(7):243, Julie.

LOUW, A. 1986. Die optimale finansieringstruktuur van 'n boerdery-onderneming. *Die boer*, 14:17, Maart.

MALAN, F. 1986. Verbruikers sal meer moet betaal. *Die boer*, 14:35, Maart.

MARAIS, A.DE K. 1987. Finansiële rekordhouding as hulpmiddel vir boerderybestuur. *Die boer*, 15:16, Mei.

MEAD & MCGROUTHER (PTY) LTD. 1987. Agricultural machinery dealer's guide: 129. Randburg.

MEAD & MCGROUTHER (PTY) LTD. 1988a. Auto dealer's guide: 334. Randburg.

MEAD & MCGROUTHER (PTY) LTD. 1988b. Commercial vehicle dealer's guide: 60. Randburg.

MOL, A. 1987. Arbeid: boer kan werktrots so aanwakker. *Landbouweekblad* :18, Julie 10.

MOOLMAN, P.L. & BADENHORST, J.P. 1984. Entrepreneurskap en kleinsakebestuur. Potchefstroom : Adviesburo vir kleinsake.

NEL, G.C. 1987. Water rights for agriculture. *Die boer*, 15:30, Februarie.

NEL, R. 1988. Mondelinge mededeling. Hopetown.

OOSTHUIZEN, K. 1987. Waterwet: belangrike bepalings van die waterwet. *OT Kaner*, 31(6):38, Desember.

- ORTMAN, G.D. 1986. Financial stress on farms: how to cope. *Die boer*, 14:41, September.
- ORTMANN, G.D. 1987. Opinie: iemand moet oorleef. *Effektiewe boerdery*, 2(8):262, Augustus.
- POTGIETER, J.T. 1987. Plaaseiendom: grondwaardasies 'n probleemarea. *OT Kaner* 31(4):8, Augustus.
- OOS-TRANSVAALSE KOËPERASIE. Produksiedepartement. 1986. Wysiging van graderingsreëls vir koring 1986/87-seisoen. *OT Kaner*, 30(5):87, Oktober.
- RANDWELL, J.F. & BUYS, A.J. 1988. Trends in RSA fertilizer use. *Die boer*, 16:27, Februarie.
- RESELMAN, D. 1986. More than 50 000 irrigation systems. *Die boer*, 14: 56, Junie.
- SCHOLLHAMMER, H. & KURIHOFF, A.H. 1979. Entrepreneurship and small business management. New York : Wiley.
- SCHOLTZ, D.J. 1986. Boere moet meer as net die basiese ken. *Die boer*, 14:48, September.
- SCHOON, P. 1987. Finansies: te ver oortrokke. *Effektiewe boerdery*, 2(5):146, Mei.
- SCHUTTE, F.G. 1981. Integrated management systems. Durban : Butterworths.
- SIERTSEMA, J.K. 1960. Bedryfsontleding as hulpmiddels. Potchefstroom. (Verhandeling (M.Comm.) - PU vir CHO.)
- SOUTHEY, D. 1987. Versekering: riskante besluite. *Effektiewe boerdery*, 2(7):222, Julie.
- STREEKSONTWIKKELINGSADVIESKOMITEE (Streek B). 1988. Ontwikkelingsberaad: voorsiening van water aan Streek B.

STUART, O.D.J. 1970. Die inskakeling van risiko-faktore by die beplanning van landbou-ondernemings. Stellenbosch. (Verhandeling (M.Sc.) - Universiteit van Stellenbosch.)

STURROCK, F.G. 1991. Farm accounting and management. 7th ed. London : Pitman.

SUID-AFRIKA (Republiek). Departement Finansies. 1987. Verkoopbelasting: vrystelling van AVB vir boerdery-aankope. *OT Kaner*, 31(6):45, Desember.

SUID-AFRIKA (Republiek). Departement Landbou-ekonomie. 1987. Enkele wenke ten opsigte van koringverbouing te Barkly-Wes. *Wakker op die akker*, 2:2-9.

SUID-AFRIKA (Republiek). Departement Landbou-ontwikkeling. 1986. Riglyne vir gewasproduksie: bedryfsbeplanning - keuse tussen alternatiewe gewasse. *OT Kaner*, 30(5):23, Oktober.

SUID-AFRIKA (Republiek). Departement Landbou en Watervoorsiening. 1981. STAATSKOERANTKENNISGEWING 2473. Pretoria.

SUID-AFRIKA (Republiek). Departement Landbou en Watervoorsiening. 1983. STAATSKOERANTKENNISGEWING 8789, Pretoria.

SUID-AFRIKA (Republiek). Departement Landbou en Watervoorsiening. 1985. STAATSKOERANTKENNISGEWING 9869. Pretoria.

SUID-AFRIKA (Republiek). Direktoraat Landbou-ekonomiese tensense. 1988. Kortbegrip van landboustatistiek.

SUID-AFRIKA (Republiek). Direktoraat Landbouproduksie-ekonomie. 1980. Combud: enterprise budgets, Free State region. Pretoria.

SUID-AFRIKA (Republiek). Direktoraat Landbouproduksie-ekonomie. 1981. Combud: enterprise budgets, Free State region. Pretoria.

SUID-AFRIKA (Republiek). Direktoraat Landbouproduksie-ekonomie. 1982. Combud: enterprise budgets, Free State region. Pretoria.

SUID-AFRIKA (Republiek). Direktoraat Landbouproduksie-ekonomie. 1983.
Combud: enterprise budgets, Free State region. Pretoria.

SUID-AFRIKA (Republiek). Direktoraat Landbouproduksie-ekonomie. 1984.
Combud: enterprise budgets, Free State region. Pretoria.

SUID-AFRIKA (Republiek). Direktoraat Landbouproduksie-ekonomie. 1985.
Combud: enterprise budgets, Free State region. Pretoria.

SUID-AFRIKA (Republiek). Direktoraat Landbouproduksie-ekonomie. 1986.
Combud: enterprise budgets, Free State region. Pretoria.

SUID-AFRIKAANSE LANDBOU-UNIE. 1985. Die huidige stand van die
ekonomie: wat is die implikasies vir my as boer.

SUID-AFRIKAANSE LANDBOU-UNIE. 1986. Handige statistiek oor landbou.
Die boer, 14:27, Oktober.

SUID-AFRIKAANSE RESERWEBANK. 1986. Kwartaalblad. November.

THEUNISSEN, P. 1986. Die rol van finansieringskoste in die finansieringsbesluit.
Die boer, 14:45, September.

THEUNISSEN, P. 1987a. Die gebruik van verhoudingsgetalle. *Die boer*, 15:22, Mei.

THEUNISSEN, P. 1987b. Verskillende vorme van belasting. *Die boer*, 15: 19,
September.

TRUSTBANK. 1986. Landbouweekblad en Trustbank se geldkursusse vir die boer:
die kontantvloei-probleem. 15 Mei.

TRUSTBANK. 1988a. In 'n neutedop: 1988 'n herhaling van 1984. Ekonomiese
verslag.

TRUSTBANK. 1988b. In 'n neutedop: die wisselkoers en inflasie. Ekonomiese
verslag. Augustus.

TRUSTBANK. 1988c. Trustbank tariefgids: binnelandse bankdienste, kliëntetariewe.

VAN DER HOVEN, J. 1988. Praktiese besproeiingsbestuur op katoen by oudestad. *OT Kaner*, 32(4):47, Augustus.

VAN DER MERWE, A.G. 1988. Afskrif van parlementêre toespraak. Kaapstad.

VAN GREUNEN, M. 1987a. Belasting, boedelbeplanning, beleggings en boerdery. *Die boer*, 15:19, Oktober.

VAN GREUNEN, M. 1987b. Die boer en sy beursie: finansiële beplanning, wat is dit? *Die boer*, 15:45, November.

VAN GREUNEN, M. 1988a. Die boer en sy beursie (deel 3). *Die boer*, 16: 29, Maart.

VAN GREUNEN, M. 1988b. Die boer en sy beursie: sonder kontant sit turf maklik. *Die boer*, 16:14, September.

VAN GREUNEN, M. 1988c. The farmer and his pocket: required effective financial planning. *Die boer*, 16:29, Februarie.

VAN REENEN, T. 1986. Boerderybestuur met die klem op finansiële bestuur. *Die boer*, 14:12, Maart.

VAN REENEN, T. 1987. The value and employment of farm records. *Die boer*, 15:14, Mei.

VAN RENSBURG, G. 1988. Mondelinge mededeling. Pretoria.

VENTER, F. 1988. Opinie: landboufinansiering: handelsbankier se siening. *Effektiewe boerdery*, 3(7):273, Julie.

VILJOEN, B. 1987. Diversifikasie op die keper beskou. *Die boer*, 15:11, November.

VOLKSKAS. 1969. Ekonomiese soeklig. Oktober.

WARREN, M.F. 1982. Financial management for farmers.

WELSCH, G.A. 1976. Profit planning and control. Englewood Cliffs :
Prentice-Hall.

WESSELS, H. 1988. Mondelinge mededeling. Kimberley.

WILSON, J.G. 1987. Toekomstige ekonomiese mielieverbouing. *OT Kaner*,
31(4):11, Augustus.

WILSON, J.G. 1988. Beplanning: produksiebeplanning onder huidige ekonomiese
toestande. *OT Kaner*, 32(3):3, Junie.